Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

JOURNALEN 2012

LOKAL- OG KULTURHISTORISK TIDSSKRIFT NR. 2

UDGIVET AF DANSK LOKALHISTORISK FORENING OG SAMMENSLUTNINGEN AF LOKALARKIVER

INDHOLD

København Gl. Amt 3
Frederiksborg Gl. Amt 6
Roskilde Gl. Amt 7
Storstrøms Gl. Amt 8
Vestsjællands Gl. Amt 9
Bornholms Gl. Amt 12
Fyns Gl. Amt 13
Sønderjyllands Gl. Amt 21
Ribe Gl. Amt 26
Vejle Gl. Amt 27
Ringkøbing Gl. Amt 30
Viborg Gl. Amt 31
Århus Gl. Amt 32
Nordjyllands Gl. Amt 36
Diverse 43
Oversigt 52

FORSIDEBILLEDE

Odense Assistenskirkegård fejrede i 2011 sit 200 års jubilæum og fik i den anledning udgivet jubilæumsbogen *Kirkegården for alle*. På billedet ses hovedstien fra den gamle del af kirkegården over mod kirkegårdskapellet fra 1930'erne (Casper Vett fot., Odense Stadsarkiv).

Design & tryk: OAB-Tryk a/s, tlf. 66 17 30 69

REDAKTION

ISSN 0996-1614

Journalen udgives af Dansk Lokalhistorisk Forening (DLF) og Sammenslutningen af Lokalarkiver (SLA).

Redaktør: Johnny Wøllekær, Odense Stadsarkiv, Historiens Hus, Klosterbakken 2, 5000 Odense C. Tlf. direkte 65 51 10 32. E-mail: jwoe@odense.dk

I redaktionen: Harriet M. Hansen, Henriette Kragh Jacobsen, Erik Korr Johansen, Jørgen Thomsen, Kurt Risskov Sørensen og Aase Windeballe.

Ekspedition, annoncer og kasse: DLFs kasserer, Mogens Bjerggaard Jensen, Møllebakken 4a, 8660 Skanderborg. Tlf. 30625209. E-mail: mb@skanlaw.dk

Artikler og bøger til anmeldelse sendes til redaktøren eller til SLAs sekretariat, Andkærvej 19, 7100 Vejle.

Journalen udkommer tre gange årligt. Pris pr. årgang 140 kr. Enkeltnumre 55 kr. pr. stk. Abonnement tegnes ved henvendelse til DLFs kasserer.

Bladet udsendes gratis til bestyrelsesmedlemmer i foreninger, der er tilsluttet DLF (husk at melde ændringer til ekspeditionen), samt til arkiver, der er ordinære medlemmer af SLA.

Dansk Lokalhistorisk Forening bevilger støtte til lokalhistoriske publikationer. Bemærk dog, at bestyrelsen har ændret ansøgningsfristen til 1. august og 1. november.

Københavns Gl. Amt

Anni Agerskov, Hans Bindslev, Knud Remi Christensen, Line Ludvigsen og Inga Nielsen (red.):

Årsskrift 2011 – Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv

Udgivet af Ledøje-Smørum Historisk Forening. 2011. 64 s. Ill.

Redaktionen for Ledøje-Smørums årsskrift har valgt at lade tegneren Kjeld Johansen pryde bogens omslag med stregtegninger, hvoraf nogle kan genfindes i tekst eller billedmaterialet i bogen. Det ser pænt og dekorativt ud på bogens ellers lidt rå omslag.

Bogens forord har som appetitvækker en gennemgang af hele bogens indhold i en meget kort form, så denne anmeldelse næsten kunne nøjes med at skrive forordet af.

Første historie er en gennemgang af Fr. IVs skoler eller rytterskolerne, som disse skoler er bedre kendt som.

Bogens næste historie er en spændende og dramatisk beretning om nogle mormoners rejse fra Danmark og næsten tværs over hele Nordamerika til staten Utah.

Historien har mange detaljer med, men den hæmmes lidt af de mange indskudte oplysninger, som for mig slog fortællingen lidt i stykker. Nogle steder måtte jeg lige gå tilbage og læse et afsnit en ekstra gang.

Historien om en gammel slægtsgård i Ledøje, som har været i samme slægts eje siden 1590, er meget velfortalt med flere morsomme anekdoter. Man synes næsten, det er synd, at denne gamle slægtsgård går ud af familieejet i 1962. Historien giver også et ganske godt billede af livet på en gård gennem flere hundrede år.

Historien om en cykel- og symaskinefabrik, som gennem mange virksomheder og mange adresser ender med at ligge i Smørum og fremstille avancerede Oticon høreapparater, virker næsten, som var den skrevet af salgsafdelingen hos Oticon. Den er velskrevet, men mangler efter min mening forbindelse til og engagement i det lokale samfund.

Historien om Ledøje-Smørum Idrætsforening er en rigtig god historie, der fortæller om, hvordan en forening kan opstå, og hvad der skal til for at drive en forening. Historien beskriver lokalsamfundet Ledøje-Smørum i 1950'erne og giver et rigtig godt tidsbillede af foreningslivet dengang. Desværre er billedmaterialet meget ringe, og de billeder, som er brugt, kunne godt tåle bedre bearbejdning og placering.

Beskrivelsen af Sankt Georgs Gildet i Ledøje-Smørum er velskrevet. Den fortæller om, hvordan nye grupper i bevægelsen kan opstå, og om livet og idealerne i gildet.

Den sidste historie, før bogen går over til beretningerne og en rejsebeskrivelse af foreningens rejse til Sicilien, handler om køb og renovering af en gård. Det er en ganske farverig og lærerig historie om Danmark i dag.

Tormod Hessel

Michael Bach og Anne Møller Rasmussen (red.):

Frederiksberg gennem tiderne, bind 34

Udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg 2011. 200 s. Ill.

Årbogen fra Frederiksberg indeholder seks artikler, deriblandt en artikel skrevet af den mangeårige tidligere Frederiksberg-borgmester, den konservative John Winther. Han har til årbogen skrevet sine erindringer under titlen "Hvor har jeg fået lov til at opleve meget", og generelt er der tale om en fint fremadskridende fortælling fra hans barndom og frem til hans livsaften. Der er næppe tvivl om, at den vækker stor interesse på Frederiksberg, hvor man i 2009 kunne fejre 100 års uafbrudt konservativt kommunalt styre.

Vi hører eksempelvis om den dag i 1952, da John Winther blev ansat som kontorelev i forsikringsselskabet Hafnia efter veloverstået studentereksamen – udelukkende fordi faderen var faldet over en annonce i en morgenavis og sønnen straks derefter nåede sporvognen, så han blev den første i køen hos Hafnia, hvor en kontorchef, der også havde gået på Metropolitan-

skolen, besluttede sig på stedet og ansatte den unge John. Og vi hører om fremgangen i hans karriere, hvor en ny milepæl var valget til Folketinget. Her blev jomfrutalens emne bekæmpelse af flyvehavre – rigtigt en sag for en ung mand med rødder i hovedstaden! Langt det meste af John Winthers erindringer synes at give et vældig godt indtryk af de sager, han blev indviklet i gennem årene, og af nogle af de mennesker, han mødte undervejs. Der er dog også enkelte tilfælde, hvor erindringen har spillet den tidligere borgmester et puds, eksempelvis omkring Jens Otto Krags berømte ord om, at man har et standpunkt, til man tager et nyt, og om sprængningen af SF, som her henlægges til efter valget i 1971. Her kunne redaktørerne med fordel have justeret manuskriptet – en velkendt problemstilling, når man har med erindringer at gøre.

Frederiksberg Stadsarkiv spiller en fremtrædende rolle for historieformidlingen i kommunen, og stadsarkivaren himself, Henning Bro, har sågar skrevet hele to artikler i bogen. Dels skriver han – med baggrund i sin rolle som ekspert i boligpolitiske problemstillinger – om det for sin tid stærkt moderne kollektivhus på Forchhammersvej – det stod færdigt i 1903. Og dels er han ophavsmand til en artikel om den mangeårige kamp for at sikre den særlige Frederiksberg-identitet gennem en særskilt postadresse. Man fornemmer tydeligt lettelsen på Frederiksberg, da den lange kamp i 1985 omsider blev ført til succes – nu skulle ingen Frederiksberg-borger længere døje med at modtage sin post under et af de postnumre, der hørte til det syndige København. Et skægt udslag af den anomali, der ligger i, at Christiansborgpolitikerne gennem flere strukturreformer har undladt at stikke fingrene i hvepsereden: Hvorfor er det lige, at ét bysamfund, én kommune ikke finder anvendelse på hovedstadsområdet?

Arkivar Lars Schreiber Pedersen fra Frederiksberg Stadsarkiv bidrager til årbogen med en grundig beretning om det kommunale vagtværns historie 1944-45, bl.a. på baggrund af efterladte arkivalier i stadsarkivets samling, og derudover har en tidligere medarbejder ved arkivet bidraget med en fortælling om et barnemord på Maglekildevej i 1920'erne, da en fortvivlet mor ombragte sit eget barn ved at kaste det ud af vinduet i den lejlighed, hvor hun få dage forinden var tiltrådt som tjenestepige. Endelig rummer årbogen en artikel om virksomheden i Frederiksberg Kommunes Hjælpekasse 1907-32. Den er baseret på et speciale fra historiestudiet ved Københavns Universitet og kunne med fordel være redigeret en anelse hårdere, da man reelt skal mere end 15 sider ind i artiklen for at finde omtalen af de specifikt frederiksbergske forhold.

Samlet set er der virkelig value-for-money i denne årgang af årbogen. Lay-outet er måske lidt for konservativt til anmelderen, men det kan der jo let rådes bod på i kommende årgange.

Jørgen Thomsen

2900 Hellerup – set i bakspejlet. Gentofte Journalen 2010-2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Gentofte Kommune på Strandbergs Forlag. 2011. 150 s. Ill.

Hvis nogen skulle være i tvivl om, at Hellerup er andet og mere end "2900 Happyness", kan man med fordel kaste sig over *Gentofte Journalen* 2010/11. Her får man et facetteret signalement af en bydel, der i usædvanlig grad tiltrækker sig omverdenens opmærksomhed, hvad enten det er i kulørte TV-serier eller seriøse sociologiske studier.

Bogen består af otte fortællinger om Gentoftebydelens udvikling gennem de seneste halvandet hundrede år. Først seks artikler, der behandler forskellige mere eller mindre centrale aspekter af Hellerups historie i perioden. Anne Katrine Gjerløff fortæller om et paradoks af en skole, der var byskole på landet, borgerskole for arbejderklassen og betalingsskole for de lavtlønnede; det drejer sig om den kortlivede fabriksskole, som Tuborg oprettede for at give de ansattes børn mulighed for skolegang i nærheden af fabrikken. Ning de Coninck-Smith beretter om de første år af Damernes Roklubs historie, dengang roning var en sport for unge, ugifte kvinder i lange nederdele – og en del af kvindernes frigørelseskamp. Mette Henriksen portrætterer forretningskvinden Karen Volf, der for et par generationer af danskere

nærmest har været synonym med fabriksfremstillede kager. Da artiklen bygger på Karen Volfs egne erindringer, er det mere personens end virksomhedens historie, vi præsenteres for. Det erhvervshistoriske spor fortsætter med Mogens Rüdigers beretning om NESA, Nordsjællands Elektricitets og Sporvejs Aktieselskab, der har sit udspring i trafikselskabets behov for at skaffe elektricitet til sine sporvogne. Hovedvægten ligger dog på den nyeste tid med liberaliseringen af elsektoren og salget af NESA. Efter en traditionel "skolehistorie" om Øregård Gymnasium slutter første del af bogen med en personlig beretning af Henrik Reeh om området ved Tuborg. Det tidligere industriområde har i løbet af de sidste 30 år gennemgået en urbanisering, der bl.a. har beriget området med en stribe arkitektoniske perler; som et virkningsfuldt stilbrud i bogen er artiklen ledsaget en billedfrise komponeret af forfatterens egne fotografier.

Bogen afrundes af to erindringsartikler, og her har specielt Ingeborg Dross' skildring af spekulanten og filantropen C.L. Ibsen stor underholdningsværdi. Dross var sekretær m.m. for Ibsen, som er blevet betegnet som "Hellerups grundlægger". En fascinerende skikkelse, som brugte en pæn del af sin kolossale formue på ugentlige velgørenhedstogter ud i fattigkvartererne – og som var uægte barn af Christian IX, ifølge Dross' med egne ord "aldeles korrekte beskrivelse".

Kurt Risskov Sørensen

Jeppe Tønsberg (red.):

Lyngbybogen 2011

Udgivet af Historisk-Topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune. 2011. 176 s. Ill.

Lyngbybogens udgave 2011 er en solid, velredigeret årbog med seks artikler samt beretning for stadsarkivet og Historisk-Topografisk Selskab fra 2005 til 2010/11. To af artiklerne er "genbrug". Nu kan man altid stille spørgsmålstegn ved at lave uddrag af bøger, der synes rimeligt lette at finde, i hvert fald gennem biblioteket, men det kan ikke nægtes, at det sikkert ikke er velkendt for alle, at Carl Madsen, ja den rigtige, landsretssagføreren, er vokset op på Brede Klædefabrik som søn af førstelærer Madsen. Familien kom dertil i 1912. Hans beskrivelse af dette særlige miljø, der gav ham de første skridt i retning af kommunisme og foragt for alt borgerligt som fædreland, højskoler og spejdere, er fornøjelig og velskrevet i velkendt Carl Madsen-stil og fortæller både en masse om fabrikssamfundet på godt og ondt og om Carl Madsen. Det forventes dog, at læserne selv kommer med en vis basisviden om den kontroversielle sagførers meritter!

Den anden genbrugsartikel vil med garanti være vanskelig at støve op uden hjælp. I 1910 var journalist J.P. Vestergaard fra *Vendsyssel Folkeblad* genindkaldt til Lyngbyfortet og skrev vel hjemme en række kritiske artikler herfra. Som god radikal var han meget ironisk-kritisk over for hæren og soldaterlivet med alle dets tåbeligheder, men fandt også gode kammerater. Insiderberetninger fra menige findes der meget få af, og også derfor er denne artikel meget velplaceret. Fotografier er med til at vise, hvordan forholdene så ud, men jeg havde dog gerne set et enkelt billede af vores mand.

Carl Madsens artikel om Brede følges op af en anden kendt persons

erindringer om Brede, nemlig fhv. borgmester Tove Smidts. Hendes billede af Brede er langt mindre konfliktfyldt. Blandt andet satte hun stor pris på førstelærer Madsen. To gode beretninger at sammenstille og med fine billeder, der tydeligvis er sammentænkt.

Og så til noget helt andet. Orgelbyggeri, for Th. Frobenius & Sønner ligger i Lyngby. Lars Friis fortæller om den verdenskendte virksomhed og om orgelbyggeri som fag. Har man den mindste smule interesse i kirkeorgler, er artiklen god at få forstand af. Selv om den undervejs er ganske teknisk.

Atter i år er der kommet en arkæologisk artikel med fra kommunens arkæologiklub. Denne gang handler det om flintefund fra enkeltgravskulturen, hvor man flyttede ud fra en central bebyggelse til en række mindre bopladser. Artiklen er et led i arbejdet med at kortlægge den forhistoriske erhvervsudvikling fra ældre stenalder og frem. Årbogens sidste artikel handler om V.J. Hildebrandts samling af flint. En af disse store samlinger af fine oldtidsgenstande, hvis værdi i arkæologisk sammenhæng er meget begrænset, fordi proveniensen er ukendt. Men Hildebrandt havde sans for de smukke ting og var stor beundrer af flintesmeden, hans håndværk og skønhedssans, og arkæologigruppen har lært meget om flint ved at arbejde med samlingen.

Harriet M. Hansen

Frederiksborg Gl. Amt

Hugo Odgaard (red.):

Fattigforsørgelses- og arbejdsanstalten i Ganløse

Udgivet af Stenløse Historiske Forening 2011. 97 s. Ill.

Det danske landbrugssamfund oplevede i anden halvdel af 1800-tallet store omvæltninger og fremgang økonomisk som politisk. Udviklingen skabte dog også en række tabere, som det offentlige var forpligtet til at forsørge, og det kostede penge. Mange gårdmandsdominerede sogneråd ledte derfor med lys og lygte efter en mere rationel måde at forsørge sognets fattige på, og "løsningen" blev fattiggård, hvor sognerådene samlede alle sognets fattige uanset årsagen til fattigdommen. Flest mulige under samme tag – det betød stordriftsfordele.

I 1868 blev fattiggården i Ganløse oprettet, og også her var stordrift i højsædet, idet fem kommuner gik sammen om at etablere en fattigforsørgelses- og arbejdsanstalt, som det officielt hed. Alle, der ønsker at blive klogere på fattiggården i Ganløse, har nu fået muligheden, da Stenløse Historiske Forening har udsendt en lille bog om institutionen.

Bogen er delt i to hoveddele, hvor første del er en række kilder om fattiggården. De præsenteres kronologisk og bringes i det originale sprog og datidens stavemåder og med illustrationer, så man også kan se håndskriften. I sit forord skriver Hugo Odgaard: "Det er dermed op til læseren at danne sig sit eget billede af, hvad man tænkte og gjorde i tiden omkring 1865-1895". De mange forskelligartede kilder står derfor ukommenteret.

Bogens anden del er reserveret en gennemgang af sociallovgivningen fra reformationen og frem til 1956. Og igen er det en samling af kildetekster.

Bogen om fattiggården i Ganløse er ikke et forsøg på at lave en færdigpakket og helstøbt fortælling om den næsten glemte fattigforsørgelses- og arbejdsanstalt i sognet. Det er en række autentiske smagsprøver på kilder til fattiggårdenes historie – som rørende breve, der ofte afslører triste skæbner, der er havnet på fattiggården. Jeg tror derfor, at bogen vil være et fantastisk udgangspunkt for skoleelever og studerende, der vil arbejde med fattiggårdenes spændende historie.

Johnny Wøllekær

Henriette Kragh Jacobsen m.fl.:

Livets spejl. Vandringer på Asminderød, Grønholt og Humlebæk kirkegårde

Udgivet af Fredensborg-Humlebæk Lokalhistoriske Forening 2011. 167 s. Ill.

Siden loven om gravminderegistrering blev vedtaget i 1980'erne, har der med

rette været stor fokus på kirkegårdenes kulturhistorie i de lokalhistoriske miljøer. Mange steder er kirkegårdene ligefrem gennemfotograferet, og lokalhistoriske foreninger og arkiver har ydet en væsentlig bistand til registreringen af de bevaringsværdige gravminder.

Det område, som Fredensborg-Humlebæk Lokalhistoriske Forening dækker, er i dag opdelt i tre sogne. Der er således tre sognekirker samt et separat liggende kapel med egen kirkegård, og i den foreliggende bog nærmer forfatteren sig beskrivelsen af de enkelte kirkegårde og deres gravminder gennem indledende kapitler om sogneinddelingens historie og om begravelseskulturens udvikling fra gravhøje til krematorier. Der er også en grundig indføring i kirkegården som et rekreativt område (som park og mindelund) og om kunsten på kirkegården – samt naturligvis om udviklingen i gravmindernes historie – lidt populært sagt fra store epitafier og simple trækors til (undertiden) det rene ingenting. Symbolikken, som genfindes på mange gravminder, ofres heldigvis også opmærksomhed, hvad der nok kan være behov for i et så sekulariseret samfund som det danske.

Hver af sognets kirkegårde får derefter sit eget afsnit, begyndende med den lokale kirkegårdshistorie og afsluttende med en beskrivelse af et antal prægnante gravsteder – udvalgt efter mange forskellige kriterier, men i alle tilfælde med en beskrivelse af den eller de begravede og med illustrationer med tilknytning til de(n) pågældende. Ved valget af illustrationer er der ikke kun fokuseret på gravstenen eller gravstedet eller de(n) biograferede, og det er velgørende og åbner perspektiverne i de beskrevne biografier. Mange kendte mennesker er på den måde omtalt lige fra forfatteren Frederik Paludan-Müller og balletmester August Bournonville til statsminister Knud Kristensen og tegneren Arne Ungermann.

Bogen er i det hele taget rigt illustreret med både sort-hvide og farvebilleder, og der er – meget fortjenstfuldt – gode kort over kirkegårdene, så læseren selv kan bruge bogen til en rundtur. I enkelte tilfælde er det ikke omtalt, hvor de enkelte billeder er taget, men det hører vist til i kategorien skønhedsfejl.

Alt i alt må beboerne i området være glade for udgivelsen, som giver en solid indføring i de lokale kirkegårdes historie. De har også fået en vejviser til kirkegårdene, og endelig er flere indledende afsnit af stor interesse for besøgende på alle landets øvrige kirkegårde.

Jørgen Thomsen

Roskilde Gl. Amt

Iben Bækkelund Jagd (red.):
ROMU 2010

Årsskrift fra Roskilde Museum.
Roskilde Museums forlag 2011.
147 s. Ill.

Mange danske museer har tradition for at udgive årsskrifter, hvor de fortæller om årets aktiviteter på museet. Disse årsskrifter er ofte af en meget høj kvaliteter, men kan virke lidt ufokuserede, da alle museernes ofte vidt forgrenede aktiviteter skal omtales. ROMU, der er årsskriftet for Roskilde Museum, er ingen undtagelse.

2010-udgaven af ROMU består af syv gode og gennemarbejdede artikler, hvoraf de tre er artikler, der tager afsæt i museets arkæologiske arbejde. Det drejer sig om Julie Nielsen og Maria Panum Baastrups fortælling om "Detektorfundne amuletter fra Fredshøj i Gl. Lejre" og Jens Ulriksens to nødudgravningsrapporter "Bygherrerapport Trekroner Øst og Bygherrerapport Frederiksborgsvej 10".

ROMU indledes dog med en artikel af Søren Moses, der har gravet sig ned i Tadre Mølles historie. Det er en traditionel gennemgang af møllens ejere og fæstere, møllerens bierhverv osv. Det er dog lykkedes forfatteren at finde nogle førstehåndsbeskrivelser af livet på møllen, og her løfter artiklen sig for alvor. Her finder man historien om den dårlige kortspiller, der tabte og tabte. Da han kom hjem, spurgte konen: "Nå, hvordan gik det i aften, fatter?", og hertil svarede han: "Jeg vandt inte, og de andre tabte inte". Det lidt kryptiske svar fik konen til at tro, at husbond hverken havde vundet eller tabt noget, så hun svarede blot: "Det var rigtig godt"!

To af ROMU's resterende artikler handler om Roskildes fristeder eller grønne områder. I artiklen "Et nyt aandehul" fortæller Mette Høj om

Folkeparken i Roskilde Kommune. Parken blev skabt i 1938 og var resultatet af en begyndende parkforvaltning og parkpolitik i den sjællandske kommune. Folkeparken var ikke byens første park, tværtimod, men den var den første, der blev skabt efter bevidst politisk planlægningsarbejde, og som skulle være meget mere end "bare" et grønt område. Ideen til parken voksede i den socialdemokratiske borgmesters have sidst i 1920'erne, og landets førende havearkitekt C. Th. Sørensen slog stregerne til parken, der også skulle være en friluftsmødeplads. Parken blev realiseret i 1930'erne og var som så mange af tidens offentlige projekter et beskæftigelsesprojekt for unge ledige.

Friluftslivet og det grønne er også i centrum i Louise Dahl Christensens artikel om "Borrevejle – en festplads i Lejre Vig". Borrevejle ligger ca. 20 km. vest for Roskilde, og her grundlagde Roskilde Amts Gymnastikforening i 1931 en fest- og lejrplads. Sådanne gymnastikpladser skød op overalt i mellemkrigsårene, hvor de danske gymnastikforeninger havde hårdt brug for samlingspladser. Pladserne gav rum for store opvisninger, der skabte sammenhold – et sammenhold, der allerede blev grundlagt, da medlemmerne selv anlagde og vedligeholdt festpladsen. Det var også på festpladserne, at de nye idrætsgrene som håndbold blev vist frem. Som noget specielt havde festpladsen i Lejre Vig også et vandrerhjem og blev senere ofte brugt til lejrskoler.

Endelig indeholder ROMU også en artikel om skibsbillederne i Himmelev Kirke og langskibene fra Roskilde Fjord. Den er skrevet af Ole Thirup Kastholm. I artiklen bruges kirkens skibsbilleder som endnu en brik i puslespillet om vikingernes skibe.

ROMU kommer kort sagt vidt omkring – der er noget for enhver smag. Artiklerne er generelt velskrevne, og årsskriftet er i et lækkert layout og med masser af farveillustrationer. Jeg synes måske blot, at omslaget er lidt kedeligt, men hvad gør det, når resten er fyldt med liv.

Johnny Wøllekær

Storstrøms Gl. Amt

Heidi Pfeffer (red.):
Årbog 2011

Udgivet af Lolland-Falsters Historiske Samfund. 2011. 148 s. Ill.

Som vanligt udgiver Historisk Samfund på Lolland-Falster et sobert, gediget årsskrift i klassisk stil. Ordentligt sprog, god lay-out med mange illustrationer i firfarvetryk. Tiltalende og faktisk ganske relevant indhold, også for udenøs, så man kan roligt give sig i kast med denne tiltalende publikation.

De to første artikler tager udgangspunkt i Nykøbing Slot. Den ene søger at rekonstruere den middelalderborg, der blev ændret til et renæssanceslot af dronning Sophie i slutningen af 1500-tallet, på trods af nedrivningen af alle bygninger efter 1767. Middelalderarkæolog Leif Plith Lauritsen tør kaste sig ud i gisninger, hvor kilderne slipper, og det er faktisk dejligt, så længe man ved, hvornår man bygger på kilder, og hvornår man ikke gør det. Bjørn Westerbeek Dahls artikel har et helt andet ærinde – nemlig vognægterne til Nykøbing i dronning Sophie og den udvalgte prins' tid, 1588-ca. 1650. Materialet stammer slet ikke fra Falster, men fra kontaktbyerne Helsingør og København samt fra Køge, der var første stop sydpå på vej til Nykøbing. Takket være store arkivfonde med regnskaber, pas og breve fra disse fjerne byer angående rekvirering af vogne og heste kastes lys over de aktiviteter, der foregik i Nykøbing, og hvad man havde brug for på slottet. En oplagt gå-ud-og-gør-ligeså-artikel.

Thomas W. Lassen har fundet præsteindberetninger fra 1667 til Resens Atlas. Atter en artikel, andre med udbytte kan læse med på. Vi bruger alle Resen, både illustrationer og tekst, og her kan man altså få indblik i skabelsesprocessen.

Retssager er jo altid gode. Max Hansen har fundet et godt slagsmål mellem soldater og brændekørende bønder fra 5. august 1812 – altså for 200 år siden. Hvad der egentlig var årsag til balladen – det var jo altid de andres skyld – kommer der ganske vist ikke megen klarhed over, men det er et lille fint glimt af hverdagen under Napoleonskrigenes oprustning. Kirstine Aabjerg Andersen

bidrager på baggrund af sit speciale fra Aarhus Universitet med skilsmissesager i tamperretten i 1700-årene. Desertation og hor var gode skilsmissegrunde – men ikke vold og tyranni.

Længst op i tid kommer tre breve fra 1920'erne skrevet af lodsfruen på den lille ø Raagø i Smålandshavet. Muntre, lette beskrivelser fra en lille ø til den større Femø!

Middelalderen får endnu en artikel – et Kristi Legemsgilde i Lollands Sønder Herred. Vedtægterne fra 1388 er bevarede som de ældste af de gejstligt initierede gilder. Medlemsskaren er særlig interessant, idet ikke bare de lokale sognepræster var med, men også en række adelige, riddere og væbnere og deres fruer stod indskrevet. Ole Arpe Munksgaard har set nærmere på denne personskare og kan godtgøre en markant indvandring af holstenere og mecklenburgere i 1300-tallet. Endelig ser det ud til, at gildet fortsatte under skiftende navne frem til 1470.

Kulturmiljøet hører i dag naturligt hjemme i vores arbejde med fortiden. Her er det repræsenteret af to artikler – den ene om resterne af Hages Dige fra et mislykket inddæmningsprojekt fra 1857, den anden om istandsættelse af to jættestueruiner i Toreby Sogn. Endvidere har Klaus Ebbesen fundet et offerfund fra yngre stenalder med ravperler og en enkelt tandperle fra Moseby præstegårdsmose på Nordfalster. Årbogen slutter med en bibliografi over lokalhistoriske udgivelser i 2010.

Harriet M. Hansen

Vestsjællands Gl. Amt

Niels Wickmann (red.):

Fra Nordvestsjælland 2010

Udgivet af Historisk Samfund for Nordvestsjælland og de kulturhistoriske museer i Nordvestsjælland. 2011. 148 s. Ill.

Lad det været skrevet straks – det er en rigtig flot årbog, som Historisk Samfund og de tre museer i Nordvestsjælland (det gamle Holbæk Amt!) har udgivet. Bogen er fint layoutet af Malene Wagner Daugaard, og billederne står alle i fornem kvalitet. Kort sagt – det er en fornøjelse at tage bogen i hånden og bladre og læse.

Men hvad bruges siderne så til? Ja, halvdelen af de seks artikler tager arkæologiske emner op, og to handler om arkitektur (bygnings- og landskabsarkitektur) og en om 1800-tals historie. De fleste artikler er skrevet af folk med tilknytning til de tre museer – og der er ingen barndomserindringer o.lign., som man ellers er vant til at finde i historiske samfunds årbøger. Man kan måske sige, at *Fra Nordvestsjælland* mere er de professionelle museumsfolks årbog end det folkelige historiske samfunds. Men det er der jo intet ondt i, når bare artiklerne er gode. Og det er de her.

Arkæolog Arne Hedegaard Andersen, Odsherreds kulturhistoriske Museum, tager udgangspunkt i en udgravning af en hellekiste, der blev fundet i en parcelhushave i Asnæs. Hellekisterne er anlagt 2.400-1.800 f. Kr., og der kendes 123 anlæg i Danmark. I Odsherred er der fundet 14 hellekister – eller ca. 10 procent af de kendte anlæg i Danmark, så det er et oplagt emne for netop denne årbog at tage op. I artiklen gennemgås fundet i haven i Asnæs grundigt, og med dette udgangspunkt gennemgås de øvrige anlæg i området. Man får også fundhistorierne og en række fremragende billeder af de udgravede hellekister – det var i hvert fald nyt for undertegnede, at Nationalmuseet allerede i 1899 brugte at fotografere under udgravningerne!

To artikler af arkæolog Ken Ravn Hedegaard handler om en udgravning af en vikingegravplads i Brynhøj ved Højby – nærmere bestemt om gravgaverne i en kvindegrav fra den tidlige vikingetid. Gravgaverne bestod af to ovale brystbrocher af bronze (ofte kaldet spænder eller fibulaer), en rektangulær, delvist forgyldt pladefibula og en nedslidt jernkniv. I den første artikel sammenlignes fundet fra Brynhøj med et tilsvarende ældre fund fra Stårup eller Nygård ved Nykøbing Sjælland. Analysen munder ud i, at brystspænderne i de to fund er lavet af den samme håndværker, og det påvises, at den rektangulære pladefibulas ornamentering stammer fra et engelsk, skotsk eller irsk kloster. I den anden artikel beskriver Ken Ravn Hedegaard nogle forsøg på at støbe en kopi af et af brystspænderne og pladefibulaen fra Brynhøjgraven for at finde ud af, hvilke støbemetoder der har været anvendt.

Næsten halvdelen af alle danske huse er i dag opført af mursten – for 70 år siden var det næsten 90 procent. I artiklen "Mursten med mening – en murstens-ekskursion i Holbæk" analyserer arkitekt Pernille Henriette Wiil de tre rådhuse i Holbæk – et klassicistisk og pudset fra 1844, et nationalromantisk rødstenshus med rødt tegltag fra 1911 samt et modernistisk fra 1979, hvor murstenenes funktion er rent dekorativ og for så vidt kunne undværes. Det er betonkonstruktioner, der bærer det modernistiske rådhus.

En af Realdania's kampagner hedder "Herregårdshaven for fremtiden". Der indgår ni herregårdshaver i kampagnen, der skal bevare gamle herregårdshaver, men på en måde, der er økonomisk overkommelig for ejerne. En af de ni haver er haven på Løvenborg (ejet af formanden for Historisk Samfund!), som er renoveret af arkitekt Kirsten Lund-Andersen. Hun fortæller spændende om havens historie siden 1757, hvor den første haveplan er udarbejdet. Det var et flot og storslået haveanlæg, der vist kun delvist blev udført, men trods flere senere omlægninger er der stadig bevaret træk fra haven fra 1757. Artiklen slutter med en redegørelse for renoveringen af haven, der foreløbig blev afsluttet i 2010.

Årbogen afsluttes med en interessant artikel af Lisbeth Pedersen og Gudrun Lund om Ulkestrup Mark, der i 1840'erne havde samme funktion som samlingssted for demokraterne som Tahrirpladsen i Cairo havde i foråret 2011. I artiklen fortælles om det demokratiske røre blandt landbefolkningen i Nordvestsjælland, der i midten af 1840'erne gjorde myndighederne urolige for, at den revolutionære bacille havde bredt sig hertil. Utilfredsheden, der også var af økonomisk art, fik en del til at udvandre til Amerika (bl.a. daglejer August Rasmussen, hvis historie fortælles i artiklen), mens andre, bl.a. arvefæster Jens Gregersen, blev i Danmark og deltog i den bondepolitiske bevægelse. Han var bl.a. med til at organisere et stort folkemøde i 1845 på Ulkestrup Mark, som samlede 8.000 deltagere, der lyttede til taler af førende agitatorer. I 1847 holdtes et nyt folkemøde, der samlede 5.-6.000 tilhørere, og året efter lykkedes det at overbevise Frederik VII om – under indtryk af revolutionerne i Europa – at nedsætte en grundlovgivende forsamling. Blandt medlemmerne af denne var Jens Gregersen. Det sidste folkemøde blev holdt i sommeren 1849 – det var et takkemøde for grundloven af 5. juni 1849!

Niels Mortensen

Erik Damm Andersen, Carsten Egø Nielsen og Helge Torm (red.):

Årbog for Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland

Udgivet af Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland. 2011. 181 s. Ill.

Hurra. Endnu en historisk amtsforening fyldte i 2011 rundt, nemlig Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland, der er en videreførelse af Historisk Samfund for Sorø Amt, hvis fødselsattest viste 1911. Det markeres selvfølgelig i årbogen, hvor der bringes en oversigt over foreningsformændene og fortælles lidt småglimt fra foreningens 100-årige virke. Årbogen indledes af foreningens nuværende formand Helge Torm, der skriver om foreningens stifter Lars Frederik Dornonville de la Cour.

I 1912 udsendte foreningen sin første årbog, og det er siden blevet til en lang række årbøger og artikler. Fhv. bogtrykker Hans Burchardt har gjort sig den umage at nærstudere årbogens skiftende udseende gennem årene – det bliver til en kavalkade, som afspejler skiftende modeluner og tendenser.

Årbogen er et overflødighedshorn af artikler. Det bliver til i alt 10 (plus en mindeartikel), der favner meget bredt både tidsmæssigt og emnemæssigt. Et par af artiklerne skal kort præsenteres.

Amatørarkæologen Per Lodz skriver om Skælskør Fjords betydning som næringskilde for lokalbefolkningens livsvilkår. Det handler også om "næringsforhold" i Karen Margrethe Skov-Hansens omfattende artikel om en af Slagelses største købmandsgårde, nemlig den på Gammel Torv 5-7, der utvivlsomt er kendt af de fleste i den vestsjællandske by. Gården har gennem sine 325 år ført en meget omskiftelig tilværelse, hvor den har været bolig for nogle af Slagelses mest fremtrædende borgere. Artiklen bringer en lang række detaljerede oplysninger

om den gamle købmandsgård og er et godt eksempel på, hvordan en rigtig arkivrotte kan grave en spændende ejendomshistorie frem fra arkivernes gemmer.

Kurt Rehder har også fokus på ejendoms- og landbrugshistorie i sit bidrag. Landsbyen Frølunde ligger nær Storebælts kyst, og selv om der er langt til kongens København, er den lille landsby alligevel tættere på hovedstaden eller rettere sagt universitetet. Gennem flere hundrede år var universitetet blandt landets største jordejere – det var jorden, der skaffede penge til universitetet. Blandt de ejendomme, universitetet ejede i 1800-tallet, var Strandgården i landsbyen Frølunde. Artiklen fortæller om gårdens historie.

Det er også en slags bygning, der er omdrejningspunktet for et af Helge Torms mange bidrag. I 1865 skrev H.C. Andersen historien om "Veirmøllen", og Helge Torm forsøger at give et svar på, hvilken mølle der var eventyrdigterens inspirationskilde til historien. Heldigvis har Andersen selv skrevet, at det var en mølle på vejen mellem Sorø og Holsteinborg, der gav ham ideen, og Helge Torm mener, at det må være Skovgaards Mølle, der er tale om.

Det er kort sagt tale om en solid årbog, der holder en 100-årig tradition smukt i hævd. Bogen appellerer bredt og har helt sikkert et godt tag i sine kernelæsere.

Johnny Wøllekær

Bent Kjærsgaard (red.):

Komik og dramatik i Dragsholm – dilettant- og amatørteatertradition i 100 år

Udgivet af Dragsholm Lokalhistoriske Forening 2011. 119 s. Ill.

Det begyndte helt tilbage i 2001, da Dragsholm Lokalhistoriske Forening satte sig for at samle billeder og historier om dilettantteater i kommunen. Det blev først til en udstilling, og nu er det også blevet til en lille bog, der fortæller om 100 års teatervirksomhed i den vestsjællandske kommune. Materialet er samlet og beskrevet af Povl Rasmussen, Bente Jørgensen og Birte Pedersen, mens det er Bent Kjærsgaard, der har redigeret bogen.

Det var gerne i egnens forsamlingshuse, at karle, piger og bønder blev forvandlet til grever og vagabonder, jomfruer og Jepper i baronens seng, når det lokale dilettantteater rykkede ind. År efter år trak dilettantforestillingerne egnens folk til de fyldte forsamlingshuse, skoler og andre steder, og den lokale presse skrev ofte og gerne om dilettantkomedierne.

Kvaliteten af skuespilkunsten var selvsagt meget forskellig, og *Komik og dramatik i Dragsholm* fortæller gennem erindringer og småartikler om forestillingernes alsidighed.

Dilettantforestillingerne holdt op, da udgifterne blev for store og indtægterne for små. Folk fik TV og kom ikke mere, men før den tid var disse amatørforestillinger en vigtig del af landsbyernes hverdagsliv.

Bogen, der er rigt illustreret, fortæller om et stykke dansk kulturhistorie – et stykke dansk kulturarv, der næsten er forsvundet.

Johnny Wøllekær

Bornholms Gl. Amt

Ann Vibeke Knudsen (red.):

Bornholmerne udvandrede – Bornholmske Samlinger, IV. række, 5. bind

Udgivet af Bornholms Historiske Samfund. 2011. 255 s. Ill.

Bogen er et temabind med 11 artikler, der ud fra forskellige vinkler fortæller om udvandringen fra Bornholm. I den første artikel sammenlignes bl.a. tal for udvandringen fra Bornholms Amt med resten af landet. Bornholms Amt stod for den forholdsvis største udvandring fra Danmark med skønnet mere end 10.000 udvandrere eller ca. 25 % af øens befolkning, hvor det for resten af landet var ca. 10 %. En del vendte dog tilbage til hjemlandet igen. Udvandringen fra Bornholm, der i høj grad var afhængig af atlantiske konjunkturer, toppede ligesom i resten af landet i 1889-91. I øvrigt var det på Bornholm, at der i 1899 for første gang blev afholdt 4. juli fest i Danmark.

66 % af de bornholmske udvandrere var mellem 16 og 29 år, 2/3 af disse var mænd, og de fleste rejste alene. Særligt for Bornholm var det, at hovedparten af dem havde et byerhverv. Mere end 19 ud af 20 tog til USA, hvor mange samledes i kolonier med andre bornholmere og/eller skandinaver. Især New York, Pennsylvanien, Illinois og ikke mindst Californien trak.

En anden artikel omhandler Det Danske Immigrantmuseum i Elk Horn, Iowa, der er det eneste i USA, der samler, bevarer og udstiller den danske immigrationsarv. Mere end 350.000 er gennem årene indvandret fra Danmark til USA eller har haft længerevarende bopæl dér. Museet har i dag mere end 35.000 genstande og ud over en permanent udstilling også to skiftende udstillinger årligt. Desuden rådes der over et forskningsbibliotek og et arkiv, hvor der især for slægtsforskere kan være relevant materiale. Se mere på *www.danishmuseum.org* samt på Facebook og YouTube.

Ud- og indvandringshistorie kan også fortælles via fotografier, og i en tredje artikel diskuteres det, hvilke typer oplysninger der kan udledes af billeder. Fotos kan på en anden måde end eksempelvis breve "fastholde erindringen om den, der udvandrede ... De taler til os på en anden måde, end ordene gør det". I artiklen vises et udvalg af portrætter af udvandrede (fra bl.a. Bornholm) samt andre billeder, herunder nogle taget af danske fotografer i Amerika. Som det ofte er tilfældet med ældre fotos, er mange af personerne umiddelbart anonyme, men netop når det drejer sig om udvandrere, er der relativt gode muligheder for at identificere dem på grundlag af især det kildemateriale, der er tilgængeligt via internettet.

I en artikel om udvandrede bornholmere, der vendte tilbage til Danmark, gives eksempler på de forskellige årsager, der kunne være til en tilbagevenden. Det er et omfangsrigt og tidskrævende arbejde at stykke sådanne oplysninger sammen for de flere tusinde, der forlod Bornholm til fordel for især USA. Et foreløbigt resultat af de grundige undersøgelser viser, at ud af 4.432 udvandrede mænd returnerede 538. Efterforskningsarbejdet omfattende også kvinder fortsætter.

Derefter følger en række artikler af bl.a. slægtsforskere og efterkommere af udvandrede, der fortæller om enkelte personer samt familier, der udvandrede fra Bornholm. Der er bl.a. en rejsebeskrivelse fra 1907 fra staten New York, en fortælling om en ung syerske, der efter at have slået sig ned i Pennsylvania blev gift med den lokale metodistpræst, en herlig historie om, hvordan det lykkedes at finde "onklen i Amerika", og om hvordan resultatet blev filmatiseret til TV2 Bornholm, om den unge mand, der i 1870'erne ernærede sig som guldgraver i New Zealand, om en mormonfamilies udvandring til Utah, en gengivelse af et brev sendt fra Colorado i 1921 til forældrene på Bornholm m.m.

Såvel bogens baggrundsartikler som de personlige beretninger kan med fordel læses af alle, der interesserer sig for udvandringens historie.

Henriette Kragh Jacobsen

Fyns Gl. Amt

Cartha 2010/2011

Årsskrift for Østfyns Museer.
Udgivet af Østfyns Museer 2011.
104 s. Ill.

Østfyns Museer blev dannet den 1. januar 2009 ved en fusion mellem Kerteminde Museer og Nyborg Museum. Hvert år udgiver museet årsskriftet Cartha, der ud over beretninger om årets begivenheder indeholder artikler fra museets aktuelle forskningsområder.

Dette års udgave af Cartha kommer vidt omkring, såvel tematisk som periodemæssigt. Der er syv artikler samt den obligatoriske årsberetning fra museets fire afdelinger.

Der indledes med en artikel om retsopgøret i Kerteminde efter besættelsen, skrevet af Erik Ingemann Sørensen, der er uddannet folkeskolelærer og frivillig medarbejder ved Østfyns Museer. Ingemann Sørensen har bl.a. gjort brug af den lokale Kjerteminde Avis samt udvalgte retsopgørssager fra Statens Arkiver til at fortælle historien. Artiklen giver et interessant indblik i, hvordan retsopgøret forløb i en mindre, dansk provinsby.

I den følgende artikel glider vi over i Østfyns Museers kunsthistoriske afdeling på Johannes Larsen Museet. Museumsassistent Malene Linell Ipsen har skrevet artiklen "En brik til Syberg-mosaikken". I efteråret 2010 – kort tid efter afslutningen på Johannes Larsens Museets succesfulde udstilling om Fritz Syberg – modtog man en stor aflevering fra boet efter Peter von Syberg, som var barnebarn af kunstnerparret Anna og Fritz Syberg. Omfangsmæssigt drejede det sig om 10-15 flyttekasser, og de indeholdt alt lige fra skulpturer, skitsetegninger, fotografier og breve til kvitteringer fra Netto og Aldi. I artiklen fortælles der om udvalgte dele af afleveringen.

Den tredje artikel, som er skrevet af afdelingsleder ved Landskab & Arkæologi, Ph.D. Mette Ladegaard Thøgersen, handler om et projekt på Vikingemuseet Ladby, hvor man er i gang med at bygge en 1:1-kopi af Ladbyskibet. Ladbyskibet blev udgravet i 1934-35, og allerede i 1937 blev der indrettet et museum i en til lejligheden genopført gravhøj. I dag er Vikingemuseet Ladby en del af Østfyns Museers afdeling for Landskab & Arkæologi. Man håber på at kunne søsætte kopien af Ladbyskibet som et led i markeringen af 600-året for Kertemindes købstadsprivilegier den 7. december 2013.

I artiklen "Kerteminde Museumsforening 1935-2010" ser museumsinspektør Kurt Risskov Sørensen, der er afdelingsleder ved Kulturhistorisk Afdeling, tilbage på museumsforeningens grundlæggelsesfase i 1930'erne og trækker linjer op til vore dage. Museumsforeningen for Kerteminde og Omegn blev som så mange andre museumsforeninger grundlagt som en reaktion på de store forandringer, det danske samfund gennemgik i disse år. Gamle håndværk blev udkonkurreret af industriforetagender, og udviklingen i erhverv og infrastruktur betød, at mange gamle bykvarterer måtte give plads for nybyggeri i en helt anden stil. Museumsforeningerne opstod oftest på privat initiativ – således også i Kerteminde, hvor agtværdige borgere med politimesteren i spidsen grundlagde den lokale museumsforening. I dag har Kerteminde Museumsforening ca. 2.300 medlemmer.

I den næstsidste artikel gør Anna Back Larsen sig tanker om udstillingsformidling på museer. Back Larsen studerer historie på Syddansk Universitet og har været i praktik på Østfyns Museers kulturhistoriske afdeling. Her skulle hun som et led i projektopholdet nytænke udstillingerne på Farvergården i Kerteminde. Med udgangspunkt i Kerteminde som fiskerby har hun skrevet en interessant og inspirerende artikel.

Den sidste artikel, der er skrevet af museumsinspektør ved Johannes Larsen Museet, Troels Malthe Borch, handler om fænomenet kunstnerhjemsmuseum. Johannes Larsen Museet, der blev etableret i 1986, er et eksempel på et sådant. I europæisk sammenhæng begyndte man at indrette museer i (afdøde) kunstneres hjem i 1800-tallet, og der bliver stadig etableret denne type museer. Artiklen belyser årsager til at etablere kunstnerhjemsmuseer før og nu.

Årsskriftet afsluttes med årsberetninger fra henholdsvis Museumsforeningen for Kerteminde og Omegn og Østfyns Museer.

Andreas Skov

Jens Filipsen (udg.):

En flig af vikingernes natur

Udgivet af Vikingemuseet Ladby/ Østfyns Museer. 2011. 68 s. Ill.

Historien om de danske vikinger har fået sig nok en skildring og i tilgift en ganske usædvanlig. En kunstner og naturven fra Bogense, Ole Runge (Christiansen), har foreviget sin begejstring for søfarerne med de vilde, naturgivne udfoldelsesformer med sin livslange kærlighed til den danske og især den nordfynske natur ved at lave en række træsnit og et mindre antal linoleumsnit over datidens natur og de dyr og væsener, der da befolkede den uden at være truet af den forurening, som kunstneren af hjertet afskyr. Det fik en anden vikingeentusiast, Jens Filipsen fra Grafisk Produktion i Kolding, til at besørge ca. 50 af disse snit publiceret, og arkæolog Bodil Holm fra Vikingemuseet i Ladby skrev de fornødne tekster hertil, formet som en letlæst exposé over vikingernes liv og færden, mest dog på hjemlig grund.

Bogen burde da rettelig også anmeldes af en kunsthistoriker, da nærværende anmelder ikke føler sig kapabel til at vurdere træ- og linoleumssnittenes kunstneriske kvalitet efter fortjeneste. Da de ifølge sagens natur må efterligne nutidige væsener, kan man rent historisk næppe gå videre end til at præcisere, om de også fandtes i datidens natur, og det bruger Bodil Holm som afsæt til billede for billede at sætte billedtemaet ind i dets historiske sammenhæng. Enkelte gange må hendes historiske fantasi dog melde pas. På side 33 tørner to danske landgedebukke sammen horn mod horn. Teksten meddeler da: "Geder er normalt sociale dyr, men indimellem skal rangordenen afklares. Sådan var det også blandt vikingernes geder".

Det har kort sagt ikke været en nem opgave at stanges med Ole Runges frodige og nok så nutidige fantasi, men stort set er det dog lykkedes, og bogens købere kan da i tilgift glæde sig over, at 20 kr. af salgsprisen ubeskåret går til Danmarks Naturfredningsforening. Læst og studeret med eftertanke formidler bogen på én gang et historisk og et nutidigt vue over vikingetidens sagnomspundne historie. Forsiden på omslaget er mallemukker (havheste), set på baggrund af stævnen på et frembrusende vikingeskib, klar til landgang og plyndring. Bagsiden af omslaget er derimod et irsk granitkors og to flygtende ravne. En ny og kristelig tid er på vej.

Erik Helmer Pedersen

Malene Ipsen og Erland Porsmose (red.):

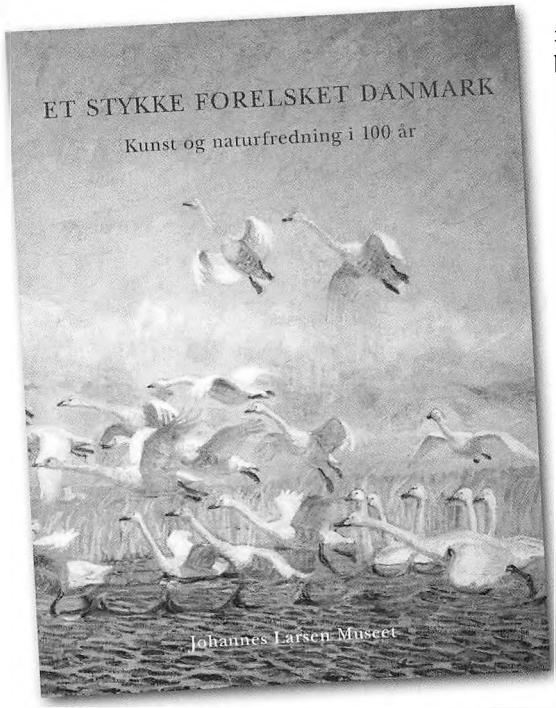
Et stykke forelsket Danmark – Kunst og naturfredning i 100 år

Udgivet af Johannes Larsen Museet. 2011. 226 s. Ill.

I 2011 fyldte Danmarks Naturfredningsforening 100 år, og som en markering heraf viste Johannes Larsen Museet i Kerteminde en udstilling af samme navn som denne bog. Et oplagt valg, da de såkaldte Fynbomalere og kredsen af forfattere omkring dem både var stærkt inspireret af naturen og engageret i bevaringen af den, hvor især firkløveret Jeppe Aakjær, Johannes V. Jensen, Johannes Larsen og Fritz Syberg agerede med en solid slagkraft.

Efter nogle korte oversigtsartikler er bogen opdelt i to hovedafsnit, hvor første del med titlen "Kunstnerne og naturen 1911 og 2011" beretter om en række forfatteres og kunstneres naturvirke i tiden omkring de to årstal. Det er således ikke kun tidligere forfattere og kunstnere, bogen fortæller om, idet også nutidige digtere, malere og fotografer er inddraget. I bogens andel del med titlen "De fredede landskaber og dyr" præsenteres en række temaer om disse emner. Interessant er det, at nogle af Fynbomalernes skildringer rent konkret benyttes som forlæg i forbindelse med nutidig genskabelse af det danske landskab.

Titlen på bogen refererer til en hyldest, som billedhuggeren Kai Nielsen i 1924 skrev til vennen Johannes Larsen: "Du er et vidunder stykke forelsket Danmark". De omhandlede bondeforfattere fra Jylland og bondemalere fra Fyn, alle født i 1860'erne, var styrende for landets kulturliv i de første årtier af 1900-tallet. De var ikke blot optaget af at se og sanse naturen, men tillige at vide besked om den sansede verden.

Og ligesom forfatterne og kunstnerne hyldede hinanden for deres kernedanskhed, så var det endnu mere vigtigt for dem at gengive det egentlige og sanddru billede af Danmark, hvilket kun kunne lade sig gøre, var de oprigtigt forelskede i landet, og det var de! Hvilket tydeligt kommer frem i denne bog, der i ord og billeder, i vers og farver præsenterer "en indtagende hyldest til Danmark".

Den indeholder en skønsom og velvalgt blanding af digte, essays, uddrag af biografier, samleværker, sange, breve og artikler, der på fineste vis fremstiller interaktionen mellem kunstnerne, forfatterne og naturen og bevaringen af denne. Flere af teksterne koncentrerer sig om bestemte lokaliteter, hvor bogen så er forsynet med meget indtagende og smukt gengivne kunstværker af såvel ældre dato som nyligt producerede med motiver, der relaterer sig til teksterne.

Bogen har et smukt layout, pragtfulde illustrationer, stemningsfulde digte og oplysende tekster. Den kan på det varmeste anbefales andre, der også nærer en kærlighed til det skrevne ord, til billedkunsten og til den danske natur.

Henriette Kragh Jacobsen

Lene Holm og Jørgen Thomsen (red.):

Kirkegården for alle – Odense Assistenskirkegård i 200 år

Udgivet af Odense Kommune,
By- og Kulturforvaltningen,
Park og Natur. 2011. 120 s. Ill.

Denne bog er blot én i en række af bøger, der i de seneste år beskæftiger sig med vore kirkegårde, og emnet egner sig da også fortrinligt til en lokal- og kulturhistorisk fremlæggelse. Det er i dette tilfælde fortjenstfuldt, at Odense Kommune har fundet det passende at investere i et værk, der umiddelbart kan have en begrænset læserskare, men som til gengæld når langt omkring i mulige interessesfærer.

Kirkegården for alle har således fem forfattere med forskellig faglig baggrund, hvilket giver en alsidig beskrivelse af Odense Assistenskirkegård.

Arkivchef ved Odense Stadsarkiv Jørgen Thomsen står for to kapitler, hvor det første giver et rids af Odense Assistenskirkegårds historie, der indledtes i maj 1811. Den nye gravplads blev anlagt uden for byens porte, og anlæggelsen skyldtes – som det også var tilfældet i flere andre byer på den tid – pladsmangel på de eksisterende kirkegårde beliggende i tilknytning til byens kirker. Som bogens titel antyder, var den nye assistenskirkegård tiltænkt alle Odenses borgere, dvs. uanset hvilket sogn de ellers var hjemmehørende i.

Kapitlet indeholder desuden oplysninger om begravelsesvæsenets administration i det 19. århundrede, om de mere end 10 udvidelser af kirkegården og om dens bygninger. Endvidere gives en kort gennemgang af udviklingen i begravelsesskikke.

I 1990'erne blev over 400 gravminder på Odense Assistenskirkegård indstillet til fredning, og en mindre del af disse gennemgås i det følgende kapitel, hvor der berettes om enkelte, lokalt og/eller nationalt betydende personligheder fra kirkegårdens oprindelse og frem til 2010. Der fortælles ligeledes om en række krigergrave og fællesmonumenter anlagt efter henholdsvis 1848-50, 1864 og 1940-

45, hvor der i sidstnævnte tilfælde også er grave for allierede flyvere samt for soldater og flygtninge fra Tyskland.

De tre næste kapitler er skrevet af henholdsvis en landskabsarkitekt, en landskabsingeniør og en ornitolog, der redegør for kirkegårdens landskabs- og beplantningsmæssige udvikling, årets gang på kirkegården med de til enhver tid forefaldende driftsmæssige opgaver, samt en præsentation af de fugle, der besøger kirkegården, foretaget på basis af en undersøgelse foretaget i 2010.

Anne-Louise Sommer, der er forfatter til flere kulturhistoriske værker om danske kirkegårde, afslutter bogen med betragtninger over de forandringer, der – i forhold til det 20. århundrede – senest er sket i vores syn på døden og forholdet mellem de døde og de levende, og dermed vores anvendelse af kirkegården, hvor netop en bykirkegård som Odense Assistenskirkegård i højere grad "bliver en aktiv del af byens rum".

De sidste sider rummer en kilde- og litteraturfortegnelse samt annoncer for enkelte af de private sponsorer, der har bidraget økonomisk til bogen.

Bogen præsenterer en fin variation af ældre, sort/hvide billeder og nye, farverige fotografier, og den indeholder en orienteringsplan, så læserne kan foretage en vandring på kirkegården og ved selvsyn tilegne sig dens mange facetter.

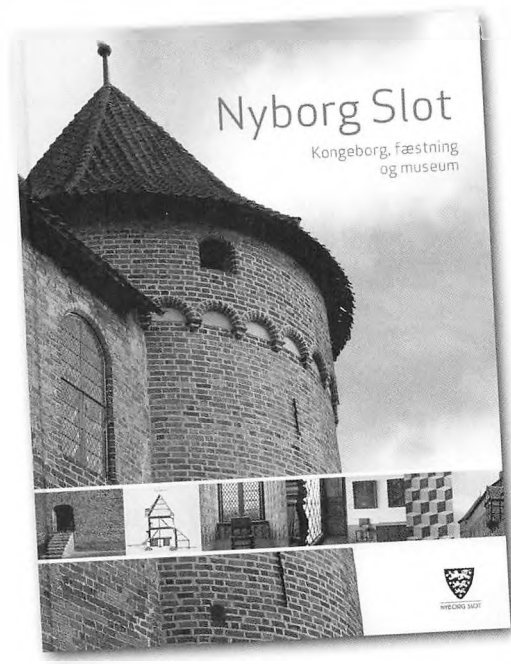
Henriette Kragh Jacobsen

Kurt Risskov Sørensen (red.):

Nyborg Slot. Kongeslot, fæstning og museum

Udgivet af Østfyns Museer. 2011.
207 s. Ill.

Østfyns Museer har store planer med Nyborg Slot. Det gamle kongeslot skal være en del af verdenskulturarven, dvs. ind på den liste, Unesco står for. Det lyder ambitiøst, men hvorfor egentlig ikke? Slottet er ganske velbevaret, og det rummer en særdeles spændende historie. Det fynske museum har sat en række aktiviteter i søen for at nå det ambitiøse mål, og det omfatter også en meget smuk bog om Nyborg Slot.

Bogen, der er stykket sammen af 10 artikler, indledes af afdelingsleder for Nyborg Slot, Janus Møller Jensen. Han er om nogen manden, der puster nyt liv i det gamle slot, og han fortæller veloplagt om slottet, der i sin kerne er den ældste bevarede kongeborg fra Valdemarstiden. Slottet fik i middelalderen en central placering og var fast mødested for Danehoffet og var residensslot for de danske konger frem til 1500-tallet – og det var også her, at Christian II blev født. Derfor er det også interessant, at der egentlig er mange ubesvarede spørgsmål, når det drejer sig om Nyborg Slot (specielt den ældste historie er fyldt med huller). Der er f.eks. stadig tvivl om, af hvem og hvornår slottet blev anlagt.

Museet satser derfor meget på, at en række udgravninger kan kaste nyt lys over slottets ældste historie, og Bodil Holm Sørensen fortæller om de tidligere arkæologiske undersøgelser. Og selv om det er ikke første gang, at der graves ved slottet, så kan Lars Ewald Jensen berette om de mange nye fund, arkæologerne allerede har gravet frem, heriblandt en hemmelig tunnel på Slotsholmen.

Bogens øvrige forfattere skriver om slottets rolle efter middelalderen – en tid, der kan karakteriseres som en lang nedtur. Museumschef Erland Porsmose skriver om Nyborg Len og dets rolle for det nære samfund, da det

blev styret af kongens lensmand. Bjørn Westerbeek Dahl skriver om slottets forandring i renæssancen og barokken, mens Eva Becher ser på byen Nyborg og det at være kongeby. Gese Friis Hansen har rettet blikket mod Nyborg Slots restaureringer igennem de sidste 125 år, mens bogens redaktør har kastet sig over kunsten på slottet, herunder en række kongeportrætter. Og lidt i samme boldgade har Troels Malthe Borch valgt at se på Nyborg Slot som ikon, og her kan han pege på byens våben, men også at slottet i en periode var lidt glemt. Men det er ændret nu!

Bogens sidste artikel tager Mette Ladegaard Thøgersen sig af, og hun tegner en skitse af, hvad Nyborg Slot kan udvikle sig til. Hvis bogen skal tegne visionen om at sætte Nyborg Slot på listen over verdens kulturarv, så skal det nok lykkes. Det er en meget indbydende og lækker bog, som Østfyns Museer har sendt på gaden. Bogen er særdeles rigt udstyret med smukke fotografier (desværre kan man ikke altid se, hvem fotografen er).

Johnny Wøllekær

Jørgen Thomsen m.fl. (red.):

Odensebogen 2012

Udgivet af Byhistorisk Udvalg
og i kommission ved Syddansk
Universitetsforlag 2011. 196 s. Ill.

Siden 1990 har en kreds af fynske lokalhistorikere hvert år i november i Odensebogen fremlagt en række bidrag til byens historie, fortrinsvis fra nyere og nyeste tid. Med et oplag på næsten 6.000 har man sat en danmarksrekord, som bliver svær at slå. En H.C. Andersen ville have jublet over de mange historier, der her sættes på tryk.

2012-udgaven følger det velkendte mønster og møder frem med tre erindringsbidrag og seks artikler plus en oversigt over årets begivenheder i 2010, en forfatterliste og en beretning fra Historiens Hus 2011.

Odensebogen 2012 handler først som sidst om byens industrielle udvikling i 1900-tallet, hvad enten man med Jørgen Thomsens skarpt tegnede portræt af industrilederen N.J. Haustrup følger den helt eventyrlige udvikling, dennes dåsefabrik gennemgik efter 1922, eller man via Hans Chr. Johansens præcise nærlæsning af folketællingen 1921 stedes midt i den alvorlige arbejdsløshed, der ramte byen under efterkrigskrisen 1920-21, og hvor et andet industrielt eventyr, Thomas B. Thriges elmotorfabrikker, også var alvorligt ramt. En tredje hovedskikkelse møder vi om end indirekte i skibsreder A.P. Møller, idet nuværende vognmand Kurt Rasmussen i 2. del af sine erindringer med den farverige titel ""Slaskerøv" og de andre værftsbisser" fortæller livfuldt om sin læretid i 1950'erne på Odense Staalskibsværft, etableret 1918 af A.P. Møller, alt imens Odense Træskibsværft gik fallit under krisen.

En vigtig komponent i industrieventyret er transport og samfærdsel, og her tager Sara Tummasardottir os en tur med til Stige for at præsentere os for "Færge-Hans". I årene 1932-82 passede han den lille færge, som stort set hele døgnet rundt satte folk over Odense Kanal. I 1979-80 lavede filmmanden Ebbe Larsen fra Orion Film en dokumentarfilm om Odense Kanal, og her måtte Færge-Hans naturligvis ud og sejle. I sin erindringsskitse "Klar til optagelse" beretter Ebbe Larsen nøgternt om nogle af de vanskeligheder, man møder ved den slags kulturhistoriske optagelser. Jens Åge S. Petersen og Andreas Skov følger trafikhistorien "Godt på vej" med en billedkavalkade over 100 års bytrafik. Alting har imidlertid sin tid, og en vigtig epoke i Odenses industriudvikling gik bogstavelig talt i ruiner, da kæmpekraner 5. februar 1983 smadrede de sidste rester af Industripalæet af 1891, engang en af byens prangende bygninger. I sin sidste nødstedte fase blev bygningen stormet på fynsk manér af en gruppe BZ'ere, som ville have kapitalismens lokale højborg ombygget til et folkehus i stil med de københavnske besætterkollegers ungdomshus på Jagtvejen i København. Inden man var kommet så langt, havde der været ført en heftig debat i aviserne om mulighederne for at redde bygningen, men i al stilhed fik en nok så mægtig bygherre, Kreditforeningen Danmark, tilladelse til at nedrive den. *Fyens Stiftstidende* bragte en masse indlæg for og imod dette forehavende, hvad en af dens redigerende medarbejdere Hans Ole Bachmann givet havde fingrene i. Han fortæller i et par muntre småhistorier

om sine "Læreår og sultekur på Fyns Venstreblad", hvor et lejet værelse – over en slagterbutik – kostede næsten hele den fyrstelige månedsløn på 150 kr. Derfor måtte den daglige kost slankes til havregryn og rugbrød plus en sjælden gang pensionatsmad. Avisen havde været døende siden 1920, hvor den blev udsat for konservativ annonceboykot. Uforsigtigt nok havde den krævet kongehuset afskaffet efter Påskekrisen 1920, og det gør man ikke ustraffet i et land med kongeligt demokrati.

Odensebogen 2012 vil blive læst grundigt i de tusinder af hjem, og næste år kommer der en ny.

Erik Helmer Pedersen

Birthe Christensen (red.):

Tåsinge Årbog 2011

Udgivet af Tåsinge Museumlaugs Forlag. 2011. 80 s. Ill.

Det er 25. gang, *Tåsinge Årbog* udkommer. Den indledes med "Nyt fra Tåsinge Museumslaug" og er illustreret med billeder fra årets begivenheder.

Tåsinge Forsamlingshus kan i 2012 fejre sit 125 års jubilæum, hvilket har givet anledning til en grundig og interessant artikel om husets historie med både positive og negative oplevelser. Huset er både udvidet og renoveret i flere omgange, hvad der har været muliggjort af penge fra forskellige fonde, bl.a. A. P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formål. Det er også værd at nævne, at der i Tåsinge Forsamlingshus findes udsmykning af kunstneren Sonia Brandes.

Bogen indeholder flere erindringer, hvoraf Børge Olsens "Erindringer fra barndom og opvækst" er en fortsættelse fra årbogen 2010, en meget fyldig beskrivelse af både skolegang og arbejde, leg og traditioner og om at være ude at tjene. Til erindringerne hører også Lene Lund Braggers familieskrøne om "En dejlig dessert", der er en herlig beskrivelse af, hvordan det gik fødselsdagsselskabet og hønsene, da der var læst forkert i dessertopskriften. Interessant er også Erik Mortensens "Erindringer fra Birkholm", der samtidig er en del af øens historie med barske oplevelser. Karsten Christensen fortæller om "Venstre på Tåsinge", hvis historie strækker sig fra 1915 til 1992, hvor foreningen blev ophævet og en ny oprettedes, Venstre i Svendborg Kommune.

Interessante er også artiklerne om genstande i museets samlinger. Her skal især fremhæves artiklen "Kinesisk tolduniform", hvor historien om Knud Herluf von Lindholm, der var ansat ved det kinesiske toldvæsen, fortælles. Sammen med sin hustru vendte han tilbage til Danmark og bosatte sig på Pederskovgård på Tåsinge, hvor han døde i 1932. I bogens sidste artikel af Albert Mohr Lolk gennemgås en meget tung og indviklet retssag fra Tåsinge Birks Tingbog fra 1818-1823 dels med tekst fra tingbogen og dels med kommentarer.

Bogen slutter med et mindeord om Albert Mohr Lolk, der døde i en meget høj alder den 8. juni 2011.

Bogen er illustreret med både sort/hvide fotos og farvefotos, men placeringen virker meget tilfældig. Der kunne måske gøres lidt mere ud af layoutet.

Aase Windeballe

Vends 11

Årbog for lokal- og kulturhistorie på Nordvestfyn. Udgivet af Vends Herreds Udgiverselskab. 2011. 98 s. Ill.

2011-årbogen for Vends Herred, der udgives af Middelfart Museum, de lokalhistoriske arkiver og foreninger i Middelfart, består af 10 korte artikler, der dækker en periode på 13.000 år – med nogle huller! – lige fra de første mennesker rykker ind i det nordvestfynske istidslandskab og frem til i dag. To artikler er skrevet af professionelle arkæologer, og resten af folk med lokalhistorisk interesse og med (frivilligt) medarbejderskab ved museet eller arkiverne.

Arkæolog Jørgen Holm fortæller om lokaliteten Bro, der rummer tre bopladser fra den såkaldte Brommekultur, der dateres til den sene istid for ca. 13.000 år siden. Den første boplads blev fundet for næsten 50 år siden af den dygtige arkæolog, landpostbud Anders Jæger, der en dag på turen i

1963 skød genvej over en mark, hvor han fandt et stykke flint, som han kunne se stammede fra Brommekulturen. Dermed var den første istidsjægerboplads vest for Storebælt fundet. Jørgen Holm deltog i udgravningerne, der foregik i 1970-73, hvor man fandt de tre nævnte bopladser, der lå ganske tæt ved hinanden. De var alle tre meget små og har tilsyneladende kun været beboet i ganske kort tid – Jørgen Holm kalder dem for jagt- eller rastepladser.

I den anden arkæologiske artikel fortæller arkæolog Jakob Bonde om fundet af et velbevaret skelet i et mosehul ved Asperup – i et område, hvor arkæologerne fra Odense Bys Museer også gjorde fund fra ældre jernalder (ca. 150 f. Kr.) til tidlig middelalder. Skelettet er dateret til ældre jernalder. Det stammer fra en 40-årig mand. Han var nænsomt lagt i sovestilling og placeret på kanten af en mose. Der er altså tale om et såkaldt moselig, som er blevet dræbt og ofret til guderne i forbindelse med en religiøs handling, hvis karakter ikke kendes.

Springer man fra oldtiden frem til nyere tid, er der fire artikler, som nok kan have interesse for en større kreds. Inge Eriksen skriver om den fredede vandmølle, Harndrup Mølle, der siges at være den første industrimølle i Danmark, idet den leverede mel til hele Fyn. Når man ser billederne i artiklen, forstår man, hvorfor den fint restaurerede mølle er fredet. Palle Blinkenberg skriver om et andet, spændende kulturmiljø, brugsforeningen "Ronæsholm" (1915-1961), der fik lokaler i en tidligere købmandsgård med et imponerende pakhus, beliggende ved en anløbsbro ved Gamborg Fjord. Som nabo fik brugsforeningen fra 1931 en afdeling af Fyens Andels Foderstofforretning. Artiklen giver et godt indblik i livet i brugsforeningen og ved anløbsbroen, hvor skibene lodsede korn- og foderstoffer helt op til 2. verdenskrig. Kirsten Fauk og Tove Holm fortæller om "sognekongen i Gamborg", gårdfæster Niels Peter Nielsen. Han var sognerådsformand i Gamborg i 33 år, valgt af Venstre – og fik som alle sognekonger en lang række tillidshverv på det økonomiske og kulturelle område. Sognekonger har der været mange af – men nu er der gået så lang tid, at begrebet vel kun kendes fra Morten Korch-filmene. Samme Morten Korch havde i øvrigt en gård på egnen, og han optræder i Poul Christensens fine artikel om livet på Røjle Station i 1940'erne. Røjle Station, der også havde posthus, hørte til privatbanen Nordvestfynske Jernbane (1911-1966). Artiklen bygger bl.a. på et interview med Anker Jørgensen, der blev elev på Røjle Station i 1946. Han var ganske vist kun 16 år gammel – man skulle være 18 – men det kunne man finde ud af på en privatbane! I artiklen fortælles mange typiske – og morsomme! – historier om, hvordan man fandt ud af tingene på privatbanen, der havde 18 stoppesteder undervejs på turen fra Odense over Brenderup til Middelfart. En tur på mindst halvanden time!

Niels Mortensen

Else Wolsgård (red.):

Øboer 2011

Historisk årbog for Langeland, Siø og Strynø. Udgivet af Rudkøbing Byhistoriske Arkiv 2011. 102 s. Ill.

Øboer 2011 fejrer to jubilæer. Dels er det den tiende udgave af årbogen, og dels handler årbogens første og længste artikel om Langelandsbanen, som i 2011 ville være blevet 100 år. Ophavsmanden (det er som regel altid mænd, der skriver om jernbaner!) er Gert Larsen, som må siges at have den historie godt inde under huden. Han er søn af Langelandsbanens driftsbestyrer/direktør fra 1934 til 1962, Charles Emanuel Larsen, og blev selv ansat som trafikelev på banen i 1941. Gert Larsen skildrer banens historie fra projekteringen og frem til banens lukning. Det er en meget faktuel gennemgang, der også kommer omkring betjeningen på stationerne, det tekniske materiel og "ulykkelige hændelser".

Årbogen indeholder i alt 10 artikler. Ud over Langelandsbanen behandles Langø og dæmningen (af Lisbeth Skov), 1970'ernes kollektiver (af Leo Jespersgaard), Lille Snøde Vandværk (af Lilli Holm), Bagenkop/Kiel ruten (af Søren Stridsholt Nielsen), Den rare heks (af Karl Hansen), foreningen af plejebørn af 1867 (af Else Wolsgaard), Orla Lehmann Hansen (af Claus Schou), Hou Fyr (af Tessa Clausen) og den oversøiske udvandring fra Langeland 1843-1868 (af Henning Bender). Der er ikke plads til en

nærmere omtale af de enkelte artikler, men nogle stykker skiller sig ud og fortjener at blive behandlet.

Langø og dæmningen er beskrevet af Lisbeth Skov, barnebarn af Marius Christensen og dennes hustru, Ane Marie. Hun tjente på en gård ved Rudkøbing, mens han havde arbejde hos Monberg og Thorsen og var med til at bygge havnen i Rudkøbing. De var sparsommelige og fik omkring år 1900 mulighed for at købe Langø, der på det tidspunkt var uopdyrket. I artiklen fortæller Lisbeth Skov om arbejdet med at bygge en dæmning over til øen. Det var et projekt, som alle tvivlede på, eftersom bedsteforældrene i begyndelsen kun havde deres egen og børnenes arbejdskraft til rådighed, samt nogle skovle, en hestevogn og en trillebør. Senere kom der lånte tipvogne til, og allerede i september 1911 var dæmningen landfast. Det store arbejde var påbegyndt i januar samme år! Bedriften indbragte da også bedstefaderen en hæderspris fra landboforeningen i 1932.

Leo Jespersgaard blev i 1970 ringet op af en bekendt fra et kollektiv i København og spurgt, om han ville tage med til Dageløkke på Langeland for at besigtige en gammel ejendom? Det blev starten på det første kollektiv på Langeland, Skrækkenborg. Få år senere kom kollektivet Prydsgården, og så var jorden gødet for kollektivbevægelsen på Langeland. Der var gang i den! I 1972 skrev Ebbe Reich og Henning Prins det maoistisk inspirerede "Langelandsmanifest", og beboerne i de to kollektiver fulgte trop som igangsættere af mange initiativer i lokalsamfundet. Kollektiverne blev grundlagt ud fra meget idealistiske holdninger, men omkring 1980 sluttede eventyret. Folk blev voksne, de økonomiske realiteter begyndte at indfinde sig, og kollektiverne blev opløst. Men i knap 10 år havde kollektiverne været med til at præge Langeland på godt og ondt.

Henning Bender, fhv. stadsarkivar i Aalborg og mangeårig leder af det danske udvandrerarkiv, har skrevet om udvandringen fra Langeland i slutningen af 1800-tallet. Den var markant. Mere end hver fjerde udvandrede fra øen, mens det for Danmark som helhed kun var hver tiende. En af forklaringerne skal især findes i præsteparret Claus og Martha Clausens ildhu med at grundlægge 21 menigheder og bosættelser i Wisconsin, Illinois, Minnesota og Iowa fra 1843 og frem. Claus Larsen var flittig til at skrive hjem om mulighederne "over there". De blev kendt og udbredt på Langeland, ikke mindst da en lokal skolelærer i Lohals begyndte at agitere for udvandring. Han etablerede selv et rejseselskab på 21 personer, der udvandrede fra øen i marts 1848. De bosatte sig i "New Denmark", som herefter voksede hurtigt i kraft af tilstrømningen ikke mindst fra Langeland.

Øboer rammer bredt. Der må næsten være noget for enhver smag.

Jens Åge S. Petersen

Karen Margrethe Fabricius (red.):

Årbog 2011

Udgivet af Ærø Museum. 2011.
144 s. Ill.

Ærø forbinder man ofte med færgestridigheder og rivalisering mellem Ærøskøbing og Marstal. Dette emne behandles grundigt i Peter Henningsens "Folkefærger og færgekrig – den ærøske færgekrig 1975-2011". Øens udstrækning taget i betragtning synes den velforsynet med færgeruter, og der er gennem årene blevet gjort flere forsøg på at nedlægge ruter. Færgestriden – præget af lokalpatriotisme – har stået mellem såkaldte færgefundamentalister og færgepragmatikere.

Vi bevæger os nu fra de ærøske færger til øens forsøg på etablering af et jernbanenet. Historien herom berettes af Vigand Rasmussen i "Ærø og jernbanen". I 1916 og et par år frem var der planer om en 25 kilometer lang smalsporet jernbane fra Søby over Ærøskøbing til Marstal. Også et normalsporet projekt var en tid på tale; men slutresultatet blev anlæg af et baneareal ved havnen i Ærøskøbing i begyndelsen af 1930'erne.

Kirsten Lindbergs "Møde med Hammerich i 1960" er erindringer fra hendes besøg hos billedhuggeren Gunnar Hammerich (1893-1977), som var en flittig samler af blandt andet antikviteter. Hammerichs Hus indgår i dag som en del af Ærø Museum.

I "Feltpræsten fra Ærø" af Anders Bo Rasmussen læser vi beretningen

om den til Amerika udvandrede præst Claus Clausen (1820-1892), hans deltagelse i borgerkrigen og som debattør i slavespørgsmålet. Han virkede desuden som avisudgiver og var aktiv i grundlæggelsen af kolonien St. Ansgar i Iowa.

Jens Frøslev Christensen fortæller om "Småkårsfolk og gårdmandsliv – Mads Vesterås' liv og tid i Vindeballe og Voderup". Hovedpersonen er Mads Peder Andersen (1912-2011) og dennes erindringer, der er videregivet til artiklens forfatter. Desuden indgår materiale indsamlet af lokalhistorikere.

I Ærø Museums Årbog 2008 skrev Carsten Meyer om stemplede vingetegl. Hans videre arbejde med emnet fremgår her i 2011 i "Stemplede vingetegl – nye fund og dateringer". Blandt nyopdagelser er en vingetegl fra Rise kirkemur med et malteserkorslignende stempel, som ikke tidligere er beskrevet som værende fundet i Danmark. En samlet oversigt over 20 vingeteglsstempler fundet på Ærø er gengivet side 108-110. Meyers arbejde er med til sammenlagt at afdække øens handels- og byhistorie samt teglværkernes produktionshistorie.

Mikkel Kühl har med baggrund i en samling farvedias, optaget af Christen Folmer i 1942, offentliggjort enkelte af disse i "Sol over Ærø".

"Karlin – Et hundrede" af samme forfatter er skildringen af maleren Rasmus Karlin (Karlin Rasmussen) f. 1911 på Langeland. Endelig finder vi i årbogen Per Arnoldis åbningstale i anledning af restaureringen af Søbygaards nordre længe.

Thorleif Christiansen

Sønderjyllands Gl. Amt

Inge Adriansen og Peter Dragsbo:

Fem fyrsteslotte. Sønderborg, Nordborg, Augustenborg, Gråsten og Glücksborg.

Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved og Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot 2011. 180 s. Ill.

Kongefamilien og Sønderjylland er endnu i vore dage et godt tema, og går man tilbage i tiden, fik landsdelen tidligt sin rigelige del af de fyrsteslotte, vort land trods alt kun har en beskeden mængde af. Fire af fem behandlede fyrsteslotte ligger faktisk nu i Sønderborg Kommune.

To af de fremmeste kendere og formidlere af den sønderjyske historie, Inge Adriansen og Peter Dragsbo fra museet på Sønderborg Slot, har nu fornyet litteraturen om de fem fyrsteslotte med en samlet bog om emnet, og som man kunne vente, er der tale om indsigtsfulde beskrivelser af de fem slotte, hvor man blandt andet bygger på tidligere udgivelser om hvert enkelt slot. Disse bøger har længe været udsolgt, og i den nuværende udgivelse er slottenes historie ført helt op til vor egen tid. Og der er heldigvis tale om hovedtræk, for kunsten at kede er jo som bekendt at få det hele med.

Bogen er opbygget sådan, at hvert slots historie kan læses alene, men på grund af den indviklede sønderjyske historie er der naturligvis også mange bånd mellem slottene, og helt undgå gentagelser kan selv disse garvede forfattere ikke. Det skæmmer dog på ingen måde bogen.

Her kan man med andre ord læse den rigtige historie om kong Christian II.s fangenskab på Sønderborg Slot, om slottet i Augustenborg, der på mindre end 70 år nåede at være både lazaret, kaserne, kvindeseminarium og psykiatrisk hospital (og endda har overlevet!), om Gråsten Slot, der efter en skarp diskussion 1935-36 blev gjort til sommerresidens for kronprins Frederik (IX) og kronprinsesse Ingrid, om slottet i Glücksborg, der var residens for kong Frederik VII i de sidste år af hans levetid, og om Nordborg Slot, der i dag bruges som efterskole.

De enkelte afsnit er opbygget nogenlunde parallelt og afsluttes med en ejerliste og en helt kortfattet oversigt over bygningshistorien for det pågældende slot, og i to store, samlede afsnit beskrives endvidere slotshaverne og slotsbyerne – ikke mindst i Augustenborg er der bevaret så meget af det gamle "hofsamfunds" bygninger, at der for alvor er noget at passe på for fremtidens byplanlæggere og politikere.

Bogen er gennemillustreret, så det er en fryd for øjet, og efter de obli-

gate litteraturhenvisninger er der til sidst i bogen årsberetninger for de to udgiverinstitutioner. Man må tro, at aftagerne i det sønderjyske er tilfredse med bogen. Det har de i hvert fald al mulig grund til at være.

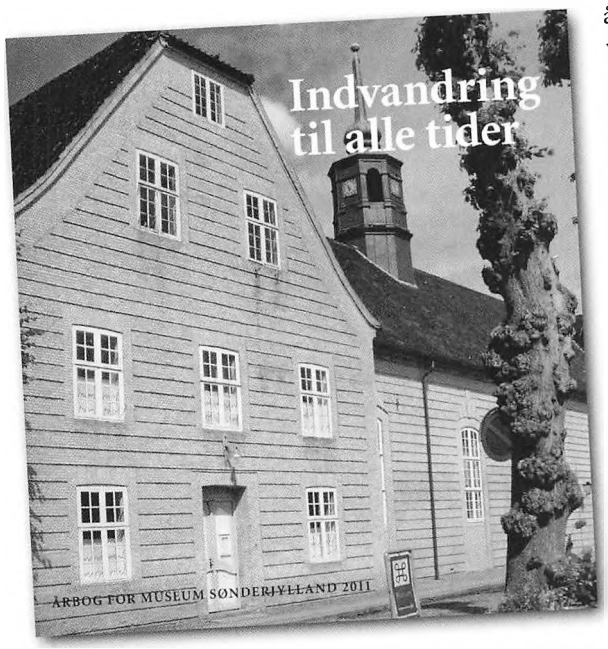
Jørgen Thomsen

Kim Furdal, Inge Adriansen, Anne Blond og Anne Birgitte Sørensen (red.):

Indvandring til alle tider

Årbog for Museum Sønderjylland 2011. 163 s. Ill.

Museum Sønderjylland har valgt indvandring som tema for årsskriftet. Og det er indvandring på mange måder og rummer bidrag fra alle museets søjler, som det hedder nu om stunder. Her i *Journalens* sammenhæng vil vi gå let over de naturvidenskabelige artikler, som de to om invasive arter som dræbersnegl og bjørneklo, eller den længere artikel om Stillehavsøsteren i Vadehavet. Også de arkæologiske artikler ligger lidt på sidelinjen, selv om det altid er spændende at høre om menneskets indvandring til Danmark, som Jørgen Holm redegør for i den indledende artikel af oversigtsmæssig karakter. Med arkæologen Per Ethelbergs "Grænselandets tidligste historie set i lyset af den første rigsdannelse" står vi på tærsklen til rigshistorien med start i ældre romersk jernalder. Her identificeres tre lokalgrupper i Slesvig med Overjerstal fra Kongeåen og længere sydpå en vestkreds og Angelområdet. Jyderne presser dog på nordfra, og anglerne ekspanderer, så i det 3. århundrede står jyderne og anglerne over for hinanden med Olderdiget og Æ Vold som grænse. Offermoserne og grave er med til at identificere de to kulturer. Per Ethelberg ser en udvikling, som han sammenligner med Slesvigs skæbne i 1800-tallet.

Med Torben A. Vestergaard er vi oppe i historisk tid og ser på fremmedarbejdere i teglværksindustrien. Det var sæsonarbejde, og traditionelt er arbejderne kommet fra Ærø og Lippe-Detmold. Det er bare vanskeligt at finde kilder til denne tradition, for med industrialiseringen er arbejdskraften ikke længere fagkyndige specialister, men mest ufaglærte arbejdere især fra det nuværende Polen. Man taler om et kyndigt A-hold over for daglejere på B-holdet. Vestergaard skitserer en teori om, at ærøboerne er tidlige indvandrere til det lokale A-hold, siden kommer de faglærte lippeske hold ind for at glide ud og erstattes af de ufaglærte østeuropæere.

Kim Furdal og Inge Adriansen har set på indvandringen i nyeste tid. Endnu mangler en større undersøgelse af de nye borgere, hvorfor de har forladt deres land, hvorfor de er kommet til Danmark og om hverdagen i en tilflyttet familie. På baggrund af en oversigtsartikel over de forskellige grupper fra de tyrkiske gæstearbejdere i 1960'erne, over østeuropæiske, vietnamesiske, tamilske, palæstinensiske flygtninge og deres tilstedeværelse i Åbenrå og Sønderborg bringes otte portrætter af personer og familier, der er kommet til Sønderjylland gennem de sidste 30 år. Alle må siges at tilhøre de tilfredse tilflyttere, der er glade for at være her og for deres tilværelse. Netop karakteren af en præliminær skitse gør det forståeligt, at denne artikel i modsætning til årbogens øvrige ikke har været underkastet en ekstern fagfællebedømmelse. Artiklen er skrevet sammen, men personlig ville jeg nu

gerne vide, hvem der har interviewet den enkelte familie. Når man bruger "jeg" i en artikel, er det rart for læseren at vide, hvem "jeg" er. Men forfatterne har fat i et stort emne, som trænger sig på i kulturhistorisk sammenhæng, og som der arbejdes med blandt andet i museernes migrationspulje.

Årbogens sidste artikel er en sansevandring i Christiansfeld med Anne Blond og Inger Lauridsen. De udpeger og beskriver byens æstetiske atmosfære i de mest sanselige rum, både udendørs og indendørs. Med fine detailfotografier ser vi ikke bare på husene, men også på dørgreb og vægstager. Et byggeri med en tilsigtet stærk indvirkning på krop og sjæl, udført med omhu og kærlighed. Åndelighed, dagligt liv og arbejde var ikke hinandens modsætninger, men hinandens klare forudsætninger.

Årbogen slutter med en publikationsliste fra medarbejdere og afdelinger i Museum Sønderjylland 2010.

Harriet M. Hansen

Kaptajn C.C. Fischers Livserindringer

Skrifter til Aabenraas søfartshistorie. Bind 1. Udgivet af Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa. 2011. 84 s. Ill.

Som første bind i en ny skriftserie om Aabenraas søfartshistorie har man valgt at genoptrykke kaptajn Fischers erindringer, der oprindelig blev trykt i Sønderjydske Aarbøger 1924. Et nyt forord sætter kaptajnens liv ind i en større ramme og giver også forudsætningsløse læsere mulighed for at forstå og nyde den fornøjelige skildring. Erindringerne er dikteret, og udgiveren har oprindelig prøvet at holde sig til et direkte talesprog, og dette skinner stadig igennem. Retskrivningen og kommatering er moderniseret, så alle kan være med.

Det er en af Aabenraas gamle kaptajner, der fortæller, og han har især to emner på programmet: Hans oplevelser som søfarende 1859-1882 og hans kamp for danskhed og det danske sprog, da han kom hjem til Aabenraa. Baggrunden er den søfartsfamilie, han blev født ind i, hvor man i generationer havde sejlet på de store have.

Der er en egen uimponerthed over den selvfølgelighed, han omtaler sin tid på havet med. Forlis følger forlis, som om det er noget helt naturligt i tilværelsen. Mange omkommer undervejs, men selv klarer han og hans kone og børn, der er med en del af vejen, sig igennem. Den hjælp, der ydes nødstedte på havet af japanere, russere, eller hvem der nu kommer forbi, skaber venner af alle nationer. Og hvor som helst, måske mindst i Japan, støder han på søfolk hjemmefra, der også færdes i de samme farvande. Han lærte kineserne at kende som verdens dygtigste købmænd og japanerne som det modigste og tapreste folk. Og hjælpsomme, renlige, flittige og nøjsomme. Han kan derfor kun se meget mørkt på Europas fremtid, fordi fabrikkerne og industrien vil søge derhen, hvor den billigste arbejdskraft findes. Siger han i 1924.

Tilbage i Aabenraa i 1882 bliver skildringen mere anekdotisk. Trakasserier med tyskerne om pas og indfødsret giver anledning til gode historier, men det er klart, at han her fortæller indforstået for et publikum, der ikke har behov for overblik, og som har levet med i spillet mellem dansk-tysk. På et tidspunkt blev han selv kaldt hjemløs, hans datter fik tysk pas, men sønnen måtte betale høje skolepenge på maskinistskolen som udlænding.

Bogen er illustreret fint med mange skibsportrætter af de skibe, han og hans familie har haft, og gode fotografier. Frk. Jessens portræt af kaptajnen, der hænger på Folkehjem, og som omtales i teksten, får vi dog ikke lov at se. Bogen er forsynet med en stamtavle over Fischerfamilien, personregister, stedregister og skibsregister.

Harriet M. Hansen

Kim Furdal (red.):

På sporet af den tabte tid – tid, sted og hjemstavn i det moderne samfund

Udgivet af Museum Sønderjylland, ISL – Lokalhistorie. 2012. 195 s. Ill.

Ni historikere, forskere og formidlere har bidraget til denne essaysamling,

hvor historien, og dér især lokalhistorien, tages under sociologisk-filosofisk-teoretisk behandling.

Kim Furdal, som har redigeret samlingen, leverer en indledning, "På sporet af den tabte tid", hvor bogens enkelte bidrag præsenteres, og står desuden for det afsluttende essay, "Jensens fornemmelse for hjemstavnshistorie", hvor lokalhistorien inddeles på den ene side i topografisk historie eller videnskabelig historie og på den anden side hjemstavnshistorie, hvor – det er påstanden – historien skrives og formidles mere subjektivt af den læge lokalhistoriker, hvis personlige opfattelse og erfaringer indgår med større vægt i historien end den postuleret værdineutrale videnskabelige historie.

Niels Kayser Nielsen har bidraget med et essay om "Hjemstedets betydning i det moderne samfund – kritik af kulturkonstruktivismen", hvori han redegør for forskellen på 'rum' og 'sted', og han inddrager forskellige skønlitterære forfatteres og sangeres brug af stedet i deres produktion.

Kunstnere – både malere og forfattere – opererer nemlig med tid og sted i deres produktion. Det diskuteres i Johs. Nørregaard Frandsens bidrag, "Erindringens steder og mærkedage", med undertitlen "Fra Jeppe Aakjær til Jens Smærup Sørensen", i Anne-Marie Mais bidrag, "Hvad litteraturen gør ved stedet", og i Anne Blonds bidrag, "Sansning af varighed i kunsten – tid, sted og rum hos maleren Kehnet Nielsen".

Peter Dragsbo skriver om "Kulturhistoriens lange aftryk", hvori han diskuterer regionale forskelle og deres "overlevelseskraft" hen over nationale historiske forandringer. Et bidrag med mange spændende observationer, bl.a. vedrørende forskellen mellem jyder, fynboer og sjællændere.

Et lige så spændende bidrag er Inge Adriansens, "Hvad historien gør ved stedet", hvor hun med eksempler som Dybbøl, Jelling og Finderup Lade diskuterer, hvordan vi tolker, og den rituelle brug, vi gør af de "historiske steder".

Lone Andersens skriver om "fortællingens frirum", hvor hun sammenfatter resultaterne af en række interviews med mundtlige historiefortællere og sætter denne formidlingsform over for den overvældende mængde af elektronisk formidling, vi har i dagens samfund.

Netop de elektroniske medier er emnet for Bo Kampmann Walthers bidrag, "Et sted for alle os fortabte. Et essay om Lost, rum og nye medier", hvor han diskuterer de virtuelle rum, der skabes, bl.a. i forskellige computerspil. – Artiklen er spændende, men dens tilknytning til historien i gængs forstand kan måske diskuteres.

Nogle af teksterne er sværere tilgængelige end andre, idet de fordrer et vist kendskab til filosofiske og sociologiske teorier. Flere af forfatterne boltrer sig også uhæmmet i videnskabeligt sprog, som når en forfatter erklærer, at "alle fortællinger er, uagtet det medie, de er indkapslet i, spatiale, d.v.s. rumlige"; men så fik vi da lært det fremmedord! Alle bidragene er – som sig hør og bør i en videnskabelig fremstilling – forsynet med litteraturlister og noter.

Af ovenstående fremgår, at bogen er rimeligt svært tilgængelig, og dens målgruppe derfor også rimelig begrænset. Men den kan da anbefales til dem, som foruden at dyrke lokalhistorien også filosoferer over, hvordan og hvorfor de dyrker den.

Jørgen Peder Clausager

Lars N. Henningsen og Frank Lubowitz (red.):

Stemmer fra mindretallene / Stimmen aus den Minderheiten

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig Nr. 66 / Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe, Flensborg/Apenrade. 2011. 381 s. Ill.

Denne bog er en del af det fælles dansk-tyske Interreg IVa projekt "Mindretalsliv/Minderheitenleben" og har til formål at belyse, hvad det vil sige at leve som en del af et mindretal, og hvorledes dette har ændret sig gennem de seneste årtier. Bogen er en trykt udgave af 29 interviews, gennemført med henholdsvis 17 personer fra det danske mindretal i Sydslesvig og 14 fra det tyske mindretal i Nordslesvig. De interviewede er mænd og kvinder fordelt repræsentativt på fødselsårgange fra 1938 til 1992, samt yderligere udvalgt ud fra, at ingen af dem er alment kendte politikere eller kulturpersonligheder, der eventuelt kunne have en egen dagsorden.

Som interviewer valgtes Radio Syds tidligere grænselandsmedarbejder, journalist Flemming Nielsen, der har gennemført interviews på henholdsvis dansk og tysk. Interviewene tog 2-2½ timer og blev redigeret og forkortet til skriftlig form af Lars N. Henningsen og Frank Lubowitz. Emnerne, der blev talt om, var bl.a. vejen ind i mindretallet, opfattelsen af det at være en del af et mindretal, forholdet til flertalsbefolkningen, det andet mindretal, og moderlandet på den anden side af grænsen.

Der tegner sig nogle meget interessante konklusioner om forholdene for begge mindretal gennem flere generationer, hvor nogle forhold er fælles for de to mindretal, mens andre er forskellige. Det viser sig f.eks., at det danske mindretal er en ganske åben størrelse, som man vælger til, hvorimod det tyske mere er præget af et tilhørsforhold gennem generationer. Generelt er tilhørsforholdet kendetegnet ved sproget, således at mindretallets foreninger såsom menighedsråd, skoler, idrætsforeninger, politiske, kulturelle og andre er bærere af mindretallets identitet via sproget. Det giver ind imellem problemer, når f.eks. tyske forældre sender deres børn i en dansk børnehave, fordi der dér er plads, for siden at tage dem ud af den danske institution, når børnene skal i skole. I sådanne tilfælde føler andre i mindretallet, at de bliver udnyttet uden at få noget igen.

Én af de unge interviewede fra det tyske mindretal i Nordslesvig beskriver, hvorledes der i skolen og gymnasiet undervises i tysk, men at der i skolegården tales sønderjysk. Det havde for den interviewede den betydning, at hun havde svært ved at kommunikere med unge tyskere, da hun ikke kunne ungdomstysk slang.

Alle de interviewede fra begge sider af grænsen har været præget af den dobbelthed, som ofte er gældende for netop mindretal. Dog viser det sig, at de nuværende unge mere ser det som en berigelse at være en del af et mindretal, fordi de bl.a. opfatter deres tosprogethed som en fordel, der giver øgede muligheder på eksempelvis jobmarkedet. For de ældre generationers vedkommende har der generelt været en tendens til at betragte tilhøret til et mindretal som et åg grundet stigmatisering.

Bestyrelsesformand for Danfoss, Jørgen Mads Clausen, har foreslået, at man i grænseregionssamarbejdet – for at undgå at skulle vælge mellem dansk og tysk sprog – i stedet skulle tale engelsk sammen. Mindretallets repræsentanter på begge sider græmmes og tager sig til hovedet, da de ved, at identiteten ligger i sproget, og at begge mindretal risikerer at tabe deres identitet og udtryksmulighed ved at gå over til engelsk. Jeg vil stærkt anbefale Jørgen Mads Clausen at blive klogere på de mennesker, der bor i hans landsdel, ved at læse denne bog, og ligeledes alle andre, der ønsker at vide, hvordan virkeligheden for mindretallene former sig, så misforståelser og anakronismer kan undgås i fremtiden.

Heinz Jacobsen

Jørgen Schmidt (red.):

Skrift for Lokalhistorisk Forening for Sundeved 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sundeved. 2011. 87 s. Ill.

Lokalhistorisk Forening for Sundeved udgiver hvert år et mindre skrift i et ikke alt for prangende format, men skulle en nutidsdansker være i tvivl om stedets beliggenhed og historiske betydning, vækker en diskret stregtegning af Nydambåden fra Øster Sottrup straks til eftertanke.

Som det sømmer sig for et historisk skrift, bygger årbogen for 2011 bro mellem de ældste tider og nutiden. Udover at bringe hele seks erindringsbidrag fra personer, der op mod vor tid har virket til gavn for områdets hele udvikling, gør årbogen det kup at lade nutidens ledende husmandshistoriker, Gunnar Solvang, fortælle livfuldt og spændende om oldtidssamlingen fra Baaslund "ude på Sottrupmark", ikke så forfærdelig langt fra husmandskolonien Rønhave, hans næsten nutidige studiefelt. Når han i Rønhave ind imellem har hvæsset en stridsøkse mod uforstående husmandsskeptikere, er det klart nok styret af hans historiske erfaring: Som 5-6-årig gjorde han sit første fund: halvdelen af en historisk stridsøkse fra den jyske enkeltgravstid, den mellemneolitiske tid for at tale arkæologisk stringent. Indvandrere sydfra havde i årene 2800-2400 f. Kr. været bosat

i Sønderjylland og dermed også på Baaslunds marker. Solvangs far havde tidligere gjort lignende fund, og med tiden voksede samlingen i den nederste skuffe i Gunnars grønne kommode til en hel samling, omhyggeligt nummereret og forsynet med oplysninger om fundet m.m. Med tiden vil hele samlingen blive overdraget Haderslev Museum. Da anmelderen for nylig har måttet genopfriske sit oldtidshistoriske pensum, kan han bevidne, at Gunnar Solvang også her kan sin lektie og mere til.

De seks erindringsbidrag byder os indenfor i en række lokalmiljøer fra en ikke alt for fjern, men alligevel let patineret fortid. De spænder fra to husmandsfamilier i Blans over beretningen om en blikkenslagermester i Ullerup og et par gårdejerslægter med nationale tilhørsproblemer i Mulsmark og Ullerup til en teglværksarbejders brydsomme slid i ikke alt for venlig nærkontakt med hårdhændede arbejdskolleger. Anmelderen kan ud fra lignende erfaringer som nederste led i hierarkiet på en industriel arbejdsplads for 65 år siden nikke umiddelbart genkendende til Johannes Hansens erindringer, her bragt i en stærkt forkortet form. Hele hans historie burde redigeres og trykkes som et vigtigt bidrag til arbejdspladsens ret så ukendte lokalhistorie, hvor solidaritetsbegrebet ofte blev bøjet i jern af dominerende kolleger. For slet ikke at tale om hensynet til produktiviteten, en by i Rusland. Historien "Fra Mulsmark til Ullerup" er et lærestykke i nationalitetskampens menneskelige omkostninger. Den skildrede familiekreds har flere faldne på tysk side under de to verdenskrige, men hvor ofrene 1914-18 var tyske af dansk æt og sind, gjaldt det modsatte for familietabet 1942. Det er en tankevækkende lille bog, folkene fra Sundeved har givet os i hænde.

Erik Helmer Pedersen

Ribe Gl. Amt

Leif Baun m.fl. (red.):

Lokalhistorie fra Sydøstjylland 2011

Udgivet af Historisk Samfund for Sydøstjylland. 2011. 176 s. Ill.

Bogen er en videreførelse af Vejle Amts Årbog, som nu foreligger i 107. årgang. Heri findes artikler fra samfundets dækningsområde, som er Fredericia, Hedensted, Horsens, Kolding og Vejle kommuner samt den tidligere Nørre Snede Kommune.

Ud over 12 historiske artikler indeholder bogen interessante og inspirerende beretninger fra arkiver, museer og lokalhistoriske foreninger samt beretning fra Historisk Samfund.

De historiske artikler begynder og slutter i Jelling. Den første er en kort artikel om "Lovmandshøj, Hærvejen og Jelling", hvor vejhistorikeren prøver at finde svar på, hvorfor vejene går, som de gør, og hvorfor der ligger en kongsgård på dette sted. I den sidste og overordentlig interessante artikel om Jelling, "Så fandt de lige en kirke i Jelling", fortæller Leif Baun om fundet af en kirke øst for den nuværende, og ud fra avisartikler bliver vi præsenteret for de spændende fund og ting, der sker omkring Jelling Kirke, og nye måder at se tingene på, bl.a. gennem interessante, matematiske beregninger. Endnu et par artikler handler om kirker, nemlig "Kirketomterne Karbjerg og Thorsted" og "Kirkemonsteret i Vejle", der handler om, hvordan kirken i 1888-1889 fik et nyt tårn i stedet for "det mindre skønne" tårn.

Ofte vedrører de artikler, man kan læse i historiske årbøger, personer eller begivenheder fra de foregående hundrede år, men i artiklen om Jens Pedersen Grundet 1511-1565 får vi en spændende beretning om en betydningsfuld person, der levede for 500 år siden, og som var rektor for domskolen i Ribe, hvor han fik stor betydning for Anders Sørensen Vedel. En del af artiklen bygger netop på dennes erindringer om Jens Pedersen Grundet.

Erindringsartikler er som regel fast stof i årbøgerne, således også her. I "Fire år på Banken" føres vi tilbage til første del af århundredet til en herskabsvilla ved Kolding. Artiklen bygger hovedsagelig på forfatterens mors erindringer om tiden som ung pige i huset hos Cæcilie Hedemann. Her hører vi også om Nis Petersen, der

opholdt sig der i vinteren 1936-1937. Også "Tilbageblik, jyske og lyse – og grufulde" bygger på erindringer om et idyllisk og naturskønt sted i Vejle Ådal. Besættelsen bliver også berørt i flere artikler. I "Gengasanlæg reddet fra ophugning" er der flere, der fortæller om brugen af gengasanlæg under besættelsen.

Interessant er det at dykke ned i arkiverne og se, hvad de kan fortælle. Det har lederen af Odder Museum, Anna Wowk Vestergaard, gjort, hvilket der er kommet en interessant og velskrevet artikel ud af om "Danmarks mest eksklusive sportsfiskerklub".

Af øvrige artikler kan nævnes "Jyllands arbejderby nr. 1", der handler om Horsens, og "Foreninger som demokratiets spirebed" af Ulla Kellermann.

I forbindelse med nogle artikler er forfatteren præsenteret, men her har man ikke været konsekvent. Flere artikler er efterfulgt af noter og kildeangivelser.

Bogen er illustreret både med farvebilleder, hvoraf en del er taget af Leif Baun, og sort/hvide billeder, kort og tegninger. Placeringen er ikke særlig konsekvent. I en del tilfælde lader man billederne gå helt ud til bogens kant, i andre er de anbragt på traditionel vis. Artiklerne er af vekslende længde og kvalitet.

Flere af bogens artikler har ikke bare lokal, men almen interesse.

Aase Windeballe

Olga Pedersen (red.):

Fra Ribe Amt 2011

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt. 2011. 144 s. Ill.

Når man sidder og blader i Fra Ribe Amt 2011 føler man sig i godt selskab. Bogen er i to spalter, og billedmaterialet udnytter de muligheder, dette giver. Billederne er gode og passer til historierne, og de er skannet, så de står klare og skarpe. Det er på alle måder et pænt stykke håndværk, som Historisk Samfund for Ribe Amt godt kan være bekendt.

Når man så skanner bogens tolv historier, opdager man, at de er rigtig godt opbygget og forklaret, så det er rimelig let – også for ikke fagkyndige i historiens emne – at forstå historien.

Senere, når man nærlæser historierne, opdager man, at sproget er let tilgængeligt og behageligt at læse, hvad enten det drejer sig om malerkunst, mergelgravning, jernstøberi, vadehavet eller ungdomsliv i FDF gennem 50 år.

En af dansk landbrugs mænd, statskonsulent K. Hansen, får fortjent 20 siders omtale, før begivenheder fra krigen 1940–45 omtales i tre kapitler, hvor det sidste er en drengs personlige oplevelser under krigen. Måske for at skabe international balance er disse tre kapitler efterfulgt af historien om dansk-norske matrosers fangenskab i England under Napoleons- og Englandskrigene for ca. 200 år siden. Før bogen går over til foreningsmeddelelserne, som fylder 10-12 sider, er et kapitel med en meget personlig beskrivelse om en legatstifters liv og levned.

Det var helt igennem en fornøjelse at læse *Fra Ribe Amt 2011*, selv om nogle kapitler naturligvis rammer anmelderens interesser mere end andre.

Tormod Hessel

Vejle Gl. Amt

Jens Vellev:

Jelling, Sommeren 1861

Frederik 7.s og J.J.A. Worsaaes udgravninger. Wormianum, Højbjerg 2012. 299 s. Ill.

Det er en fornem kildeudgivelse, som middelalderarkæologen Jens Vellev har præsteret i samarbejde med Nationalmuseets Jellingprojekt (økonomisk) og forlaget ved dets direktør, Christian Adamsen (redaktionelt). Bogen er rigt udstyret med fine illustrationer, f.eks. mange samtidige tegninger, med fine registre, som gør bogen velegnet til at slå op i, og så er den trykt på kraftigt papir og udgivet i stiv indbinding med smudsbind.

Anledningen til udgivelsen er, at det sidste år var 150 år, siden 1800-tallets største og vigtigste arkæologiske udgravningsprojekt blev

iværksat, og at der derfra ikke foreligger nogen kvalificeret graverapport. Den arkæologisk interesserede konge Frederik VII foranstaltede, at sydhøjen, kong Gorms høj med formodet gravkammer, i 1861 blev undersøgt i lighed med, at nordhøjen, dronning Thyras høj, i 1820 blev undersøgt og rige fund gjort. Men ikke nok med at han satte datidens eksperter i sving med projektet: han ville selv være med til at gøre spektakulære fund og overvære udgravningen af højen samtidig med et travlt sommerrejseprogram.

Udgivelsen falder i to dele: den sidste del er en kronologisk ordnet fortegnelse over alle kilder, som forfatteren meget fortjenstfuldt har samlet. Nogle er kendte og har tidligere været udgivet, f.eks. dele af rigsantikvar Worsaaes breve til hustruen, men med store udeladelser angiveligt af private grunde – her er de udgivet in extenso efter originalerne på Rigsarkivet. De talrige telegrammer, som projektet affødte, bl.a. til og fra kongen, er udgivet, dagbøger, f.eks. antikvar Herbsts fine daglige beskrivelser, er gengivet sammen med samtidige avisomtaler.

Første del er en tematisk ordnet gennemgang med overskrifterne: Jelling, kongens sommerrejse, aktørerne, Kornerups tegninger (alle fyldige kapitler), telegrammerne, regnskaberne, rangfølge og ridderskab, udgravningerne på Jelling Mark og kongens privatsamling, undersøgelserne af Trindhøj samt årene efter 1861 (disse sidste er korte oversigtskapitler). De bygger alle på bilagene i den sidste del.

Men der savnes et væsentligt kapitel: et forsøg på en rekonstruktion af en udgravningsrapport gennem de fundne og nu publicerede kilder, der fortæller om arbejdsgangen og metoderne. Ledsaget af dokumentation gennem tegninger og sammenholden med bevarede genstande fra udgravningerne.

Man skulle tro, at dette var meningen med udgivelsen frem for at overlade det til læseren at sammenstykke en sådan rapport. Et lille eksempel på, at en sådan kan laves, er gennemgangen af udgravningerne på Jelling Mark. Her vises, hvor brutale udgravningsmetoderne var set med moderne arkæologiske briller. Man gik udelukkende efter genstande og ignorerede fundomstændighederne. Et forsøg på en rekonstruktion heraf i sydhøjen ville være interessant både for den menige læser og for Jellingprojektet.

Alt i alt en meget lovende og prætentiøs udgivelse af en forfatter, som er vant til at udgive populære og målrettede bøger med et fagligt indhold, men som skuffer anmelderen på et væsentligt punkt, som handler om det faglige indhold. Samtidig forekommer det, at der i enkelte afsnit som det om rangfølge er brugt for meget krudt på et generelt emne, som det ikke kan bære: deltagerne i ekspeditionen tilhørte ikke overraskende de øverste rangklasser, men at bruge det til en generel indføring i emnet forekommer overflødigt og ufokuseret.

Det sidste ord om Jelling er givetvis ikke skrevet, heller ikke om 1861-ekspeditionen, men et ganske godt udgangspunkt er lagt med denne kildeudgivelse.

Per Grau Møller

Christian Poulsen:

Udleveret til fjenden

Udgivet af Byhistorisk Forlag, Vejle. 2011. 112 s. Ill.

Under 2. verdenskrig, da tyskerne den 22. juni 1941 gik ind i Sovjetunionen, blev Danmarks kommunistiske Parti forbudt. Tyskerne havde som bekendt i 1940 besat Danmark og ønskede at forhindre kommunistisk aktivitet. Også i Vejle fik forbuddet konsekvenser. Forfatteren Christian Poulsen har udgivet bogen *Udleveret til fjenden*, der fortæller om konsekvenserne for fire kommunistiske brødre fra Vejle: Alfred, Axel, Svend Aage og Poul Richard Andersen, som alene på grund af medlemskab af DKP blev fængslet.

Forfatterens baggrund for at skrive bogen var, at han i 1942 som 4-årig fra forældrenes lejlighed hørte, da det lokale Vejlepoliti trak deres pistoler – og fyrede dem af mod en af naboerne, en flygtende kommunist. Forfatteren fortæller, at der i Vejle blev anholdt og sigtet 16 personer, hvoraf de otte endte

i Horserød. Herfra flygtede de to, da tyskerne ved samarbejdspolitikkens sammenbrud i 1943 sendte disse internerede til den tyske kz-lejr Stutthof. Tre af de seks Vejle-internerede døde under opholdet, men alle fire brødre overlevede.

Forfatteren får gennem historien om arbejderfamilien Andersen fortalt "den store historie" gennem "den lille historie". Der var 10 børn i familien, som i 1918 kom fra landet til Vejle. Byen havde i årene fra 1911 til 1921 en befolkningstilvækst på 20%. Om brødrenes valg af politisk ståsted skriver forfatteren: "Ud fra disse ydre forhold er der ingen tvivl om, at brødrenes opvækst under forældrenes fattige kår har skærpet en politisk holdning og klassebevidsthed. Især to forhold har været kendetegnende for forældrene: Elendige boligforhold og fattigdom som følge af arbejdsløshed ... De var unge og utålmodige. I en meget ung alder sluttede de sig fra midten af trediverne til kommunisterne i Vejle, en stærkt voksende bevægelse".

Bogen kan varmt anbefales og er både godt skrevet og særdeles tankevækkende. Samtidig med at det er en interessant beskrivelse fra dengang, da fattigdom, arbejdsløshed og elendige boligforhold var hverdag for mange. Det er også en beskrivelse af en del af den lokale arbejderhistorie, som der ikke før har været skrevet om.

John Juhler Hansen

Benny Andersen, Erik Rask Petersen, Keld Pedersen, Leif Andersen (red.):

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening. Årsskrift 2011

Udgivet af Brædstrupegnens Hjemstavnsforening. 2011. 128 s. Ill.

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening fejrer i 2011, at de nu gennem 25 år har udgivet et årsskrift. Dette har foreningens årsskriftsudvalg markeret med at lade formanden for udvalget og foreningen løseligt gennemgå de 25 års mange historier i bogens første kapitel. Samme formand afslutter bogen med en skriftlig beretning over foreningen og dens samlinger gennem det sidste år.

De mellemliggende kapitler bringer os vidt omkring også emnemæssigt i lokalsamfundet. Brædstrupegnens historie spænder over rigtig mange emner, hvor vi starter i tennisklubben og slutter i håndboldklubben. I de mellemliggende kapitler bevæger vi os tilbage fra oldtiden over en blomsterhandel med gartneridrift gennem 1900-tallet.

Derefter kommer et kapitel om teglværksdrift, et om et murerfirma gennem flere slægtled, en landsbyskole gennem 100 år, hvor skolens lærerrække er omhyggelig ført. Efter dette følger en artikel om en barber og samfundsinteresseret håndværker, før vi meget systematisk får historien om landsbyen Nim gennemgået. Vi nærmest ledes fra hus til hus og får husene og deres menneskers historie, før vi går videre til en herredsfogedbolig og et dommerkontor i Brædstrup, og vi hører om tørvegravning i Ring Sømose.

Bogen er en nydelig tryksag opdelt med to spalter, sproget er læsevenligt, og fordeling og placering af billeder og tekst er rimelig, selv om jeg personlig foretrækker, at billeder sidder lige.

Udvalget til årsskrift for Brædstrupegnens Hjemstavnsforening har besluttet, at de enkelte forfattere selv står for og er eneansvarlig for deres indlæg til årbogen.

Med 12 forfattere er der naturligvis stor forskel på, hvordan de forskellige historier serveres, og på, hvor interessant læseren finder de forskellige emner.

Personlig blev jeg en smule forpustet af de mange emneskift og den store bredde i emner, men formodentlig har årsskriftsudvalget haft en tanke med de mange store spring i emnerne.

Sluttelig får den lokale redaktør fra *Horsens Folkeblad* seks sider til i ord og billeder at fortælle, hvad avisen finder væsentligt fra Brædstrupområdet, før formanden for årsskriftudvalget som nævnt afslutter med et par sider meddelelser.

Alt i alt er der kommet et ganske pænt og godt 25 års jubilæumsskrift ud af de mange forskellige historier.

Tormod Hessel

John S. Madsen m. fl. (red.):

Glud Museum, Årsskrift 2011

Udgivet af Museumsforeningen. 2011. 80 s. Ill.

Et fint årsskrift i et behageligt format. Bogen indeholder foruden en række artikler beretninger fra lokalarkivet og museet. Bogen indledes med en meget interessant artikel om Badensminde, en gård, som blev flyttet til museet og stod færdigrejst i 1991. Det er en meget grundig og velskrevet artikel, hvor der fortælles både om gårdens historie og dens betydning for formidlingen af historien om livet på landet. Formidlingen er også temaet i "Historiens køkken", hvor der fortælles om, hvordan man har ryddet et hus for en stensamling for at opbygge et køkken, der kan fortælle om arbejdsstederne i køkkenet gennem flere århundreder.

I de følgende artikler kommer vi omkring flere af museets opgaver, hvortil bl.a. konservering hører. I en artikel af Christina Ritchel får vi en fin beskrivelse af, hvordan en sydvest konserveres samtidig med, at der fortælles om de forskellige materialer. En anden artikel handler om arkæologiske aktiviteter, hvor fund med detektor har ført til endnu en artikel om de fund, der er gjort ved Petersborg, en gård, der har måttet vige pladsen for en motorvej.

Endvidere indeholder bogen nogle små interessante artikler om så forskellige emner som "Glud Museums kirkesamling", "Studietur til Norge", hvor man ville hente inspiration til den fortsatte udvikling af Glud Museum, "Arthur og Valdemar Knudsen", en fornøjelig fortælling om et par tvillingebrødre, og endelig en fin artikel om "Fortiden i Hedensted Kommune – Broncealderen".

I det hele taget er det et fint årsskrift med meget fine og skarpe billeder som illustration til de enkelte artikler. Bagest i bogen findes en kalender, der giver en oversigt over årets aktiviteter i museet i 2011.

Aase Windeballe

Ringkøbing Gl. Amt

Jens-Christian Kjær (red.):

En slentretur gennem det gamle Brande set med Aa Nielsens streg i perioden 1949-1967

Udgivet af Lokalhistorisk Forening Brande. 2011. 44 s. Ill.

Der er her tale om en fin, lille bog med skitser af gader, huse og pladser fra Brande, som byen så ud engang. De fleste er i sort/hvid, men nogle få er farvelagt. Der er en skitse på hver side, ledsaget af en kort tekst anbragt oven over billedet på en måde, så den ikke forstyrrer billedet. For dem, der har kendt Brande på den tid, vil det nok være en nostalgisk vandring gennem byen med oplevelsen af genkendelsens glæde.

Aase Windeballe

Jens Grandjean Johannesen (red.):

Hardsyssels Årbog 2011

Udgivet af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. 2011. 143 s. Ill.

"En ny tids bonde, Peder Noes' erindringer fra Vejrum 1845-1883" er redigeret og tilrettelagt af Ivar Noes. Grundlaget er en bearbejdet selvbiografi over perioden.

Magne Lund har til sin artikel "Krigsinvalider fra krigen 1864 – Om en infanterist fra Dybe, en dragon fra Ramme og en matros fra Hemmet, deres tilskadekomst og videre skæbne i livet" gjort grundige studier i Rigsarkivets militære arkiver vedrørende personernes skæbne efter krigen. I artiklen er tillige indføjet krigsberetninger.

"Kaj Munk: Miraklet og underet – Belyst gennem et brev, erindringerne "Foråret saa sagte kommer", skuespillet "Ordet", en avisartikel og en prædiken" er overskriften på Jon Høghs artikel, i hvilken man som Munk-interesseret finder gode litterære og religiøse indfaldsvinkler. Vi får bl.a. en velskrevet beskrivelse af Munks egne oplevelser forud for manuskriptet til "Ordet", herunder et af sognebørnenes død i efteråret 1925. Velskrevet og interessant er tillige iagttagelser om Munks egen religiøsitet og troen på underet.

Jon Høghs anden artikel i årbogen er "Kirketårnet i Tim. En sagnfortælling", som er tilegnet Anders Vej. Denne fortæller på en biltur om en stedfunden morsom diskussion, hvis indhold var en mulig faldretning på kirketårnet i Tim: mod nord eller syd? Ole Edvard Mogensen fortæller historien om Gødstrup Station, beliggende på Vejle-Holstebro-banen. Forbindelsen mellem Herning og Holstebro blev åbnet i efteråret 1904. I 1966 overgik stationen til et ubemandet trinbræt for endelig at blive nedlagt tre år senere. En af 2. verdenskrigs mange jernbanesabotager blev foretaget ved Gødstrup. En renæssance for stationen synes forude i og med opførelsen af et nyt supersygehus.

Med baggrund i egne fotooptagelser foretaget af Hugo Koldby Nielsen foreligger hans artikel "Billeder fra Lem stationsby – Hvad en vestjysk dreng i 1930'erne fotograferede af sine omgivelser". Blandt optagelserne er lokale begivenheder.

I Anders Villadsens "Erindringer fra Hasselholt. Mennesker, gårde og huse i 1950'erne" følges livet og dagligdagen i Hasselholt beliggende mellem Vinderup og Skive.

Thorleif Christiansen

Viborg Gl. Amt

Rud Kjems og Niels Mortensen (red.):

Skivebogen 2011

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn. 2011. 108 s. Ill.

I Rud Kjems' "Da skibonitterne fik rent drikkevand" afdækkes historien bag etableringen af Skives kommunale vandforsyning. Skive havde fra 1905 som et af de få steder i Danmark et privat konsortium til at varetage forsyningen. Vandkvaliteten blev kritiseret, og kritikken blev ikke mindre, da der i 1909 udbrød tyfus i Skive. Derpå indledtes bakteriologiske undersøgelser af vandet sammen med undersøgelser af byens sanitære forhold, og en lokalpolitisk diskussion var sat i gang.

Denne sluttede med, at byrådet i 1910 overtog vandværket, hvorefter nye vandboringer blev foretaget i Jegstrup, hvor et nyt vandværk blev indviet i 1911. Sideløbende forbedredes de sanitære forhold i Skive.

Til sin artikel "Landsarkivets evakuering fra Viborg til Ørslev Kloster i 1944" har Bodil Hansen foretaget et stort arbejde med at finde kildemateriale i form af korrespondance mellem hovedpersonerne bag denne overflytning af kirkebøger: Ejeren af det tidligere kloster (komtesse Olga Sponnech), landsarkivar Svend Aakjær samt rigsarkivaren. Gennem de mange breve blotlægges forløbet med at flytte arkivalierne til klostrets kælder. En efterfølgende affotografering til mikrofilm blev foretaget på Hals Alderdomshjem, hvorefter arkivalierne blev opbevaret i et kælderrum i en privat villa.

Ved Skive Museums 100-års jubilæum i 2010 var den arkæologiske afdeling nedpakket i forbindelse med flytning og kunne derfor ikke indgå i jubilæumsudstillingen. Oldsagssamlingens historie og tilvejekomst er emnet i Inge Kjær Kristensens "Træk af arkæo-

logiens historie på Skiveegnen". Hvor museets samling tidligere hidrørte fra donationer, er det efterfølgende egne udgravninger, der forøger samlingen.

Mogens Møller Jensens "Willestrupkisten. Historien om en kiste og de slægter, som ejede den" er udgivet posthumt. Egekisten blev i 1715 bestilt af ejeren af herregården Willestrup, Frederik Juul og hustru Elisabet, f. Sehested. Den statelige kiste med smukt udførte jernbånd bar de to slægters våben. Efter Juuls død i 1721 og hustruens fire år senere er kisten på Rydhave hos Elisabets søster. Ad mange veje, hvorom der fortælles ganske interessant, er kisten kommet i forfatterens families eje.

"Skive i begyndelsen af 1700-tallet ifølge digterpræsten Chr. Lassen Tychonius" er overskriften på Poul Tolstrups bidrag. Dette fortæller om en sognepræst og provst 1701-1726. Med udgangspunkt i dennes lejlighedsdigte, på hvilke der gives flere eksempler, er det muligt at få et indtryk af byens bedre borgerskab og livet i Skive i begyndelsen af 1700-tallet.

Thorleif Christiansen

Peter H. Iversen m.fl. (red.):

Viborg Bogen 2011

Udgivet af Viborg Museum og Viborg Museumsforening. 2011. 104 s. Ill.

Viborg Museum kunne i 2011 fejre 150 års jubilæum, hvilket Henning Ringgaard Lauritsen fortæller om i forordet til bogen, og selve festlighederne får man et indtryk af gennem en fin billedserie.

Bogens artikler handler om museet set fra forskellige synsvinkler. Den første, "Drama og hverdag" af Henning Ringgaard Lauritsen, er en meget interessant og informativ og ind imellem fornøjelig artikel om Viborg Museum. Der gives en gennemgang af museets opbygning og ideerne, der ligger bag valget af de forskellige rum og temaer. Et skelet i vestfløjens første rum giver anledning til at fortælle historien om en tysk soldat, der i 1625 fra en høj i Himmerland viste sin bare bagdel i foragt for danskerne, men blev ramt af en dygtig dansk skytte og trillede ned ad højen, en historie, som man pudsigt nok også har fundet anledning til at fortælle i Årsskrift 2011 for Vesthimmerland.

Hvordan det hele startede, fortæller Jesper Hjermind om i "Et kongeligt museum", der handler om grevinde Danner og Frederik VIIs besøg i Viborg i 1861, hvor man netop åbnede en udstilling for den arkæologiinteresserede konge. I artiklen "Hvad skal vi med arkæologien?" giver Martin Mikkelsen efter nogle filosofiske betragtninger en gennemgang af de 150 år med arkæologien og slutter med at bringe nogle betragtninger om fremtiden, og i artiklen "Bevaring" kommer Margit Petersen med betragtninger om, hvad det er, der er bevaret og ender på museum, samt årsager til bevaringen.

I Viborg er museum og arkiv under samme tag og har gode muligheder for at supplere hinanden. I "Museum og arkiv" har Dan Ersted Møller været i en af arkivets kasser for at fremdrage historien om Handbergs stue, der er udstillet i arkivet i den afdeling, man har kaldt Familien i tre generationer, et interessant historisk tilbageblik.

I "Hvad husker de om os på fremtidens museum?" ses museet fra en helt anden og overraskende synsvinkel gennem et tværfagligt projekt, "Tyve dage i Viborg – en rejse", et spændende projekt i samarbejde med kunstneren Kerstin Bergendal, der tog initiativ til projektet og samarbejdet.

"En triskele", der betyder trebenet, er en lille beretning om museets nye logo, og endelig er der, som det sig hør og bør, en beretning fra Viborg Museumsforening, hvor man også ser på fremtiden.

Viborgbogen er en fin bog på godt papir og med mange fine billeder både i farve og sort/hvid.

Aase Windeballe

Aarhus Gl. Amt

Lars Boelskifte (red.):

Historisk Aarbog fra Randers Amt

Udgivet af Randers Amts Historiske Samfund. 2011. 198 s. Ill.

I "Randers Amt" holder man trods alle omskiftelser trofast ved samfundets og årbogens gamle navn. I årbogens 105.

årgang bringes otte artikler foruden de faste rubrikker "Randers Data" (årets væsentligste begivenheder), beretninger fra "amtets" museer og oversigt over dets lokalarkiver, foruden samfundets årsberetning og regnskab og liste over ældre bøger, der fortsat er til salg.

"Spidsartiklen" er Kaj Jørgensens "De sønderjyske piger", der handler om Holger Drachmanns kendte digt om de to soldater, som faldt under Dybbøls belejring i 1864, og som blev begravet i en privat have i Bøffelkobbel: "De vog dem, vi grov dem en grav i vor have", og det lige så kendte fotografi af to sørgende piger i sønderjyske nationaldragter, som blev spredt over hele landet i talløse reproduktioner. Anledningen til artiklen er, at to eksemplarer af reproduktionen er dukket op fra årbogens læsekreds. Det kunne såmænd være sket hvor som helst i landet; men det er da udmærket, at historien bliver fortalt på Randersegnen.

Bente Svane Kristensens artikel om skomagermester Arnold Nielsen (1848-1928) og familie er beretningen om et usædvanligt levnedsløb, der spændte fra fattiggårdsophold til en position i Vorups 'bedre borgerskab'. Arnold Nielsen var tillige en meget aktiv lægprædikant inden for Indre Mission og startede søndagsskole i Vorup. Han var aktiv i den kreds, som i 1918 fik opført missionshuset Bethania i Vorup; mon ikke den "pastor A. Hansen" som indviede huset den 18. september dette år, er identisk med missionsveteranen Christoph Carl Julius Asschenfeldt-Hansen, som på dette tidspunkt var sognepræst i Gjern-Skannerup, og som indviede talrige missionshuse over hele landet?

Sognepræst i Udbyneder-Kastbjerg 1939-1976 Hans Mortensen konfirmerede i sin embedstid 58 hold konfirmander; gruppebillederne af disse er i 2011 afleveret til Havndal Egnsarkiv, og på grundlag af disse og en række statistiske oplysninger samlet af pastor Mortensens sønner Henrik og Jens bringes en interessant artikel af sidstnævnte, hvori der bl.a. redegøres for navnehyppighed og for de "løsensord", som hver konfirmand fik ved konfirmationen. – Jens Mortensen har tillige begået en artikel om Frederik von Arenstorff (1626-89) til Overgaard i Udbyneder Sogn, som efter al sandsynlighed er begravet i krypten under Udbyneder Kirkes kor. Han var bl.a. general under Skånske Krig 1675-79, og er afbildet på "Rosenborgtapeterne", som Kong Christian V fik vævet i årene 1685-93 for at forherlige sin krigeriske indsats.

Svallinggaard i Asferg Sogn er emnet for Jørgen Mørks artikel og til dels en opfølgning om samme emne i samfundets årbog for 1928.

Knud Mogensen er som Jens Mortensen forfatter til to af årbogens artikler: Om "multimennesket" Anthon Høeg (1911-86) i Udbyhøj og om "Dagblade i Randers gennem 200 år".

Endelig fortæller Jørgen Kjær om "Katholmløbet 1937", et motorcykelløb, som i datiden var en så stor begivenhed, at det kunne trække 20.000 tilskuere.

Årbogens artikler kommer således godt rundt såvel geografisk som kronologisk. Som en kvalitet ved årbogen skal nævnes, at den indeholder et register over person- og stednavne, med den lidt altmodische betegnelse "navneliste". "Forfatternoterne" bringer artikelforfatternes adresser og telefonnumre; man havde gerne set en lille smule fyldigere oplysninger om de enkelte forfattere.

Jørgen Peder Clausager

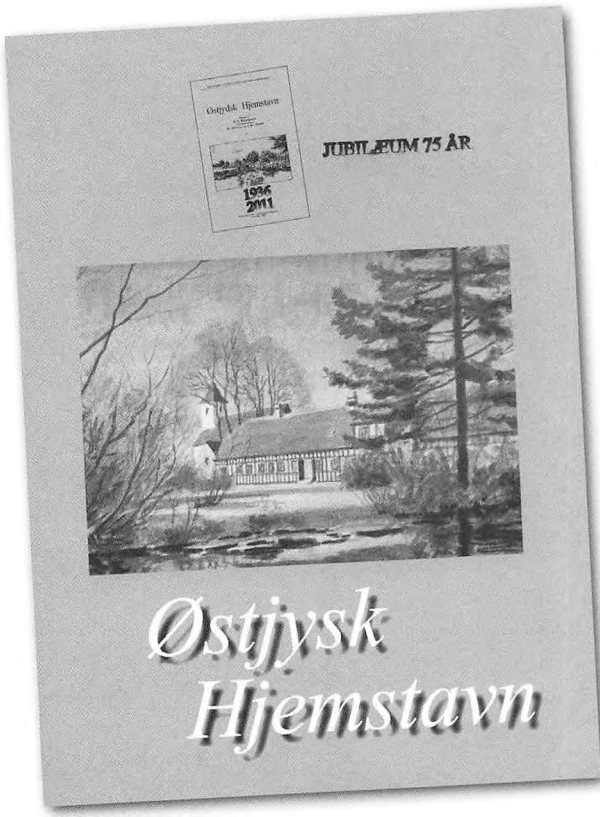
Kurt Quist Nielsen (red.):

Østjysk Hjemstavn. 76. årgang: Jubilæum 75 år

Udgivet af Østjysk Hjemstavnsforening. 2011. 184 s. Ill.

Som det sømmer sig for et velrenommeret tidsskrift, indeholder den regionalhistoriske forening Østjysk Hjemstavns 75-års jubilæumsnummer en række artikler og skitser, hvor man erindrer nutidens læsere om højdepunkter i foreningens historie. Dens fødsel i 1936 skildres af Mogens Weinrich, kendt fra *Kend din by*-serien, udgivet af samme forening, men danske broentusiatser vil nok protestere mod oplysningen om, at den gamle Lillebæltsbro skulle være indviet samme år. Det skete som bekendt den 14. maj 1935.

Ved den stiftende generalforsamling talte sprogforskeren Peter Skautrup

om det jyske sprogs stilling, og hans minde hædres ved at optrykke et foredrag, holdt i 1972, om "Østjyske dialekter i slægtens hjemstavn". Han tager her sit udgangspunkt i den omfattende Adslevslægt, hvis "første" medlem var fæstebonden Peder Jensen (1766-1850) i Adslev nord for Skanderborg. Slægten har dannet en spillevende forening, som udgiver en særlig årbog, og som var meget virksom ved oprettelsen af *Østjysk Hjemstavn*. Men begrebet "hjemstavn" kan være lidet stedfast, erkender den tidligere topchef fra B & O i Struer, Keld Esmark Harder, i sin skitse "Hjemstavn – hvad er det", når man som han er født i København, opvokset i Brabrand, har virket i Struer og nu er genforenet med sin østjyske ungdom. Alle af østjysk tilknytning må dog være trygge ved at vide, at foreningen ikke har skiftet formand i 25 år. Stadig er det den bundsolide Karen Margrethe Sørensen, som her fører ordet, og mange af Dansk Lokalhistorisk Forening, DLFs styrelsesmedlemmer vil med største taknemmelighed erindre hendes lange virke som en dygtig – og ulønnet – kasserer for landsforeningen.

Jubilæumsudgavens 18 historiske bidrag udgør et broget skue, spændende fra den korte to siders notatform til længere artikler af bredere historisk interesse. Den geografiske spændvidde strækker sig fra Horsens og Randlev i syd over en frodig midterakse Aarhus-Silkeborg til Rønge og Randers i nord. Anmeldelsens korte form muliggør ikke en egentlig præsentation af artiklerne, endsige deres forfattere, men følgende bidrag har især fanget anmelderens opmærksomhed: To lærerbiografier fra henholdsvis Addit og Toustrup, hvor begge hovedpersoner udøvede et kald og ikke var lønarbejdere – og hvor Toustrup Forsamlingshus med lærer og kunstmaler H.E. Jensens udsmykning bærer folkelighedens sande adelsmærke. I skærende kontrast hertil står et par dramatiske retssager, hvor en desværre ubeviselig voldtægtsanklage fra Randlev 1822 appellerer lige så stærkt til éns medfølelse for offeret som den helt groteske livstidsdom, Tater-Kristiane fra Mesing fik ved Højesteret 1837, for nogle småtyverier og hæleri. Hun blev dog benådet efter seks års fængsel.

En artikel om dampskibet Hjejlens 150-års jubilæum udmærker sig ved at rejse nogle kildekritiske problemer omkring jubilæumslitteraturens indhold, og den velartikulerede skildring af LS-høvdingen Knud Bachs organisatoriske virksomhed som leder af oprørsbevægelsen Landbrugernes Sammenslutning, LS, udstikker et rigshistorisk perspektiv. Noget lignende gælder en skildring af den frimenighed, en række beboere i Ormslev og Kolt sogne dannede 1933-51 i protest mod en sognepræsts for sin tid så frisindede holdning til ægteskabet som institution og jagten på en række forsvundne vind- og vandmøller i Aarhus og Skanderborg amt – hvis man altså er stedkendt.

Det er ikke nogen let opgave at være redaktør af et tidsskrift som *Østjysk Hjemstavn*. Der skal hele tiden skaffes nye artikler, opdyrkes nye skribenter, og de gamle og velprøvede skal plejes

og passes. Men skulle man ikke engang imellem kaste fangstnettet noget længere ud og ligefrem opfordre gud og hvermand og ikke mindst de mange slægtshistorikere til for en stund at glemme alt om familiens stamtræ til fordel for en nok så interessant skildring af historiske sammenhænge og processer? Det burde der holdes en lokalhistorisk konference over.

Erik Helmer Pedersen

Erik Korr Johansen og Jeppe Norskov Stokholm (red.):

Århus Stifts Årbøger 2011

Udgivet af Historisk Samfund for Århus Stift. 136 s. Ill.

Årets udgave af *Århus Stifts Årbøger* er nummer 94 i rækken og består af syv artikler. Derudover byder årbogen på en beretning om arkæologiske udgravninger i Østjylland 2009-2010, en opgørelse over udvalgt litteratur om Østjylland 2010-2011 samt en liste over årbogens forfattere.

Forhenværende landskabsarkitekt Lars Borgen indleder årbogen med en artikel om fabrikant Frits Clausens landsted, som i 1934 blev ombygget til Risskov Kirke. Bortset fra en kort personskildring af Frits Clausen fokuserer artiklen på bygningens historie og arkitektur.

I den efterfølgende artikel bevæger vi os tilbage i tiden til midten af 1700-tallet. Emnet for artiklen er striden mellem bønder og herremænd i det østjyske. Forhenværende økonomichef ved Århus Amt Bent Stougaard Nielsen har skrevet en interessant artikel om den frygtløse (eller genstridige) bonde Søren Balle, der satte sig op mod godsejerne på Clausholm. Forfatteren giver et fint indblik i 1700-tallets "klassekamp" i det østjyske landbrugssamfund.

I den tredje artikel er vi tilbage i 1900-tallets Århus. "Retsopgørets henrettede fra Århus" er skrevet af museumsinspektør Henrik Gjøde Nielsen. Tre mænd blev dødsdømt for forbrydelser begået i Århus under besættelsen og efterfølgende henrettet i Undallslund Plantage ved Viborg. En fjerde, der under krigen havde arbejdet for besættelsesmagten i både København og Århus, blev henrettet på Amager. Desværre er artiklens overskrift noget misvisende, idet læseren blot bliver præsenteret for kortfattede biografier over de henrettede. Til gengæld bruger forfatteren megen plads på i forvejen kendt stof. Det er en skam. Det kunne have været interessant, hvis han var gået mere i dybden med disse henrettelsessager, som artiklens overskrift lægger op til.

"Under trange kår – de århusianske barakker og deres beboere 1916-39" er titlen på den følgende artikel, som er skrevet af Michael Boe Nielsen, som mærkeligt nok ikke figurerer i forfatterlisten? Der er her tale om en særdeles gennemarbejdet artikel. I notehenvisningerne fremgår det da også, at forfatteren har skrevet speciale med titlen "Under trange kår – ca. 1916-ca. 1939". Artiklen beskriver de århusianske barakbyers opståen og udvikling i mellemkrigstiden fra et nationalt og kommunalt perspektiv, ligesom den analyserer barakbyernes beboeres sociale baggrunde.

De følgende to artikler har udgangspunkt i det kirkelige. Cand.scient. i biologi Jens Reddersen har skrevet "Præsten, der kunne mere end sit Fadervor" om sognepræsten Eric Giørup Begtrup fra Vistoft på Mols. Giørup levede fra 1713 til 1786 og var ligesom mange andre præster på denne tid optaget af naturvidenskaben. Det resulterede i en lang række skrifter lige fra topografi over landøkonomi til botanik. Det er en interessant fortælling om en for denne anmelder fuldstændig ukendt person.

Herefter følger en kort artikel om krypten under Vor Frue kirke i Århus. Her undersøger ph.d. Stefan Pajung denne (første) stenkirkes arkitektoniske forbilleder. Traditionelt har arkæologer og (kunst)historikere peget på kirkerne i Köln som forbillede, men Pajung argumenterer for, at forbilledet til krypten sandsynligvis skal søges i Flandern og mere bestemt i den lille landsby Mesen/Messines i nærheden af Ypres. Artiklen handler herefter om forbindelserne mellem Danmark og Flandern.

I den sidste artikel skriver ph.d. Anders Thornvig Sørensen om andelsmejerierne syd for Århus i perioden ca. 1885-1965. Af forfatterlisten fremgår det, at artiklens forfatter har skrevet

flere artikler og bøger om dansk og europæisk landbrugshistorie i det 20. århundrede, og denne artikel bærer da også præg af, at skribenten har et stort overblik inden for området. De små (syd)århusianske mejeriers historie står ikke alene, men bliver beskrevet i forhold til samfundsudviklingen generelt.

Andreas Skov

Nordjyllands Gl. Amt

Flemming Nielsen:

SIFA 100 år for idrætten i Aalborg 1911-2011

Aalborg Stadsarkivs Forlag 2011.
174 s. Ill. + indlagt DVD.

Hvis man – som undertegnede – godt kan finde på at stille ind på kabeltv-kanalen DK4 for at se en gammel dansk film fra 1930'erne eller 1940'erne og kommer til at tænde lidt for tidligt, så kommer man til at se TV-bingo. Bingospillet er arrangeret af SIFA – og for ikke stedkendte kan denne forkortelse være lidt svær at knække. Men nu kan man læse sig til svaret i arkivar ved Aalborg Stadsarkiv, Flemming Nielsens velskrevne og yderst interessante bog om De samvirkende Idrætsforeninger i Aalborg (SIFA), for det er nemlig SIFA, der stå bag det landsdækkende bingospil – og tjener gode penge på det, kan man læse i bogen. Pengene går til de mange medlemsforeninger, som får hjælp og støtte til deres aktiviteter.

Bogen er udgivet i anledning af SIFA's 100 år jubilæum, og den handler om SIFA's arbejde og betydning for idrætslivet i Aalborg. Der er altså ikke tale om en idrætshistorie for Aalborg i traditionel forstand, men bogen igennem bringes en række relativt korte afsnit, sat med særlig typografi og på grå baggrund, som fortæller om nogle af de vigtige idrætsgrene, så man får ikke bare en organisationshistorie, men også et indtryk af Aalborgs idrætshistorie og af nogle af de vigtigste aktører i denne historie.

Idrætten har altid været god til at organisere sig, og i dag findes der vel et idrætssamvirke i hver kommune, som varetager idrættens interesser over for byrådet – først og fremmest de såkaldte kommuneordninger, der regulerer kommunens tilskud til idrætten – men også en lang række andre opgaver, som kommunerne ofte uddelegerer til idrætssamvirket, f.eks. materiale- og kursustilskud. Idrætsforeningerne i Aalborg var ikke de første til at organisere sig i et fælles samvirke, men da samvirket først var stiftet, opnåede det hurtigt resultater. Det første store mål var at få et ordentligt stadion i Aalborg, og det lykkedes i løbet af få år, ikke mindst takket være en storslået testamentarisk gave fra brændevinsbrænder Harald Jensen, der skænkede de arealer, som stadion kom til at ligge på (og stadig ligger på). Allerede i 1920 kunne stadion indvies, og gennem de 100 år har det været den vigtigste opgave for SIFA at drive, udvikle og udbygge Aalborg Stadion. Det fremgår af bogens gennemgang, at det er lykkedes rigtig godt, men i 1993 måtte SIFA overdrage stadion med haller m.m. til Aalborg Kommune. SIFA kunne ikke længere rejse midler til at vedligeholde og drive stadion.

SIFA har gennem alle 100 år arbejdet tæt sammen med politikerne i Aalborg Byråd. Som bekendt er der stemmer i idræt – mange stemmer vil nogen sige! – og samtidig har mange politikere en fortid som idrætsudøvere. Der er ingen tvivl om, at idrætten i Aalborg og SIFA har nydt godt af dette. Det er ikke tilfældigt, at den person, der har siddet længst tid i SIFA's formandsstol, er den navnkundige Bus-Marius! Socialdemokraten Marius Andersen sad som formand for SIFA i 18 år, i de sidste otte år samtidig med, at han var Aalborgs borgmester. SIFA kunne ikke komme tættere på Aalborgs førstemand, og Flemming Nielsen konkluderer da også, at det var i Marius' formandsperiode, at der samlet set blev gennemført de største forbedringer for idrætten i Aalborg, men, som han også fremhæver, er det jo i Marius Andersens formandstid fra 1960 til 1978, at velfærdssamfundet slog igennem i Danmark. Det var ikke bare i Aalborg, at der i denne periode blev investeret store beløb i udbygningen af idrættens faciliteter. Flemming Nielsen gør også opmærksom på, at politikerne tidligt var klar over, at idrætten var en god

måde at markedsføre byen på – og det fik jo også kommunekassen til lettere at springe op!

Det skulle gerne fremgå af det ovenstående, at SIFA har fået et godt jubilæumsskrift, som de kan være stolte af – og det er glædeligt at se, at det ikke er blevet et jubelskrift! Flemming Nielsen nøjes ikke med at hylde SIFA's mænd og kvinder – han tager også fat på konflikterne, og dem har der jo været adskillige af gennem de 100 år, for det hændte jo, at klubberne havde modsatrettede interesser, og der har naturligvis været mange diskussioner, når nogle foreninger følte sig forbigåede.

Som sædvanlig – man fristes til at skrive "selvfølgelig", når det drejer sig om Aalborg Stadsarkiv! – er bogen fyldt med spændende billeder af høj kvalitet, og kan man ikke få billeder nok, medfølger der en DVD med gamle film (fra 1916 til 1967) og massevis af fotos fra SIFA's medlemsforeninger.

Niels Mortensen

Henrik Gjøde Nielsen (red.):

Fra Himmerland og Kjær Herred 2011

Udgivet af Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred. 2011. 208 s. Ill.

Klaus Ebbesen er forfatter til to artikler: "Nordjyske grave fra dyssetid" og "En gudindestatue fra bronzealderen – fundet i Rebild". I sidstnævnte beskrives et mosefund af en i træ forarbejdet kvindestatue tillige med tekstilrester, som figuren givetvis har været viklet ind i. Forfatteren sammenkæder fundet med andre nordiske gudestatuer og disses fundomstændigheder, herunder Broddenbjergmanden fra Asmind, og ser figurerne som mulige personificerede guder fra den yngre bronzealder.

I "Aalborgs forsvarsværker i middelalder og renæssance" af Stig Bergmann Møller, Bente Springborg og Jakob Ørnbjerg er fokus især rettet mod renæssancens befæstningsværker og -linjer med baggrund i nyere udgravninger. Den arkæologiske redegørelse sammenholdes med relevant litterært kildemateriale, som sammen tilvejebringer en fyldig redegørelse for moderniseringen af Aalborgs befæstning i 1630'erne.

Viggo Petersen giver os med "Jens Bangs Stenhus og Svaneapoteket i 1673" indblik i husets bygningshistorie samt apotekets indretning heri. Huset, der er opført 1623-24, blev i 1671 købt af apoteker Johannes Friedenreich. Som en indfaldsvinkel til artiklen refererer Viggo Petersen på underholdende vis til et korporligt sammenstød mellem en tidligere apotekersvend, Henrich Erichsen, og apotekeren for dernæst at redegøre for historien bag bl.a. trappehus, karnap og sandstensportal.

Hovedpersonen i artiklen "Dyrlæge Schnittger – Kroejer i Sønder Tranders 1844-1853" af Erik Laursen begyndte i apotekerlære, var med i Napoleons hær i Rusland i 1812 og blev senere dyrlæge. Omdrejningspunktet er hans virke som sådan, lejlighedsvis suppleret med medicinering af mennesker, kroejerskab og en dertil knyttet forlystelsespark.

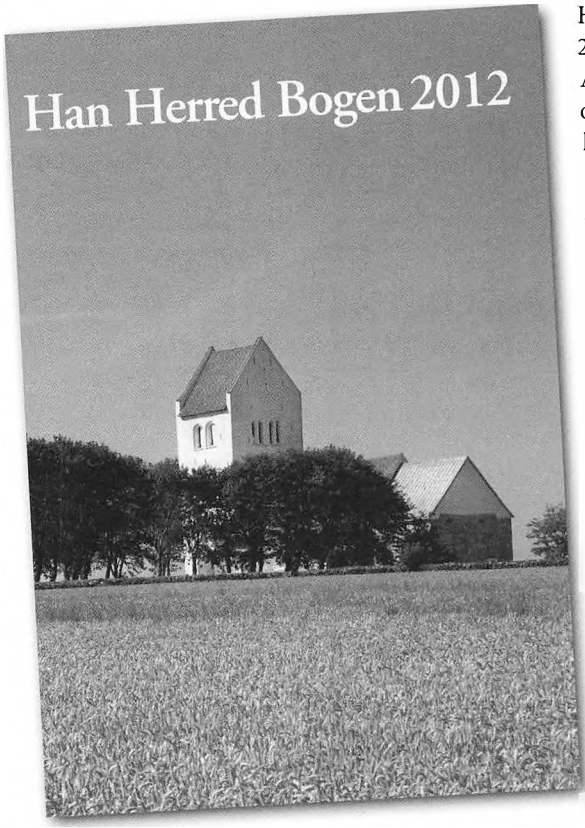
Det aalborgensiske forlystelsesliv gennem tiden behandles af Inger Kirstine Bladt i "Da Aalborg blev glad". Ansgar Havbæk Madsens "Da Grundloven kom til Himmerland – 4. del: Suppleringsvalget lige før jul 1851. Brorstrupkredsens anden folketingsmand" omhandler Peder Christiansens arbejde for at blive folketingsmedlem. I "Danmarkshuset i Aars 1911-2011 – eller historien om den gode demokrat og fru Fortuna" beretter Thorkild Nielsen om en husmand og brøndborer, Johan Frederik Olesen, der i 1909 på Landsudstillingen i Aarhus vandt det såkaldte Danmarkshus, tegnet af arkitekt Hack Kampmann. "Oldtidsminder i Rold Skov" er emnet hos Per Andersen, og endelig giver Svend Gram Jensen (f. 1930) i "Barndom i Hals" erindringer frem til 1946.

Thorleif Christiansen

Bente Kristensen m.fl. (red.):

Han Herred Bogen 2012

Lokalhistorisk årbog for Øster og Vester Han Herred. 17. årgang. Udgivet af Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred. 2011. 239 s. Ill.

Lokalhistorisk Samvirke for Han Herred er stiftet i 1994 med det formål at udgive en lokalhistorisk årbog for Han Herred – og bogen er nu udkommet for 17. gang.

I området, der tæller 25 kirkesogne, er man i den grad gået tilbage til rødderne, idet de to Hanherreder i mangfoldige år har været – og stadigvæk er – delt mellem flere administrative områder: Indtil 1970 tilhørte Vester Han Herred Thisted Amt, Øster Han Herred Hjørring Amt; 1970-2006 henholdsvis Viborg Amt og Nordjyllands Amt; og selv om området i sin helhed siden 2007 har henhørt under Region Nordjylland, er det i dag delt mellem Thisted og Jammerbugt Kommuner. Men ikke desto mindre hænger Han Herred – ifølge styrelsesformand Jens Damsgaards forord – "kulturelt sammen som en helhed mellem Thy, Vendsyssel og Himmerland".

At påstanden har stået sin prøve må siges at være bevist gennem samvirkets aktivitet – det er en stor og smuk bog, som her præsenteres, båret frem af sognegrupperåd, styrelse og redaktionsudvalg.

Bogen indeholder 17 lokalhistoriske bidrag, foruden nogle faste rubrikker: "Det gamle album" med billeder fra alle områdets sogne; rubrikken "Årets gang i Han Herred", der dag for dag noterer begivenheder læst i områdets aviser, og rubrikker med årsberetninger fra samvirket selv og fra områdets lokalhistoriske foreninger.

Bogens "spidsartikel" er Ingvard Jakobsens beretning om Johan Skjoldborg, vel nok Han Herreds berømteste søn, i anledning af hans 150-års fødselsdag i 2011. Sognepræst Lone Olsen skriver om Øsløs Kirke. De fleste af de øvrige bidrag er erindringer eller biografier af markante enkeltpersoner, hyppigt skrevet af deres efterkommere. Enkelte stykker er genoptryk af ældre stof: August F. Schmidts beretning om "Vor Frue Kilde og Lerup Marked", der er optrykt fra *Vendsysselske Aarbøger* 1925-26, og den fornøjelige beretning om et "Fantastisk bedrageri og tyveri af heste" fra *Fjerritslev Avis* 1941. Også hentet fra aviserne, men langt mindre fornøjelig, er beretningen om en voldsom brand i Aggersund i 1908, som kostede en femårig dreng og hans mor livet.

Bogen kommer geografisk og emnemæssigt rigtig godt rundt i sit område og fremtræder typografisk særdeles velplejet uden trykfejl. Dog undrer man sig lidt over den manglende paginering på siderne 190-224. Bogen er smukt indbundet, men udelukkende illustreret i sort/hvid. Det gør selvfølgelig ikke noget for de gamle billeders vedkommende; men i artiklen om Øsløs Kirke kunne man godt have ønsket sig farvebilleder i et lidt større format, end tilfældet er. Og der savnes billeder af de bevarede figurer fra den sengotiske altertavle: En "nådestol" og en figur af den hellige Barbara – så meget mere som "nådestolen" ikke engang er afbildet i standardværket *Danmarks Kirker, Thisted Amt* fra 1940 (der i øvrigt mangler i litteraturfortegnelsen).

Det lokalhistoriske samvirke, som står bag bogens udgivelse, er ikke som de gamle amtshistoriske samfund en egentlig forening, hvor medlemmerne

får årbogen for deres kontingent. Til gengæld får abonnenter en klækkelig rabat. Og på trods af at den – efter anmelderens erfaring – hører til i den dyre ende blandt de lokalhistoriske årbøger, beviser den efterhånden lange række af årbøger, at foretagendet kan bære sig. Man må håbe, at ildsjælene bag bogen kan holde dampen oppe i mange år fremover.

Jørgen Peder Clausager

Henrik Gjøde Nielsen & Inger Kirstine Bladt (red.):

Fra Kjær Herred

Udgivet af Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred 1912-2012. Bind 4. Udgivet af Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred. 2011. 96 s. Ill.

Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred fejrer sit 100-års jubilæum med en serie på fire "egnsbøger" fra samfundets dækningsområde: Man begyndte med Vesthimmerland i 2008, så kom Aalborg i 2009 og Østhimmerland i 2010, og her foreligger den fjerde og sidste af egnsbøgerne. Jubilæet bliver rundet af med en egentlig jubilæumsbog i år.

Konceptet for egnsbøgerne er at bringe et antal nyskrevne artikler fra bogens område tillige med optryk af ældre artikler fra de sidste 100 års bøger.

Nærværende bog dækker Kjær Herred, som er den del af det gamle Aalborg Amt, som ligger nord for Limfjorden – og altså i grunden tilhører Vendsyssel! Foruden to forord – af samfundets formand, Knud Knudsen, og af bogens redaktør, Henrik Gjøde Nielsen – indeholder bogen otte artikler, ligeligt fordelt med fire nye og fire gamle.

Henrik Gjøde Nielsen lægger ud med et lille essay om Kjær Herred, hvori han prøver at indkredse en speciel identitet for herredets beboere; han mener, de hverken føler sig som vendelboer eller som dem "syd for fjorden". Et kendemærke skulle være, at de har anhængertræk på bilen – noget, nærværende anmelder dog er vant til at se omtalt som "en jydekrog".

Ketty Johansson bringer en velskrevet og flot illustreret artikel om kunst i Nørresundby i det 20. århundrede og afdækker et fint, men for de fleste givetvis ukendt kunstnermiljø.

Klem Thomsen skriver om Vendsysselværket, senere Nordjyllandsværket – landsdelens kraftværk i Stae, hvis første blok blev indviet i 1967, og som siden er blevet udvidet med yderligere to blokke. Det er godt, at denne nutidshistorie bliver fastholdt.

Bent Sørensen, den sidste borgmester i Hals Kommune, skriver om den politiske udvikling i Hals Kommune 1970-2006. Bent Sørensen, som flyttede til Vester Hassing i 1975, kom i byrådet i 1982 og blev borgmester i 1998. Artiklen er nok bogens perle og et eksempel til efterfølgelse i andre lokalhistoriske udgivelser: Få de lokalpolitikere, som styrede kommunerne i perioden 1970-2006, til at give førstehåndsbeskrivelser af lokalpolitikken i denne afgrænsede periode – også gerne forarbejdet til den kommunalreform, der trådte i kraft i 2007, men som Bent Sørensen dog kun berører med den tørre kommentar: "Den kunne give anledning til mange kommentarer". Lad os håbe, de kommer!

De genoptrykte artikler indledes med afdøde Viborgarkivar Paul G. Ørbergs solide gennemgang af "Kjær Herreds tingbøger og tingsted", første gang trykt i 1979. Derefter følger Kr. Værnfelts artikel fra 1958 om "Korset ved vejen" – et minde om en kørselsulykke med dødelig udgang i 1856. Chr. Christensen skriver "Lidt om Nørresundbys brand den 17. juni 1865", hvor 53 gårde og huse blev lagt i aske – til alt held blev herredsfogedens arkiv reddet. Artiklen blev første gang trykt i 1915. Bogen afsluttes med G. Honnens de Lichtenbergs historie om Hals Fyrskib, der blev udlagt i 1898 og i 1912 afløst af et fast fyr ved Hals Barre. Artiklen blev første gang trykt i 1961; desværre er der sjusket lidt med korrekturen ved genoptrykket.

Ingen tvivl om, at både de nyskrevne og de genoptrykte artikler er gode og læseværdige. I Kjær Herred-bogen har de genoptrykte artikler dog fået en forholdsmæssig betydelig større del af bogen end i Vesthimmerlandsbogen (omtalt i Journalen 2009), hvor der var fire nyskrevne og kun én genoptrykt artikel. Men man kan spørge om, hvor meget godt stof der har måttet vælges

fra i processen med udvælgelse af de genoptrykte artikler. En gave, som de historiske samfund også kunne give deres medlemmer ved jubilæerne, kunne være en samlet indholdsfortegnelse til hele årbogsrækken – noget, som flere samfund har gjort fra tid til anden, men som passende kunne følges op ved 100-års fødselsdagene.

Jørgen Peder Clausager

Hans Støttrup Jensen:

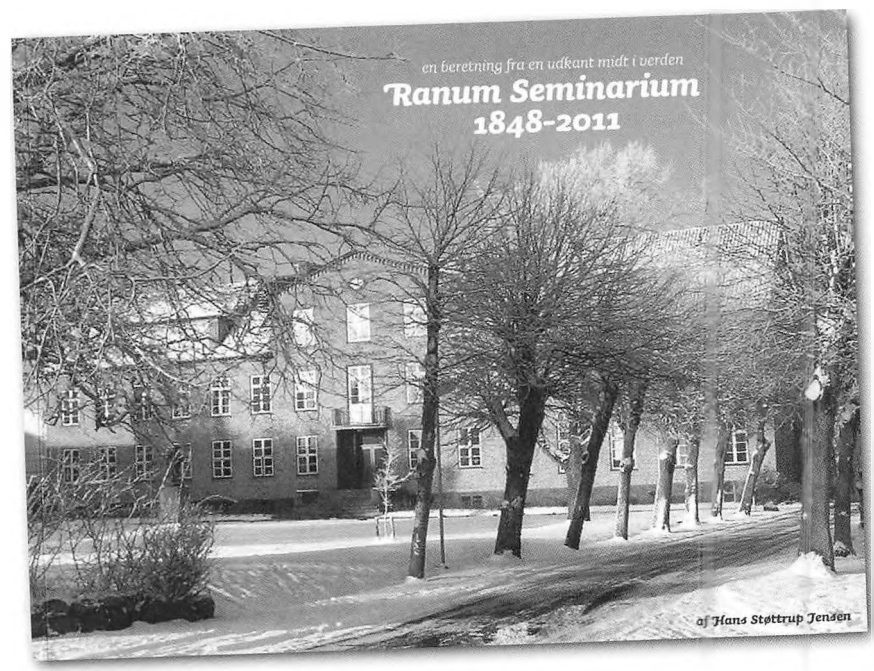
Ranum Seminarium 1848-2011 – en beretning fra en udkant midt i verden

Udgivet med støtte fra VIA University College, Pædagoguddannelsen Midt-Vest i forbindelse med lukningen af pædagoguddannelsen i Ranum. 2011. 100 s. Ill.

Bogen, som er skrevet af Ranum Seminariums sidste forstander, angiver selv i sin titel anledningen til udgivelsen; det er altså ikke et jubilæumsskrift, vi står med, snarere en gravskrift. Men som der redegøres for i indledningen, så går seminariets historie længere tilbage end til 1848, idet det er en fortsættelse af præstegårdsseminariet i Snedsted i Thy, som blev grundlagt i 1812, men som i 1848 blev flyttet til Ranum, der blev anset for at have en mere "bekvem" beliggenhed i forhold til Aalborg og Viborg Stifter, hvis behov for skolelærere det nærmest havde til opgave at opfylde. Snedsteds sidste forstander, den grundtvigsk prægede teolog Ludvig Christian Müller, fulgte med til Ranum, hvor han var indehaver af dobbeltstillingen som sognepræst og seminarieforstander til sin død i 1851, blot 45 år gammel.

Frem til 1899 dimitterede seminariet mellem 10 og 25 lærere om året med et lavpunkt i perioden 1870-74 og et højdepunkt i perioden 1885-89. Seminariets andel af dimitterede lærere i hele landet sank imidlertid konstant gennem perioden, fra 22,3 % i dets første femår til 4,9 % i femåret 1895-99 – hvilket naturligvis er en afspejling af, at der i perioden blev oprettet mange flere seminarier. I første halvdel af det 20. århundrede varierede dimittendholdenes størrelse mellem 19 og 32, men seminariets andel af uddannede lærere i hele landet havde stabiliseret sig på mellem 5,0 og 7,1 %. I perioden 1950-79 voksede dimittendholdenes størrelse kraftigt – helt op til et årsgennemsnit på 102 i femåret 1965-69 (hvilket afspejler "de store årgange"); men ikke desto mindre faldt dets procentdel i perioden fra 5,1 til 2,3 %. Og i 1980'erne gik det ned ad bakke: Fra et gennemsnit på 69 årlige dimittender i femåret 1980-84 til 16 i 1987.

Denne udvikling var givetvis (en medvirkende) årsag til, at man i 1987 nedlagde læreruddannelsen på Ra-

num; man begrundede også lukningen med, at et seminarium i et landdistrikt ikke havde tilstrækkeligt elevgrundlag for en øvelsesskole, og at et lille seminarium ikke kunne tilbyde samme faciliteter i form af bibliotek og laboratorier som et seminarium i en større by. Grundlæggende set må den svigtende tilgang til seminariet dog også ses som en følge af landets stigende urbanisering: man kan i den forbindelse mindes, at seminariets forløber i Snedsted i sin tid var planlagt til "indtil 15 subjekter af bondestanden", som man naturligvis forventede ville få kald som landsbyskolelærere.

Ranum fik dog erstatning for tabet af læreruddannelsen, idet det blev hjemsted for pædagoguddannelsen: indtil 1992 den socialpædagogiske uddannelse, derefter den nye fælles pædagoguddannelse. Det indgik endvidere i de fusioner af uddannelsesinstitutioner, der fandt sted omkring årtusindskiftet, og blev i 2002 en del af CVU Nordjylland, men skiftede allerede i 2004 over til CVU Midt-Vest, der i øvrigt bestod af lærer- og pædagogseminarierne i Viborg, Ikast, Nørre Nissum og Skive samt håndarbejdsseminariet i Skals. I 2008 fusionerede CVU Midt-Vest med andre CVU'er i Jylland til Professionshøjskolen VIA. Og som en lille brik i dette større mønster blev Ranum så helt nedlagt i 2011.

Det er godt, at Hans Støttrup Jensen nu har taget på sig at skrive seminariets historie. Af flere grunde har han givet dets ældste periode den fyldigste beskrivelse: Dels er denne periode bedst belyst gennem seminariets arkiv, der findes på Landsarkivet i Viborg; dels har han selv været en del af institutionens historie gennem dets sidste periode, og – som han skriver – en mere detaljeret beskrivelse heraf ville derfor få karakter af et partsindlæg. For dette redelige standpunkt må man tage hatten af – men ikke desto mindre håbe, at han på et senere tidspunkt vil tage sig tid til at levere dette "partsindlæg", som også vil blive en væsentlig brik til Ranum Seminariums samlede historie.

Bogen udmærker sig ved at være gennemdokumenteret, med fyldig kilde- og litteraturfortegnelse, mange informative tabeller og statistikker (hvoraf en lille del er citeret i denne anmeldelse) og et godt illustrationsmateriale.

Jørgen Peder Clausager

Knud Knudsen:

Varieteen på Frederikstorv. Aalborgbogen 2011

Udgivet af Selskabet for Aalborgs Historie. 2011. 137 s. Ill.

Nr. 41 i rækken af årbøger fra Selskabet for Aalborgs Historie handler om en af byens berømte bygninger og institutioner, nemlig teatret og spillestedet på Frederikstorv, som under skiftende navne og med skiftende publikum har været en vigtig del af Aalborgs kulturliv siden 1898. Det er en historie, som forfatteren vælger at formidle ved at perspektivere den i forhold til den almindelige samfundshistorie, og det lykkes ganske godt. Da varieteen åbnede i 1898, var det således i en spidsborgerlig by, domineret af store købmandsfamilier. Siden udviklede Aalborg sig til industri- og arbejderby for senere at ende som en moderne storby. Fortællingens røde tråd er, hvordan varieteen – med vekslende held – tilpassede sig til de skiftende tider.

Aalborg Varieté og Koncertsal var tegnet af arkitekterne Momme og Olesen og bygget af to lokale murermestre. Varieteen var for den nye mellemstand, som ikke kunne tage familien med på de snuskede beværtninger, men som heller ikke var så fine, at de gik i teatret. Murermestrene byggede til deres ligestillede, og i årene før verden gik af lave, var det et hit.

Siden blev Aalborg til byen med de rygende skorstene, og med den stigende industrialisering kom en stærk og selvbevidst arbejderbevægelse til. Aalborgs Fællesorganisation (Arbejderpartiet med 35 arbejderorganisationer bag sig) købte i 1918 bygningen, som i 1927 meget symbolsk ændrede navn til Folketeatret. Ud over at det viste, at der var kommet nye bestyrere til (arbejderbevægelsen), så afspejlede det også, at der blæste nye vinde i forlystelseslivet. Hvor der før var blevet spillet varietéteater, var det nu revy-

teaterforestillinger, der var i højsædet. Alligevel blev navnet ændret igen i 1933 til Eldorado-Varieteen. Som forfatteren skriver: Det var, ligesom etiketten Varieté ikke ville slippe bygningen.

Eldorado-Varieteen var stort anlagt, og alt blev gjort for at skabe den rette stemning. Når der blev spillet "Sommer i Tyrol", så var der tyrolerstemning i Eldorado. Og der var koldt øl. Der blev bygget et særligt køleanlæg, så der kunne serveres fadøl fra arbejderkooperationens bryggeri, Stjernen.

De fede tider holdt kun i nogle år, og under besættelsen skiftede varieteen navn igen, denne gang til Grand, som bygningen også hedder i dag. Den blev nu til restaurant med musik, men det blev sværere at få forretningen til at køre rundt, og man kom ikke siden op på niveau med de gode år i 1930'erne. I 1950'erne var de eneste højdepunkter de årlige smederevyer i påsken, som til gengæld også blev noget af det mest originale, som stedet frembragte, set over tid. Hvor revyerne og forestillingerne før 1. verdenskrig og i mellemkrigstiden ikke adskilte sig væsentligt fra, hvad man så i andre store provinsbyer, så var smederevyerne original, folkelig kultur i rendyrket form.

Smederevyerne kunne dog ikke redde stedet, og igennem 1950'erne forsøgte Arbejdernes Fællesorganisation ved flere lejligheder at få solgt bygningen. Det lykkedes ikke, men i 1964 kom der på ny gang i den, da bygningen blev lejet af de danske mejerier for at starte en Mælkepop i Aalborg. Det blev en kæmpe succes; det var den rigtige musik, præsenteret på det rigtige tidspunkt og for de rigtige mennesker. I de følgende år var der talrige koncerter med lokale og udenlandske pop- og rockorkestre. Bl.a. har både The Who og the Kinks gæstet Mælkepoppen i Aalborg. Men i 1968 var det slut med det eventyr.

Mælkedrikke kunne ikke rigtig lokke unge længere. Det var også i slutningen af 1960'erne, at der skete en forskydning i byens forlystelsescenter; nu var det i stigende grad værtshusene og spillestederne i Jomfru Ane Gade, der lokkede, og varieteen gik mere og mere bag af dansen. Den genåbnede som Grand i 1968 – nu som samlingssted for "de unge på 40". Og tidens tand har gnavet yderligere i bygningen, som i dag kun har etablissement i stueetagen, nemlig Grand sportsbar, mens lokalerne over 1. sal siden 1970'erne har været ejerlejligheder.

Der må være et stort lokalt publikum til bogen om varieteen på Frederikstorv. Hvis man har været ung i 1960'erne, har Mælkepoppen jo uden tvivl været et sted, man kom, hvis man var lidt med på noderne. Knud Knudsen har også formået at gøre bogen interessant ved at sætte historien ind i en samtidshistorisk ramme, som man som ikke-lokal kan forholde sig til. Jeg kan i hvert fald nikke genkendende til mange træk, som går igen i Odense.

Jens Åge S. Petersen

Egon Jensen m.fl. (red.):

Vesthimmerlands Lokalhistorie. Årsskrift 2011

Udgivet af De lokalhistoriske arkiver og foreninger i Vesthimmerland. 2011. 80 s. Ill.

Årsskriftet for Vesthimmerlands lokalhistorie indeholder en række vidt forskellige artikler af meget forskellig sproglig kvalitet, men interessante hver for sig, især for lokale, der kender lokaliteterne og de personer, der fortælles om.

Det gælder personer som Kristian Bertelsen, der valgte at tage hjem efter aftjent værnepligt og overtage den fædrene gård frem for at rejse ud i verden, om Karen Larsen, der har været kursusleder inden for 4H i en lang årrække, i artiklen fra Hjallerup til Himmerland, og om Thorvald Leth Eriksen, der havde entreprenørvirksomhed i Farsø, hvor han også havde flere tillidshverv.

De fleste artikler handler om personer og begivenheder fra 1900-tallet, men i en artikel er man dykket ned i arkiverne og har fundet noget frem om Christen Sørensen Testrup, der levede for 300 år siden, og som skrev Rinds Herreds Krønike, hvori man kan læse historien om en tysk soldat, der på Tinghøjen viste sin bare rumpe af foragt for danskerne og blev skudt i den. Netop den historie har man også fortalt i *Viborg Bogen 2011* i forbin-

delse med skelettet, der befinder sig på Viborg Museum. Testrup er en mand, der har sat sig synlige spor, som rækker op til nutiden, bl.a. i et par af egnens kirker, f.eks. altertavlen i Fjeldsø Kirke.

En anden fin lille artikel handler om, hvordan Gedsted Kirke fik sit tårnur skænket af farmaceuten, frk. Theodora Cronemann, til minde om apotekeren, Steen Steensen Topp.

Museumsgenstande kan give anledning til mange refleksioner, således også Års bytromme på Vesthimmerlands Museum, der har fået Thorkild Nielsen til at fundere over, hvad en bytromme har været brugt til forskellige steder og til forskellige tider.

Endvidere kan man læse om Ranum Sparekasse, der blev oprettet i 1872 på initiativ af Mikkel Pedersen i samarbejde med seminarielærer Petersen, og i artiklen "Gislum-Vognsild kommune og skolerne i 1962/63", der bygger på to lærervikarers rapport, får man små glimt af lokalsamfundet og af skoleforholdene, både hvad angår lokalerne, undervisningen og de kollegiale forhold.

En lidt anderledes artikel er "Tyske efterladenskaber efter besættelsestiden", der fortæller om, hvad der skete med meget af det, tyskerne efterlod, da de forlod landet, alt fra store maskiner over fødevarer til søm og skruer. Artiklen indeholder en del opremsninger af ting og tal, og desuden er der et fyldigt noteapparat, der vidner om det store researcharbejde, der ligger bag artiklen.

Bogen er illustreret med såvel sort/hvide som farvebilleder i meget forskellig kvalitet og størrelse.

Aase Windeballe

Diverse

Arbejdermuseet. Årbog 2010

Udgivet af Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. 2011. 127 s. Ill.

Årbogen indeholder seks artikler, hvor den første af Peter Ludvigsen beretter om museets arbejde med indstilling af dets bygning fra 1879 i København til optagelse på en tentativliste til UNESCOs Verdensarv. Dette arbejde kom i stand efter en opfordring fra Kulturarvsstyrelsen i 2008 og blev hurtigt udvidet til at omfatte en international undersøgelse af bygninger med en lignende baggrund og historie. Manglende bevidsthed om arbejderbevægelsers bygningers eksistens og historiske betydning har haft den konsekvens, at de i mange tilfælde har mistet deres autenticitet. Efter undersøgelsen er ni bygninger blevet indstillet til tentativlisten efter nøje udformede kriterier, og forfatteren giver et kort historisk rids af bygningerne, der er beliggende i Australien, Danmark, USA, Sverige, Finland, Belgien, Tyskland og Belgien.

Susanne Aasted Gottlieb er forfatter til en artikel om nogle af Hans Scherfigs mindre kendte motiver. Arbejdermuseet erhvervede i 2003 små 800 tegninger udført fra hans barndom og helt frem til hans død i 1979. Heraf fokuseres på et udvalg tegnet i 1929-30, da Scherfig opholdt sig i New York, og hvor hovedmotivet er kvinder. Der gives i artiklen en tolkning af Scherfigs syn på kvinder og de værdier og karakteristika, som de repræsenterer.

Den næste artikel fremlægger resultaterne af en undersøgelse, som Hans Uwe Petersen har foretaget af forholdene for den gruppe af tyske kommunistiske flygtninge, der opholdt sig i Danmark i årene op til og under besættelsen. De fleste ankom i årene 1933-40, og ved besættelsens begyndelse udgjorde gruppen 34, hvoraf 17 flygtede videre til Sverige i oktober 1943. Det var generelt ganske svære forhold, gruppen var udsat for i Danmark, også før besættelsen, hvor især muligheden for at udøve et civilt erhverv voldte problemer, hvilket til gengæld betød, at de havde tid til at udøve politiske aktiviteter. Dette vanskeliggjordes derimod efter 1940, ikke mindst på grund af manglende samarbejdsvilje fra DKP's side. Hjørnestenen i gruppens bidrag til modstandskampen blev udgivelsen af bladet *Deutsche Nachrichten*.

Den efterfølgende artikel af svenske Åsa Lundqvist baserer sig på en komparativ undersøgelse af, hvordan relationen mellem kvinder og børn

har udviklet sig i Skandinavien siden 1930'erne og frem til nu, og hvilken betydning politiske reformer har haft for kvinders vilkår som mødre. Det har især været balancen mellem arbejdsliv og familieliv, der har været et gennemgående tema, hvor det ikke kun har været mødrene selv, der kunne finde det vanskeligt at opnå den rette balance, men også fra politisk side har der i perioden været to skiftende og modsatrettede tendenser, nemlig dels at der til stadighed blev indført reformer, der gjorde det lettere for kvinder at være erhvervsaktive, og dels en indsats for at øge antallet af børnefødsler. De politiske tiltag har ikke mindst siden 1960'erne båret frugt, og kvinders forbedrede erhvervsvilkår samt øget ligestilling har været en medvirkende faktor til den skandinaviske velfærdsmodels succes.

Med udgangspunkt i to personlige livshistorier giver Margit Bech Larsen et indblik i baggrunden for og konsekvenserne af de store arbejdsmigrationer fra Østeuropa, som Danmark især siden EU-udvidelsen i 2004 har oplevet. Fælles for de fleste af de arbejdssøgende østeuropæere er, at de rejser fra arbejdsløshed og fattigdom. Her i landet har de især kunnet få arbejde i landbruget, idet sektoren bl.a. har oplevet en markant nedgang i antallet af danske elever på landbrugsskolerne og deraf følgende mangel på arbejdskraft. Da vi her i landet ikke har en officiel mindsteløn, får mange af de udenlandske arbejdere en lav timeløn og har ofte dårlige arbejds- og levevilkår, mens de er her. Ikke desto mindre finder gæstearbejderne sig ofte i disse forhold, fordi det giver dem mulighed for at tjene så meget, at der eksempelvis kan købes et hus i hjemlandet eller finansieres en uddannelse til børnene. De lave lønninger er dog også et problem for danske arbejdere, der risikerer såkaldt løndumping. Derudover kan der være store, personlige omkostninger, hvor det eksempelvis kan være nødvendigt at efterlade sine mindreårige børn i hjemlandet hos f.eks. bedsteforældre.

I lighed med andre har også Arbejdermuseet & ABA det seneste tiår kastet sig ud i digitale tiltag, og i årbogens sidste artikel beskriver og diskuterer Kitt Boding-Jensen fire digitale formidlingsprojekter: 1) formidling af en propagandafilm fra 1937, 2) kombinationen af digitale platforme på museet (trykfølsomme skærme) og et undervisningstilbud til erhvervsskoleelever, 3) et indsamlings-, dokumentations og formidlingsprojekt, samt 4) en multimedieinstallation i form af lydfortælling understøttet af fotos, film og lys. Artiklen peger bl.a. på nogle af de positive resultater af projekterne, hvor det især er muligheden for målrettet, differentieret formidling, kontakt til nye målgrupper og øget brugerinddragelse, der gør sig gældende, men gør også opmærksom på nogle af de problematikker, som bør medtænkes, når der arbejdes med digital formidling.

Henriette Kragh Jacobsen

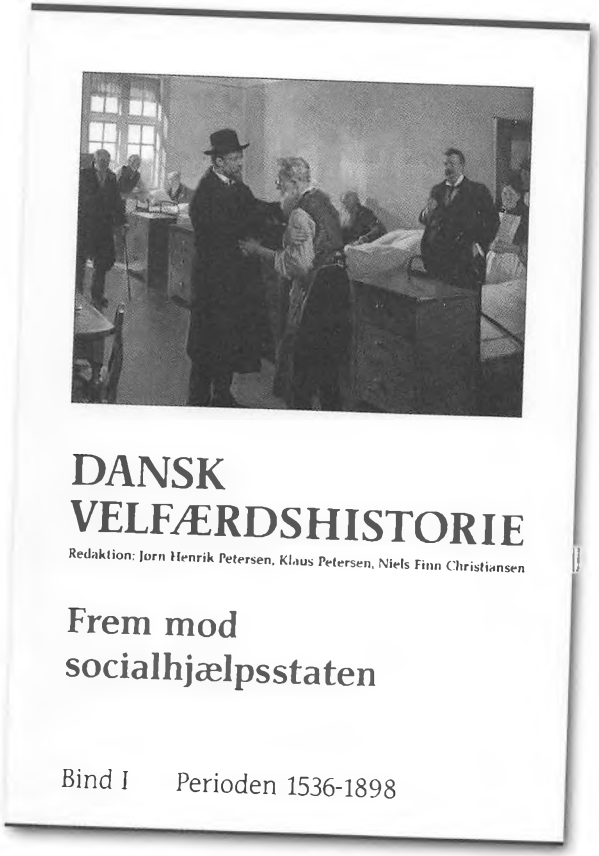
Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.):

Dansk Velfærdshistorie bd. 1. Frem mod socialhjælpsstaten 1536-1898

Syddansk Universitetsforlag. 2011. 615 s. Ill.

Med *Frem mod socialhjælpsstaten* er et nyt, stort historisk bogværk sat i søen. Frem til 2014 udkommer seks bind, der tilsammen udgør *Dansk Velfærdshistorie*. Hele projektet er finansieret af Carlsbergfondet. Timingen af værkets lancering kunne næppe være heldigere, idet velfærdshistorien dumper ned midt i diskussionen om borgernes rettigheder og pligter og om hele den forventningsklemme, velfærdsstaten befinder sig i.

Man har valgt en udpræget historisk-institutionel tilgang til emnet, dvs. at det er lovgivningen og dennes implementering i forhold til samfundets dårligst stillede, der er i fokus. At man i redaktionen har opmærksomheden rettet mod det institutionelle, understreges af, at man vælger at bringe en fortegnelse over samtlige danske ministerier i perioden, selv om relevansen heraf måske ikke er iøjnespringende. Desuden har man i velfærdshistorien – i modsætning til *Dansk Socialhistorie*, der kom for 30 år siden – lagt afgørende vægt på de ideologiske forudsætninger for den førte politik, ligesom der er fine udblik til de europæiske inspirationskilder.

Samtidig indeholder velfærdshistorien en karakteristik af dansk politik på et overordnet plan. I hvert fald for den behandlede periode gælder det, at dansk sociallovgivning generelt er præget af pragmatiske, politiske partier, der søger langtidsholdbare løsninger.

I første bind maler de seks forfattere over lange stræk med den meget brede pensel. I den henseende er en kapiteloverskrift som "Danske samfundsforhold forud for slutningen af 1800-tallet" ganske sigende. Retfærdigvis skal det dog siges, at grundigheden ikke lader noget tilbage at ønske, når det kommer til hovedtemaet, optakten til og gennemførelsen af 1890'ernes store lovkompleks. Det er et hovedsynspunkt i værkets første bind, at oplysningstidens ambitiøse, sociale reformer op igennem 1800-tallet blev udhulet af en øget skatteyderindflydelse, der lagde vægt på at indrette et afskrækkende fattigvæsen med tvangsarbejdsanstalter som et centralt element. Den mere eller mindre rendyrkede liberalisme, der havde sin glansperiode i midten af 1800-tallet, betragtede fattigdom som udslag af en personlig karakterbrist, der kom til udtryk i manglende arbejdsvilje. Med fattiggårdene håbede man at kunne opfylde det tredobbelte formål at begrænse socialudgifterne, afskrække arbejdsføre fra at søge offentlig hjælp og sikre ordnede forhold for gamle, syge og børn, men de færreste steder kunne fattiggårdene leve op til de store forventninger.

De slesvigske krige og 1850'ernes dyrtid banede dog snart vej for et mere nuanceret syn på trangens årsager. En erkendelse af, at fattigdom både kunne være uforskyldt og selvforskyldt, åbnede for en skelnen mellem værdigt og ikke værdigt trængende. I takt med, at det såkaldte arbejderspørgsmål i stigende grad kom på den offentlige dagsorden, vandt det synspunkt frem, at fattigdom er et strukturelt samfundsproblem, som kalder på en samfundsmæssig løsning. Samtidigt ændrede den politisk dominerende gårdmandsklasse syn på statens naturlige opgaver, en ændring som var hjulpet stærkt på vej af den tiltagende afvandring fra landbruget og deraf følgende pres på lønningerne. Sammen med et mildere parlamentarisk klima førte det til et stort socialpolitisk kompromis i begyndelsen af 1890'erne. Det er en interessant pointe, at det altså i lige så høj grad var vilkårene i landbruget som industrialiseringen, der dannede baggrund for det socialpolitiske nybrud.

Den gamle, enstrengede fattiglov blev erstattet af et helt nyt sociallovskompleks. For det første en fattiglov, der fastholdt det tidligere princip om offentlig hjælp til enhver, der ikke kunne klare sig selv, mod at man underkastede sig fattighjælpens retsvirkninger. For det andet – og mere nyskabende – en alderdomsunderstøttelseslov, der gav ældre over 60 år ret til ydelser, såfremt de levede op til særlige "værdighedskrav". Ydelserne var skønsmæssige, og ordningen forank-

ret i det lokale selvstyre, hvilket i praksis sikrede gårdmændene kontrol med udgifterne i sognerådene. For det tredje en lov om statsanerkendte sygekasser, der baserede sig på frivillighed og gav medlemmerne ret til fri lægehjælp, sygehusbehandling og dagpenge. Og for det fjerde en lov om ulykkesforsikring. Socialstaten kom hermed til at gå på to ben: et skattefinansieret forsørgelsessystem for langtidsydelserne og et frivilligt forsikringssystem med medlemsbidrag og offentligt tilskud. Og med Arbejderforsikringsrådet slog man ind på en korporativ model, der blev et af det senere velfærdssamfunds kendetegn.

Værkets billedside kan ikke på nogen måde siges at være nyskabende. Forlagets ord om et værk "rigt illustreret i farver" er lidt af en tilsnigelse. Ud over portrætter af de politiske aktører er illustrationerne i stort omfang hentet fra kunsthistorien, hvilket er helt oplagt, da dette bind fortrinsvis omhandler en periode, hvor socialrealismen var den fremherskende stilretning. Men desværre har man ikke gravet dybere end til den håndfuld værker, der igen og igen drages frem, når sociale forhold skal belyses. Det kæmpemæssige billedmateriale, der befinder sig på arkiverne landet over, er kun udnyttet i meget begrænset omfang.

Disse kritiske bemærkninger til trods skal der dog ikke herske tvivl om, at *Frem mod socialhjælpsstaten* er et gedigent stykke arbejde, og at *Dansk Velfærdshistorie* tegner til at blive et af de (i realiteten ret få) standardværker, som man nødvendigvis må konsultere, når man beskæftiger sig med dansk histories store udviklingslinjer. Center for Velfærdsstatsforskning ved Syddansk Universitet, der står bag udgivelsen, har allerede med bind 1 vist sin eksistensberettigelse.

Kurt Risskov Sørensen

Niels Clemmensen:

Konflikt og konsensus i kommunen

Det landkommunale selvstyre i Danmark i det 19. århundrede. Museum Tusculanums Forlag, 2011. 321 s.

Det er det nye landkommunale styre, der blev indført i 1841, der er genstand for Niels Clemmensens disputats. Udgangspunkt har været hans "forundring over den påfaldende asymmetri mellem godsejernes politiske marginalisering under Junigrundloven og deres prestige og autoritet i det kommunale selvstyre" (side 280). Tesen er da, at kommunalpolitikken var præget af sin egen lokale dagsorden, der kun i begrænset omfang reflekterede de politiske konflikter i storpolitikken.

Der foreligger et overvældende kildemateriale til det lokale selvstyre. Hver sognekommunale enhed skabte sit eget arkiv, hvert amt sit, og der er uanede muligheder. Mange har kastet sig over sit eget lokalområde, men undersøgelser, der bruger materialet på mikroniveau til at belyse problemstillinger på makroniveau, er der langt imellem, og alene af den grund er det foreliggende værk væsentligt.

Forfatterens vej gennem det enorme materiale foregår såvel på makroniveau i to amter og på mikroniveau i to sogne i disse amter. Der er valgt Præstø Amt, der er karakteriseret af storgodser med udbredt fæste, og som modsætning hertil Randers Amt, der er præget af mindre godser og udbredt selveje. Efter en redegørelse for udviklingen af selvstyret, oprettelsen i 1841, reformerne i 1855 og 1867 gives en karakteristik af de to amter og af den tidlige husmandsbevægelse, der blev politiseret i Præstø i 1840'erne, men i øvrigt kom til at foregå uden for sogneforstanderskaberne. Her kunne der være betydelig forskel på holdningen mellem godsejere, gårdmænd på lokalt plan og amtsråd som regionalt niveau. Ankesager til amtsrådene har vist sig at være en god indgang til overblikket over de mange sognekommuner.

Som helhed gjaldt, at kommunernes økonomi var stærkt begrænset, og ethvert ønske om øgede udgifter blev om muligt afværget. Fordyrende tiltag på de tunge områder som skole- og fattigvæsen, der blev vedtaget i Rigsdagen, kunne være længe om at trænge igennem på sogneplan.

Et centralt spørgsmål er formandsposten i forstanderskabet. Det viser sig, at denne post fra starten blev placeret uden for bondestanden. En godsforvalter med hele hans juridiske

kompetence, en præst med erfaringen fra skole- og fattigkommission, en lærer, hvis man ikke kunne finde en anden. Det var en byrdefuld post med meget arbejde, og man kæmpede ikke for at få den – man søgte at undgå den. Den parlamentariske skoling var en lang og sej proces, men man kunne ikke undslå sig at komme i sogneforstanderskab/-råd, hvis man blev valgt, og i det store og hele formåede systemet at løse sine opgaver i det daglige.

Herefter sættes fokus på kommunernes skatteligning. Der var skat på hartkornet, men også skat på det, der hed "formue og lejlighed". Fordelingen skete stort set efter forgodtbefindende, og da formue og lejlighed var en skønnet størrelse, var her en vældig kampmark, hvor gårdmændene passede voldsomt på, at de ikke betalte mere end de andre, og i øvrigt forsøgte at læsse så meget som muligt over på andre grupper, ikke mindst velstående godsejere og kapitalister. Og der var jo også husmænd, der tjente godt! Her var der grundlag for lokale konflikter og mange klager til amtsrådene.

I bogens anden halvdel bevæger vi os på sogneniveau. Bårse-Beldringe Sognekommune (senere delt i to) i Præstø Amt, og Kousted-Råsted Kommune i Randers. Skolevæsen, fattigvæsen og vejvæsen er de væsentligste emner, og vi hører om detaljer som lærerens problemer med en kakkelovn, brændsel til en mor med uægte børn, og afvisning af hjælp efter tyveri af 17 rigsdaler fra smed Peder Mogensens kone, fordi de 17 rigsdaler var bevis på, at de havde til mere end dagen og vejen, og i øvrigt var det den almindelige mening, at parret lå inde med 50 rigsdaler i kontanter. Udgifterne gennem hele perioden er stigende i begge sogne, men i Præstø var det fattighjælpen, der var den største post, i det mere spredt befolkede jyske sogn skolevæsenet.

Trods et flydende, godt sprog og et smukt tryk er disputatsen ikke letlæst. Der skal holdes styr på mange detaljer, hvis man skal følge med i argumentationen. Men beskæftiger man sig med de lokale sogneråd i 1800-tallet, bør man unde sig selv at læse den som baggrund for ens eget lokalområde. Konflikt-konsensus perspektivet kan være nyttigt, og ting, der ikke udtrykkes – forhandlingsprotokollerne kan være meget lakoniske – får man måske en bedre forståelse for, når man har et større perspektiv.

Harriet M. Hansen

KUML 2011

Udgivet af Jysk Arkæologisk Selskab. 2011. 310 s. Ill.

KUML 2011 bringer os hele vejen fra ældre stenalder til middelalder med ni artikler.

Den ældste stenalder ved Dollerup Sø belyses ud fra en fritidsarkæologs flintopsamlinger. Overfladefund er metodisk set problematiske, men for de senglaciale fundpladser er sådanne flintopsamlinger en væsentlig kilde.

De to følgende artikler omhandler fund fra yngre stenalder. Den første artikel sammenligner slidsporsanalyser på flintflækker fra en dyssetomt med tilsvarende analyser på et bopladsmateriale, og der viser sig markante forskelle i anvendelsen af flækkerne fra de to kontekster. Den anden artikel undersøger brugen af pilespidser fra grubekeramisk kultur ved at sammenligne slidsporsanalyser fra de originale spidser med forsøgspilespidser.

Bronzealderen har ikke fået plads i dette års udgave, mens jernalderen er tema i en enkelt artikel, der omhandler anvendelsen af luftfoto i studiet af agersystemer. Metoden viser et stort og til dels uudnyttet potentiale.

Hovedvægten i bogen ligger i vikingetiden, der er temaet for fire artikler. Religionsskiftet belyses i en artikel, der benytter antropologisk teori til at undersøge strukturen af den førkristne religion. En hidtil upåagtet fibeltype med kristen symbolik præsenteres i den følgende artikel. Fiblernes udbredelse kan kaste lys over kristendommens fremvækst. Den tredje artikel i temaet præsenterer to nyligt undersøgte gravpladser fra Sjælland, hvor der findes spor efter længerevarende ritualer i forbindelse med gravlæggelserne. Den sidste artikel om vikingetid omhandler dendroanalyserne af Roskilde 6, der er det hidtil længste skib fra vikingetid.

Bogens afslutning bringer os til middelalderen, hvor ringspænder og

især deres dekoration havde stor symbolsk betydning.

Efter artikelrækken bringes et forumindlæg om forskningen omkring vikingerne i Normandiet, efterfulgt af en lang række anmeldelser af nye arkæologiske værker.

Gerd Bindesbøl Ravnholt

Henrik Fode og Laust Grove Vejlstrup:

Vi agter ... fra torskegilder til klageportal

Udgivet af Foreningen af Danske Skatteankenævn og Told- og Skattehistorisk Selskab 2011. 143 s. Ill.

Foreningen af Danske Skatteankenævn kunne i august 2011 fejre sit 100 års jubilæum. Kan det virkelig passe, vil nogen måske spørge? Kan skatteankenævnene virkelig være så gamle, når meget få vel overhovedet ved, hvad de laver? Men omtaler man ankenævnene under forgængernes navn, ligningskommissioner, er der straks mange flere, som vil nikke genkendende til fænomenet.

Og selv om der nu er langt færre ankenævn, end der engang var ligningskommissioner, har man bibeholdt et moment af lægmandsindflydelse i forbindelse med afgørelser inden for skatteområdet. Men set i lyset af den stadigt stigende kompleksitet i lovgivningen på dette område kan det jo ikke undre, at lægmandselementet tidligt kom under pres. I slutningen af mellemkrigstiden var der f.eks. omkring 80 ansatte i skatteforvaltningen i Aarhus, mens der kun sad syv i ligningskommissionen, og de syv havde deres borgerlige hverv at passe ved siden af ligningskommissionsarbejdet.

I anledning af jubilæet har Foreningen af Danske Skatteankenævn fået skrevet en jubilæumsbog. Forfatterne er henholdsvis en dreven arkivmand, Henrik Fode, og den både bank- og journalistuddannede Laust Grove Vejlstrup, der tilmed selv har siddet i foreningens bestyrelse som mangeårigt medlem af et skatteankenævn og i øvrigt også har været i KL's bestyrelse. De har tidsmæssigt delt opgaven mellem sig, så Henrik Fode tager sig af tiden op til 1990, hvor begrebet ligningskommission blev afskaffet og erstattet af ankenævnene, mens Laust Grove Vejlstrup behandler de seneste år.

Den rigt illustrerede bog bærer præg af, at den er skrevet af kendere af området, og man kan finde mange af de emner behandlet, som igen og igen dukker op i lokalhistoriske sammenhænge. Det gælder f.eks. den vekslende holdning til spørgsmålet, om man burde offentliggøre privatfolks skatteansættelser – lokale "skattebøger" er jo velkendte – og det gælder spørgsmålet om "skattely" uden for købstædernes tit snævert trukne grænser. Den socialdemokratiske borgmester Sofus Bresemann, der er kendt fra Søren Kolstrups bog om velfærdsstatens rødder, møder vi også her som foregangsmand, og endelig er statens tiltagende appetit på at overtage skatteområdet fra kommunerne et ofte berørt tema.

Man kan spørge sig selv, hvorfor lægmandselementet i ligningsarbejdet er bevaret til vor tid, og en af forklaringerne – bortset fra den politiske velvilje – ligger nok i en forklaring, som er fremført af Skatteministeriets nu forhenværende departementschef, Peter Loft: Lægmændene har bevægelsesfrihed, og de er ikke så bundet af legalitet. De kan skønne ud fra sund fornuft, og samtidig sikrer systemet med ankenævnene et sted, "hvor skatteyderne kan lukke lidt luft ud". Det kan der nok stadig være behov for i en tid, hvor læsning af skattekontrolloven anbefales som middel mod søvnløshed.

Den flot illustrerede bog er et godt bidrag til vor viden om skattesystemets udvikling. Kun undres man en smule over, at Viggo Hørup (side 18) var med til at skabe Det Radikale Venstre i 1905, når han døde i 1902, og at Estrup trak sig tilbage efter 1898, når det faktisk skete fire år tidligere.

Jørgen Thomsen

Ebbe Preisler:

Om lidt er sangen klar... Den danske lejlighedssang fra Kingo til Rap.

Udgivet af Forlaget Vistoft 2011. 432 s. + 2 cd. Ill.

Ingen ringere end Hans Kongelige Højhed Prins Henrik har skrevet forordet til denne bog, og allerede her anslås temaet: At vi i Danmark har en særegen tradition med lejlighedssange, som i hvert fald på en franskmand virker eksotisk og original – det med ved en festlig lejlighed at synge en eller flere sange, som er skrevet til lejligheden og synges på en kendt melodi.

Der står ikke meget om fænomenet i den sidste trykte udgave af den store danske encyclopædi, hvor begrebet typisk nok er gjort endnu bredere (lejlighedsdigtning), men reelt er det primært den brede udgave, der skildres i den foreliggende bog, selv om de historiske rødder spores mange hundrede år tilbage - derfor optræder salig Thomas Kingo i bogens undertitel. Der skelnes nemlig mellem den professionelle lejlighedssang, der typisk er skrevet til en officiel begivenhed af en mere eller mindre kendt forfatter til en ofte nyskrevet melodi, og så den mere private lejlighedssang, hvor det netop er den kendte melodi, der gør det muligt at få så mange i et selskab til at synge med. Begge fænomener tages under behandling, men vægten lægges som sagt og med rette mest på den private lejlighedssang.

Bogen er alt i alt udtryk for en kæmpemæssig arbejdspræstation, og man kommer godt rundt om emnet – lige fra de hjemlige halsbrækkende og mislykkede forsøg til de meget produktive forfattere, der har slået sig på branchen som et levebrød med lavstatus. Det er givetvis rigtigt, når det hævdes, at det er første gang, emnet behandles i en bog for sig, og der er ofret mange kræfter på sagen. I smudsomslaget gemmer der sig to cd'ere, hvor guitaristen og komponisten Hans Dal har indsunget et væld af de sange, der refereres til i bogen (vel at mærke blot et vers fra hver og med den oprindelige tekst, men bestemt anvendeligt, hvis man selv skal skrive en sang), og bogen igennem er illustreret med langt over 100 sjove tegninger, alle udført af tegneren Klaus Albrectsen – så mange af de sange, der engang blot blev trykt i en kedelig fotokopieret udgave, har nu fået formidable "medspil" af unikke tegninger. Endelig er der i tilknytning til udgivelsen oprettet en hjemmeside – *www.omlidtersangenklar.dk* – hvor

man blandt andet kan læse en lang række sange i fuldt omfang.

Traditionen med at synge lejlighedssange følges i første halvdel af bogen med henblik på at skaffe indsigt i emnet, mens anden halvdel af bogen er helliget et forsøg på at skaffe inspiration til nye sange, og hvis man blot én gang har prøvet at sidde og skrive en sådan sang, kan det bevidnes, at bogen bestemt vil kunne inspirere i meget stor udstrækning. Man vil dog også hurtigt finde ud af, at netop den troværdige skildring af emnet gør, at bogen også rummer masser af eksempler på noget, det ville være lige så godt ikke at lade sig inspirere af – vi kender vist alle sammen masser af eksempler på private lejlighedssange, der ikke rammer helt i plet, hverken indholdsmæssigt eller håndværksmæssigt i forhold til versefødderne.

Lejlighedssangtraditionens højdepunkt – i hvert fald for de private sange – placeres formentlig med rette til tiden fra 1930'erne til og med 1960'erne. Og man kan spørge sig, hvordan det vil gå i fremtiden – for den sangtradition, som knyttede sig til Højskolesangbogen og skolernes morgensangstraditioner, og som gjorde det relativt let at finde et stort udvalg af kendte melodier at skrive på, har været hastigt på retur. Udvalget af sange, som de fleste i et selskab kan synge med på, er vist derfor for nedadgående, men omvendt synes traditionen også sejlivet, og bogen her er i hvert fald med til sætte fokus på noget, der har været med til at forme dansk identitet. Bogens titel er en omskrivning af en titel på en Benny Andersen-sang, og undervejs i bogen er der både interview med Andersen selv og et helt kapitel, der er helliget lejlighedsange, skrevet på melodien til "Om lidt er kaffen klar".

Alt i alt er bogen sjov og spændende, men også lidt præget af, at den vil rigtig mange ting på én gang. Men den er bestemt et bekendtskab værd, og selv om lejlighedssangen ikke har nogen høj status – en forfatter har således fået afslag på at få placeret en rekord i Guiness' rekordbog med henvisning til, at emnet var for specifikt! – er det godt, at den nu har fået sin egen beskrivelse.

Jørgen Thomsen

LISTE OVER ANMELDERE

- Jørgen Peder Clausager, fhv. arkivar ved Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia
- Thorleif Christiansen, cand.mag.
- Harriet M. Hansen, tidl. museumsinspektør på Middelfart Museum
- John Juhler Hansen, registrator ved Danmarks Industrimuseum
- Tormod Hessel, formand for Birkerød Lokalhistoriske Forening
- Heinz Jacobsen, projektmedarbejder hos Bygningskultur Danmark
- Henriette Kragh Jacobsen, cand.mag.
- Niels Mortensen, arkivar ved Skive Byhistoriske Arkiv
- Per Grau Møller, Lektor Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, SDU
- Erik Helmer Pedersen, fhv. formand for Dansk Lokalhistorisk Forening
- Jens Åge Pedersen, arkivar ved Odense Stadsarkiv
- Andreas Skov, arkivar ved Odense Stadsarkiv
- Gerd Bindsbøl Ravnholt, arkæolog ved Holbæk Museum
- Kurt Risskov Sørensen, museumsinspektør ved Østfyns Museer
- Jørgen Thomsen, arkivchef ved Odense Stadsarkiv
- Aase Windeballe, formand for Dansk Lokalhistorisk Forening
- Johnny Wøllekær, arkivar ved Odense Stadsarkiv

DANSK LOKALHISTORISK FORENING

STYRELSE

Formand:
Aase Windeballe,
Valmuevænget 11, 5540 Ullerslev.
Tlf. 65 35 18 22
aase.windeballe@keef.dk

Kasserer:
Mogens Bjerggaard Jensen,
Møllebakken 4a, 8660 Skanderborg.
Tlf. 30 62 52 09
mb@skanlaw.dk

Lokalhistorisk konsulent:
Arkivar Peter Korsgaard
Stillidsvej 27, 4300 Holbæk.
Tlf. 59 43 27 24
ptk@kms.dk

❖

SAMMENSLUTNINGEN AF LOKALARKIVER

Formand:
Jørgen Thomsen
Odense Stadsarkiv,
Klosterbakken 2, 5000 Odense C
Tlf. 65 51 10 31
jth@odense.dk

Sekretariat:
Andkærvej 19, 7100 Vejle
Tlf. 75 84 08 98
sla@lokalarkiver.dk

POST B
PP DANMARK

Anni Agerskov, Hans Bindslev, Knud Remi Christensen, Line Ludvigsen og Inga Nielsen (red.): Årsskrift 2011 – Ledøje-Smørum Historisk Forening og Arkiv (Tormod Hessel) 3
Michael Bach og Anne Møller Rasmussen (red.): Frederiksberg gennem tiderne (Jørgen Thomsen) .. 3
2900 Hellerup – set i bakspejlet. Gentofte Journalen 2010-2011 (Kurt Risskov Sørensen) 4
Jeppe Tønsberg (red.): Lyngbybogen 2011 (Harriet M. Hansen) 5
Hugo Odgaard (red.): Fattigforsørgelses- og arbejdsanstalten i Ganløse (Johnny Wøllekær) .. 6
Henriette Kragh Jacobsen m.fl.: Livets spejl. Vandringer på Asminderød, Grønholt og Humlebæk kirkegårde (Jørgen Thomsen) 6
Iben Bækkelund Jagd (red.): ROMU 2010 (Johnny Wøllekær) 7
Heidi Pfeffer (red.): Årbog 2011 (Harriet M. Hansen) 8
Niels Wickmann (red.): Fra Nordvestsjælland 2010 (Niels Mortensen) 9
Erik Damm Andersen, Carsten Egø Nielsen og Helge Torm (red.): Årbog for Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland (Johnny Wøllekær) 10
Bent Kjærsgaard (red.): Komik og dramatik i Dragsholm – dilettant- og amatørteater-tradition i 100 år (Johnny Wøllekær) 11
Ann Vibeke Knudsen (red.): Bornholmerne udvandrede – Bornholmske Samlinger, IV. række, 5. bind (Henriette Kragh Jacobsen) 12
Cartha 2010/2011 (Andreas Skov) 13
Jens Filipsen (udg.): En flig af vikingernes natur (Erik Helmer Pedersen) 14
Malene Ipsen og Erland Porsmose (red.): Et stykke forelsket Danmark – Kunst og natur-fredning i 100 år (Henriette Kragh Jacobsen) 14
Lene Holm og Jørgen Thomsen (red.): Kirkegården for alle – Odense Assistenskirkegård i 200 år (Henriette Kragh Jacobsen) 15
Kurt Risskov Sørensen (red.): Nyborg Slot. Kongeslot, fæstning og museum (Johnny Wøllekær) 16
Jørgen Thomsen m.fl. (red.): Odensebogen 2012 (Erik Helmer Pedersen) 17
Birthe Christensen (red.): Tåsinge Årbog 2011 (Aase Windeballe) 18
Vends 11 (Niels Mortensen) 18
Else Wolsgård (red.): Øboer 2011 (Jens Åge S. Petersen) 19
Karen Margrethe Fabricius (red.): Årbog 2011 (Thorleif Christiansen) 20
Inge Adriansen og Peter Dragsbo: Fem fyrsteslotte. Sønderborg, Nordborg, Augustenborg, Gråsten og Glücksborg (Jørgen Thomsen) 21
Kim Furdal, Inge Adriansen, Anne Blond og Anne Birgitte Sørensen (red.): Indvandring til alle tider (Harriet M. Hansen) 22
Kaptajn C.C. Fischers Livserindringer (Harriet M. Hansen) 23
Kim Furdal (red.): På sporet af den tabte tid – tid, sted og hjemstavn i det moderne samfund (Jørgen Peder Clausager) 23
Lars N. Henningsen og Frank Lubowitz (red.): Stemmer fra mindretallene / Stimmen aus den Minderheiten (Heinz Jacobsen) 24
Jørgen Schmidt (red.): Skrift for Lokalhistorisk Forening for Sundeved 2011 (Erik Helmer Pedersen) 25
Leif Baun m.fl. (red.): Lokalhistorie fra Sydøstjylland 2011 (Aase Windeballe) 26
Olga Pedersen (red.): Fra Ribe Amt 2011 (Tormod Hessel) 27
Jens Vellev: Jelling, Sommeren 1861 (Per Grau Møller) 27
Christian Poulsen: Udleveret til fjenden (John Juhler Hansen) 28
Benny Andersen, Erik Rask Petersen, Keld Pedersen, Leif Andersen (red.): Brædstrupegnens Hjemstavnsforening. Årsskrift 2011 (Tormod Hessel) 29
John S. Madsen m. fl. (red.): Glud Museum, Årsskrift 2011 (Aase Windeballe) 30
Jens-Christian Kjær (red.): En slentretur gennem det gamle Brande set med Aa Nielsens streg i perioden 1949-1967 (Aase Windeballe) 30
Jens Grandjean Johannesen (red.): Hardsyssels Årbog 2011 (Thorleif Christiansen) 31
Rud Kjems og Niels Mortensen (red.): Skivebogen 2011 (Thorleif Christiansen) 31
Peter H. Iversen m.fl. (red.): Viborg Bogen 2011 (Aase Windeballe) 32
Lars Boelskifte (red.): Historisk Aarbog fra Randers Amt (Jørgen Peder Clausager) 32
Kurt Quist Nielsen (red.): Østjysk Hjemstavn. 76. årgang: Jubilæum 75 år (Erik Helmer Pedersen) 33
Erik Korr Johansen og Jeppe Norskov Stokholm (red.): Århus Stifts Årbøger 2011 (Andreas Skov) 35
Flemming Nielsen: SIFA 100 år for idrætten i Aalborg 1911-2011 (Niels Mortensen) 36
Henrik Gjøde Nielsen (red.): Fra Himmerland og Kjær Herred 2011 (Thorleif Christiansen) 37
Bente Kristensen m.fl. (red.): Han Herred Bogen 2012 (Jørgen Peder Clausager) 37
Henrik Gjøde Nielsen & Inger Kirstine Bladt (red.): Fra Kjær Herred (Jørgen Peder Clausager) 39
Hans Støttrup Jensen: Ranum Seminarium 1848-2011 – en beretning fra en udkant midt i verden (Jørgen Peder Clausager) 40
Knud Knudsen: Varieteen på Frederikstorv. Aalborgbogen 2011 (Jens Åge S. Petersen) 41
Egon Jensen m.fl. (red.): Vesthimmerlands Lokalhistorie. Årsskrift 2011 (Aase Windeballe) .. 42
Arbejdermuseet. Årbog 2010 (Henriette Kragh Jacobsen) 43
Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red.): Dansk Velfærdshistorie bd. 1. Frem mod socialhjælpsstaten 1536-1898 (Kurt Risskov Sørensen) 44
Niels Clemmensen: Konflikt og konsensus i kommunen (Harriet M. Hansen) 46
KUML 2011 (Gerd Bindesbøl Ravnholt) 47
Henrik Fode og Laust Grove Vejlstrup: Vi agter ... fra torskegilder til klageportal (Jørgen Thomsen) 48
Ebbe Preisler: Om lidt er sangen klar... Den danske lejlighedssang fra Kingo til Rap (Jørgen Thomsen) 48